

GLOPA JOURNAL

International Journal of Global Politics and Public Administration

Vol. 2, No. 2 2025

**INTERNATIONAL JOURNAL OF GLOBAL
POLITICS AND PUBLIC
ADMINISTRATION-GLOPA JOURNAL**
Vol. 2. No. 2/2025

December

(E-ISSN: 3023-8617)

Editörler (Editor in Chief)

Prof. Dr. Kadir Caner DOĞAN

Prof. Dr. Ömer UĞUR

Bilim ve Danışma Kurulu (Scientific and Advisory Board)

Prof. Dr. Bekir PARLAK-Bursa Uludağ Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Hacer Tuğba EROĞLU-Selçuk Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Erhan ÖRSELLİ-Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Bayram COŞKUN, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Misbah Bibi QURESHI-Sindh Üniversitesi, Pakistan

Prof. Dr. Ali ÇİFTÇİ-Amasya Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Emre CENGİZ-Gümüşhane Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Faek Menla ALI-Sussex Üniversitesi, Birleşik Krallık

Doç. Dr. Orkun ÇELİK-Gümüşhane Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Şükrü Mert KARCI-Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Candan YILMAZ UĞUR-Gümüşhane Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Murteza HASANOĞLU, Azerbaycan Devlet Başkanlığı'na Bağlı Devlet İdarecilik Akademisi, Azerbaycan

Doç. Dr. Mürşit RECEPOĞLU, Gümüşhane Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Hasan Mahmut KALKIŞIM-Gümüşhane Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Aziz BELLİ-Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Vedat YILMAZ-Malatya Turgut Özal Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Emrah FİRİDİN-Karadeniz Teknik Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Cemil SOYLU-Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Ergun KALAYCI-Gümüşhane Üniversitesi, Türkiye

Dr. Cüneyt TELSAÇ, Van

International Journal of Global Politics and Public Administration dergisi, Haziran ve Aralık ayları olmak üzere yılda iki kez yayın yapan uluslararası hakemli akademik bir dergidir. (International Journal of Global Politics and Public Administration is an internationally reviewing academic journal published twice a year, in June and December).

Derginin Tarandığı Uluslararası İndeksler:
(International Indexes in which the Journal is Scanned):

KIRGIZ CUMHURİYETİ'NDE YEREL YÖNETİM REFORMU ÇERÇEVESİNDE KÖYLERİN BİRLEŞTİRİLMESİ

Doktorant Zhenishbek ELBOLDUEV¹

Prof. Dr. Erhan ÖRSELLİ²

Özet

Bu makale, Kırgız Cumhuriyeti'nde yerel yönetim reformu çerçevesinde kırsal yerleşimlerin konsolidasyon sürecini ve kırsal topluluklardaki sosyo-ekonomik koşulların şekillenmesinde oynadığı rolü analiz etmektedir. Bununla birlikte Kırgızistan'da uygulanan yerel yönetim reformu ile, vatandaşların kamusal altyapı ve hizmetlere erişimi, bütçe finansman mekanizmaları ve hizmet sunum yetenekleri gibi temel unsurlar da ele alınmaktadır. Ayrıca, konsolidasyon sürecinin uluslararası entegrasyon, vatandaş katılımı ve yerel yönetimlerin halkla etkileşimi ile reformların vatandaşların yaşam kalitesi üzerindeki etkisi de incelenmektedir. Çalışmada elde edilen sonuçlara göre, Kırgızistan'da yerel yönetim reformunun başarılı olabilmesinin, idari verimliliğin artırılması ve kaynakların rasyonel kullanılmasının yanında kaynakların eşitsiz dağılımı, coğrafi uzaklık ve etkili yönetişimin sağlanması gibi sorunların çözümüne bağlı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, makalede öncelikle Kırgızistan'da aşama aşama yürürlüğe konulan yerel yönetim reformları incelenmiş bu reform çalışmalarının etkileri değerlendirilmiştir. Çalışmada doküman analizi yöntemi benimsenmiş ilgili yasal metinler, hükümet kararları, kamuoyu danışma tutanakları ve stratejik belgeler sistematik olarak incelenmiştir. Ayrıca, reform öncesi ve sonrası idari yapıları karşılaştırmak için karşılaştırmalı analiz yöntemi kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kırgızistan, Yerel Yönetimler, İdari Reform.

MERGING VILLAGES WITHIN THE FRAMEWORK OF LOCAL GOVERNMENT REFORM IN THE KYRGYZ REPUBLIC

Abstract

This article analyzes the consolidation process of rural settlements within the framework of local government reform in the Kyrgyz Republic and its role in shaping socio-economic conditions in rural communities. Furthermore, the local government reform implemented in Kyrgyzstan addresses fundamental elements such as citizens' access to public infrastructure and services, budget financing mechanisms, and service delivery capabilities. The article also examines the impact of the consolidation process on international integration, citizen participation, and the interaction of local governments with the public, as well as the reforms' effect on the quality of life of citizens. The study concludes that the success of local government reform in Kyrgyzstan depends on increasing administrative efficiency and rational resource utilization, as well as addressing issues such as unequal resource distribution, geographical distance, and effective governance. In this context, the article first examines the local government reforms implemented step-by-step in Kyrgyzstan and evaluates their effects. The study employs document analysis, systematically examining relevant legal texts, government decisions, public consultation minutes, and strategic documents. Additionally, a comparative analysis method is used to compare pre- and post-reform administrative structures.

Keywords: Kyrgyzstan, Local Governments, Administrative Reform.

¹ Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, jenishbek88@mail.ru, ORCID: 0009-0007-0522-7465

² Necmettin Erbakan Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Yönetim Bilimi Anabilim Dalı, eorselli@erbakan.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3977-0099

GİRİŞ

Post-Sovyet coğrafyada kırsal alanların kalkınması ve özellikle bu bölgelerin ekonomik potansiyelinin oluşturulması ve güçlendirilmesi konusunda literatürde önemli ölçüde yer verilmektedir. Bu doğrultuda Krylathih (2005) çalışmasında, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra kırsal bölgelerin karşı karşıya kaldığı sorunları incelemiştir. Bu sorunlar arasında sosyo-ekonomik koşulların kötüleşmesi ve yönetim mekanizmalarının etkinliğini yitirmesi başı çekmektedir. Krylathih, kırsal alanların kalkındırılması için çeşitli yaklaşımlar önermekte ve özellikle tarımsal reformlara ve yerel yönetim mekanizmalarının iyileştirilmesine vurgu yapmaktadır.

Petrikov (2007) ise çalışmasında, post-Sovyet dönemde tarım sektörünün karşılaştığı ekonomik zorlukları incelemekte; düşük üretkenlik ve teknolojik geri kalmışlığı öne çıkarmaktadır. Karşılaşılan sorunların çözümü için, kaynakların yeniden dağıtılması, tarımın modernizasyonu ve kırsal altyapının geliştirilmesi gibi adımların atılmasını önermektedir. Aynı bağlamda Satybaldin (2010) çalışmasında, kırsal bölgelerin gelişimine ilişkin teorik ve pratik yönleri ele almaktadır. Altyapı, istihdam ve sosyal entegrasyon gibi faktörlere özel önem vererek, reform sürecinde merkezi ve yerel yönetimler arasındaki etkileşimi analiz etmektedir. Aynı zamanda kırsal nüfusun ve bölgelerin yaşam kalitesini artırmayı hedefleyen reformların başarıya ulaşmasında yerel düzeydeki aktörlerin rolünü vurgulamaktadır.

Söz konusu çalışmalar, post-Sovyet sonrası kurulan yeni ülkelerde kırsal kalkınma sorunlarının ve çözüm yollarının incelenmesi açısından değerli fikirler sunmaktadır. Benzer tarihsel ve kurumsal temellere sahip Kırgız Cumhuriyeti'nde de bu yaklaşım ve değerlendirmeler geçerliliğini korumaktadır. Diğer birçok Sovyet sonrası ülke gibi, Kırgızistan da planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş sürecinde benzer sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Bu dönüşüm, kırsal ekonomide önemli aksamalara yol açarak, tarımsal üretim azalmış, altyapı yetersiz kalmış ve yaşam koşulları önemli ölçüde kötüleşmiştir. Krylathih ve Petrikov'un çalışmalarında dikkat çektiği düşük verimlilik, yönetim ve altyapı eksiklikleri, Kırgız kırsalında da kendisini açıkça göstermektedir.

Ayrıca, bu çalışmalarda öne çıkan yerel yönetimlerin güçlendirilmesi ve kaynakların daha esnek dağıtılması yönündeki öneriler, Kırgızistan'da son dönemde uygulanan reformlarla örtüşmektedir. Özellikle köy yönetim birimlerinin birleştirilmesini öngören idari reformlar, yerel yönetimlerin kurumsal kapasitesini artırmayı, kamu hizmetlerine erişimi kolaylaştırmayı ve kaynak kullanımında verimliliği artırmayı hedeflemektedir. Bu da Krylathih ve Satybaldin'in yerel yönetişimin kalkınmadaki rolüne dair görüşleriyle paralellik arz etmektedir. Satybaldin'in (2010) vurguladığı kırsal altyapının geliştirilmesi, istihdam olanaklarının artırılması ve sosyal entegrasyonun güçlendirilmesi gibi unsurlar, Kırgızistan'daki reformların öncelikli hedefleri arasında yer almaktadır. Bu alanlarda sağlanan ilerlemeler, kırsal yaşamın sürdürülebilirliği açısından önemlidir. Elbette her ülkenin kendine özgü koşulları vardır ve bu yaklaşımların Kırgızistan bağlamında uyarlanması gerekmektedir. Örneğin, ülkenin dağlık coğrafyası, yoğun iç ve dış göç hareketleri, etnik yapının çeşitliliği ve geçim kaynaklarının büyük ölçüde yurtdışından gelen döviz transferlerine dayanması gibi faktörler dikkate alınmalıdır.

Tüm bu zorluklara rağmen Kırgızistan, kendi kırsal kalkınma yolunu inşa etmeye başlamıştır. Yerel yönetimlerin güçlendirilmesi ve kırsal yönetim birimlerinin birleştirilmesi gibi reformlar, kırsal bölgelerde yönetim kalitesini artırmış, kaynakların daha etkin kullanılmasına imkân sağlamıştır. Bu reformlar sayesinde altyapı iyileştirilmiş, kamu hizmetlerine erişim artmış ve yerel yönetişimin etkinliği güçlendirilmiştir. Ancak bu olumlu gelişmelere rağmen reform süreci henüz tamamlanmış değildir. Kırgızistan hâlâ daha kapsamlı

bir depolitizasyon, kaynakların adil dağılımı, doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimi ve bölgeler arası sosyo-ekonomik eşitsizliklerin azaltılması gibi kritik meselelerle karşı karşıyadır. Bu nedenle, reformların başarısı, yerel koşullara uygun olarak geliştirilecek esnek ve kapsayıcı stratejilere, sürekli değerlendirme ve uyarlamalara bağlıdır.

Bu doğrultuda çalışmada, Kırgızistan'daki yerel yönetim reform çerçevesi incelenmiş ve köy idari birimlerinin birleştirilmesinin etkileri üzerinde durulmuştur. Çalışmanın sonuç bölümünde yerel yönetimler konusunda gerçekleştirilen reform çalışmalarının başarıya ulaşabilmesi adına atılması gereken adımlara ve önerilere de yer verilmiştir.

1. ÇALIŞMANIN KONUSU, AMACI VE YÖNTEMİ

Bu çalışma, Kırgız Cumhuriyeti'nde yürütülen idari-bölgesel reforma ilişkin yasal düzenlemelerin analizine dayanmaktadır. Özellikle, köy idari birimlerinin* birleştirilmesini hedefleyen reformun beşinci aşamasında alınan kararlar incelenmiştir. Araştırma aynı zamanda, yerel düzeyde yönetim ve desantralizasyonla ilgili uluslararası hukuk normlarını ve önerileri de dikkate almaktadır. Bu bağlamda, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP, 2022: <https://www.undp.org>) İnsani Gelişme Raporu gibi uluslararası belgeler temel referans kaynakları arasında yer almaktadır.

Çalışmada temel yöntem olarak doküman analizi seçilmiştir. Adalet Bakanlığı, Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, Hükümet Sekreterliği ve Zhogorku Kenesh gibi kurumlar tarafından yayımlanan ilgili yasal metinler, hükümet kararları, kamuoyu danışma tutanakları ve stratejik belgeler sistematik olarak incelenmiştir. Ayrıca, reform öncesi ve sonrası idari yapıları karşılaştırmak için karşılaştırmalı analiz yöntemi kullanılmıştır. Benzer reform süreçlerinden geçmiş diğer Sovyet sonrası ülkelerin deneyimleri de çalışmada değerlendirilmiştir. Çalışmanın metodolojik çerçevesi sistem düşüncesi ilkelerine ve bütüncül bir yaklaşıma dayanmaktadır. Bu yaklaşım, reformun yalnızca yasal ve idari açıdan değil, aynı zamanda sosyo-ekonomik sonuçları açısından da değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır. Bu sürecin özellikle kırsal alanlarda yaşayan nüfus üzerindeki etkisi, kamu hizmetlerine erişim, yerel kalkınma potansiyeli ve yönetim süreçlerine katılım açısından incelenmiştir.

Çalışma, Kırgızistan genelindeki yerel yönetim reformunun beşinci aşamasından etkilenen tüm köy yönetimlerini kapsamayı amaçlamış olsa da örneklem olarak reform için pilot bölge olarak seçilen Issık Göl Bölgesi seçilmiştir. Coğrafi çeşitliliği ve demografik yapısıyla bu bölge, reformların yerel etkisini analiz etmek için uygundur. Örneklem, Issık Göl bölgesindeki yedi köy meclisinin idari belgeleri, reform sonrası bir araya getirilerek, yerel halktan alınan geri bildirimler ve yerel yönetimlerden gelen raporlar temel alınarak oluşturulmuştur.

Çalışmaya konu olan veriler, esas olarak doküman analizi yöntemiyle toplanmıştır. İncelenen belgeler, Kırgız Cumhuriyeti'nde köy yönetimlerinin birleştirilmesi sürecine ilişkin yürütülen yerel yönetim reformlarının yasal, kurumsal ve pratik boyutlarını kapsamaktadır. Kullanılan başlıca kaynaklar arasında, Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti ve ilgili bakanlıklar tarafından yayımlanan reform kararları ile stratejik kalkınma belgeleri, Jogorku Keneş oturum tutanakları ve reformların sahadaki etkilerini izlemeye yönelik yayımlanan çeşitli resmi raporlar yer almaktadır.

Ayrıca, yerel halkla yapılan kamuya açık danışma toplantılarına ilişkin protokoller ve değerlendirme raporları, halkın reformlara karşı tutumu ve katılım düzeyini anlamada önemli bir veri kaynağı olmuştur. Bununla birlikte, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)

* Kırgız dilinde “айыл-аймактары/айыл аймактары” şeklinde kullanılmaktadır.

ve Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) gibi uluslararası kuruluşların Kırgızistan’da yerel yönetim reformları ve merkezîyetçilikten uzaklaşma politikaları üzerine sunduğu değerlendirmeler ve öneriler (UNDP, 2022: <https://www.undp.org>) çalışmanın teorik çerçevesini desteklemiştir.

2. KIRGIZİSTAN’DA YEREL YÖNETİM REFORMLARININ ÇERÇEVESİ

Kırgızistan’ın Avrasya Ekonomik Birliği’ne katılması, kırsal alanlardaki ekonomik kaynakların etkin kullanımının önemini ortaya koymaktadır. Teorik ve pratik açıklamaların yanı sıra, bölgedeki hava verimliliğinin gelişmesi ve artması, bölgesel bir özelliktir. İdari bölgeleri birleştirmeyi amaçlayan idari/bölgesel reform, yerel yönetim sisteminin modernizasyonunu ve kırsal yönetimin verimliliğinin artırılmasını amaçlamaktadır. Yerel yönetimlerin özerkleştirilmesi ve Avrupa Topluluğu’na entegrasyon bağlamında, kırsal yönetimler kaynakların rasyonel kullanımı, kamu hizmetlerine erişimin iyileştirilmesi ve vatandaşların yaşam kalitesinin artırılması gibi zorluklarla karşı karşıyadır. Kırgızistan’daki mevcut yerel yönetim birimlerindeki parçalanma veya kademelendirme, yerel yönetim işlevlerinin tekrarlanmasına, idari maliyetlerin artmasına ve finansmana erişimin kısıtlanmasına yol açmaktadır. Diğer bir deyişle, bazı küçük kırsal idari birimler altyapı ve sosyal programlara ilişkin olanaklara erişimden mahrum kalmaktadır. Bu nedenle, küçük idari birimlerin birleştirilmesi reformun önemli bir unsurudur.

Bölgesel İşbirliği Örgütü ülkeleri ve benzer reformları gerçekleştiren diğer devletlerin deneyimi, idari birimlerin uygun şekilde birleştirilmesinin yerel yönetimlerin etkinliğini artırdığını ve kırsal alanların kalkınmasını hızlandırdığını göstermektedir. Ancak bu süreç, nüfusun yeni koşullara uyumu, bütçe akışlarının yeniden dağıtılması ve altyapıya eşit erişimin sağlanması gibi çeşitli zorlukları beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda idari reformun kırsal alanların gelişimine etkisini göstermek ya da değerlendirmek için Kırgızistan’daki reformun etkileri analiz edilmelidir.

Kırgızistan, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri’nde önemli ilerlemeler kaydetmiş; ilköğretim ve ortaöğretimde belirgin gelişmeler sağlamış, yoksulluğu azaltmada ve istikrarlı büyümede önemli ölçüde yol kat etmiştir. Ancak ülke hala gıda ithalatına ve döviz transferlerine yüksek oranda bağımlıdır ve iklimle ilişkili ulusal ve bölgesel istikrarsızlıklar nedeniyle risklerle karşı karşıyadır. Bu gelişmeler dikkate alınarak, 2023-2027 yılları arası Dünya Gıda Programı’nın ülke stratejik planı, sosyal ve afet yönetim sistemlerinin güçlendirilmesine, krizlere müdahale kapasitesinin korunmasına yöneliktir. Plan, Kırgız hükümetinin temel önceliklerine uygun şekilde yapılandırılmış olup krizler sırasında sosyal korumanın genişletilmesi, sağlıklı beslenmeye erişimin artırılması, kırsal alanların geliştirilmesi, afet risklerinin yönetimi ve iklim değişikliğine uyumun sağlanmasını kapsamaktadır (Kırgızistan Çalışma, Sosyal Güvenlik ve Göç Bakanlığı, <https://mlsp.gov.kg>).

2010 yılında kabul edilen yeni Anayasa ile güçler ayrılığı benimsenerek yasama, yürütme ve yargı kuvvetleri arasındaki ilişkiler çizilerek, parlamentonun rolü güçlendirilmiş ve cumhurbaşkanının yetkileri sınırlandırılmıştır. Bu değişiklikler demokratik kurumların güçlenmesine ve bir denge-denetleme sisteminin oluşturulmasına yardımcı olması bakımından önem arz etmektedir. Bunun üzerine 2022 yılında başlatılan reform çalışmaları çerçevesinde, idari birimlerin genişletilmesi ve iyileştirilmesi hedeflenmiştir. Pilot uygulama olarak Isık-Göl Bölgesinde yer alan Tüp İlçesinde 13 köy birleştirilerek 5’e indirilmiştir. Böylece yönetim etkinliği artırılmış ve kaynak kullanımı optimize edilmeye çalışılmıştır. Kamu hizmetlerinin geliştirilmesi için yeni standartlar ve prosedürler yürürlüğe konularak, kamu görevlilerinin mesleki yeterliliği ve etik anlayışı artırılmıştır. Desantralizasyon ve yerel yönetimin geliştirilmesi için bazı yetki ve kaynaklar yerel düzeye aktarılmış, bu da bölgesel gelişimi ve

özerklik düzeyini artırmıştır (Kırgızistan Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, <https://mineconom.gov.kg>).

Genel olarak değerlendirildiğinde literatürde reform çalışmalarında “yasama, yürütme ve yargı organlarının modernizasyonu; idari yapının değiştirilmesi, merkezi, bölgesel ve yerel yönetimler arasındaki yetki ve faaliyetlerin ayrıştırılması; yürütme organlarının işlev ve yapısının yeniden düzenlenmesi ve kamu hizmeti reformu” (Akunov, 2000: 29-32) konularında çeşitli düzenlemelerin ve iyileştirmelerin yapılması oldukça önemlidir. Kırgızistan’ın kuruluşu ve bağımsızlık kazanması akabinde bu faaliyetlerin birçoğu düzenlenerek yürürlüğe konulmaya çalışılmıştır. Bu konuda atılan adımlardan ilk ikisi, yürütme, yasama ve yargı organlarının işlevlerini köklü biçimde değiştirilmesidir. İdari yapıdaki değişiklikler, genellikle idari birimlerin birleşmesini kapsayarak, yeni yönetim organları tarafından yürütülen görevlerin konsolidasyonuna yol açmıştır.

Diğer üç reform ise geniş anlamda idari reform niteliğindedir. Kamu hizmeti reformunda en önemli unsur, kamu görevlilerinin statüsünün gözden geçirilmesidir (Chynaliev, 2019: 37). Bu doğrultuda görev alma ve terfi usulleri yeniden düzenlenmiş, devletin rekabetçi bir işveren haline gelmesi ve çalışanların etkin kamu işleyicileri olması hedeflenmiştir. Böylece idari reform, yürütme organlarının görev ve yetkilerinin gözden geçirilmesi, gerekli işlevlerin tanımlanması, gereksiz olanların kaldırılması, yürütme işlevlerine uygun yapı ve sistemlerin kurulması, desantralizasyon veya dekonsantrasyon yoluyla gerçekleştirilir. Reformların amacı, ekonomik büyüme ve sosyal kalkınmayı destekleyen etkin bir devlet yönetim sisteminin oluşturulmasıdır.

3. KIRGIZİSTAN’DA YEREL YÖNETİM REFORMLARI BAĞLAMINDA ATILAN ADIMLAR

Yerel yönetimlerin güçlendirilmesi idari reformun başarısının temel taşlarından biridir. Bunun için merkezi ve yerel yönetimler arasındaki yetki paylaşımı, sübvansiyon ve yerel sorumluluk prensipleri dikkate alınmalıdır. Profesyonel belediye personelinin oluşturulması, bütçe süreçlerinin şeffaflaştırılması, sivil denetim mekanizmalarının (kamu konseyi, bütçe katılımı vb.) yaygınlaştırılması sürdürülebilirliğin koşullarıdır. Ayrıca personel eğitimi, vatandaşların hukuki bilinçlendirilmesi ve yerel yönetimlerin hesap verebilirliği artırılmalıdır (Chubakova, 2017: 62).

Son 25 yılda Kırgızistan’da gerçekleştirilen idari reformların beş aşamada uygulamaya konulduğu belirtilebilir. Her aşamanın kendi içerisinde belirli amaç ve görevleri bulunmaktadır. Reformların birinci aşaması (1991-1996), partinin etkisinin kaldırılması ve yürütme organlarının yeni toplumsal ilişkilere uygun şekilde oluşturulmasıdır. Piyasa ekonomisine geçiş sürecinde bu dönemde önemli adımlar atılmıştır. Reformun temel hedefi, yeni ekonomik yapıya uygun yürütme organları oluşturmaktır. Bu nedenle yürütme yapısı defalarca değiştirilmiş, devlet düzenleyici işlevleri, yetkiler, kadro ve mesleki gereklilikler yeniden düzenlenmiştir (UNDP, 2005: <https://studfile.net>).

5 Mayıs 1993’te kabul edilen Kırgız Anayasası, yürütme organını bağımsız devlet erki olarak tanımlamış, tek yürütme sistemi kavramını getirmiş ve hükümetin kuruluş düzenini belirlemiştir (Kırgızistan Adalet Bakanlığı, 1996: <https://cbd.minjust.gov.kg>). Bu düzenleme reform aşamasının temelini oluşturmaktadır. Reform hareketinin ikinci aşaması (1996-2000), geçici “Kamu Hizmeti Temel Kuralları”nın kabul edilmesi ile başlamaktadır. 1999’da kamu hizmetleri yasası yürürlüğe girmiş ve devlet organlarında ortak kadro sisteminin oluşturulması sağlanmıştır (Kırgızistan Adalet Bakanlığı, 2002: <https://cbd.minjust.gov.kg>).

Üçüncü aşama (2000-2004), 2001’de “Kamu Görevlileri Etiği” tüzüğüne ve “2010’a kadar Kırgızistan Kalkınma Konsepti”nin kabul edilmesiyle belirginleşmiştir. Bu dönemde “etkin ve şeffaf devlet yönetimi” öncelikli alan olarak belirlenmiş, desantralizasyon süreci başlamıştır (Kırgızistan Adalet Bakanlığı, 2002: <https://cbd.minjust.gov.kg>).

Dördüncü aşama (2005-2010), 24 Mart 2005 siyasi olayları ile ilişkilidir. Bu dönemde reformun temel hedefleri yürütme organlarının optimizasyonu, basitlik ve etkinlik, devlet ve iş dünyası ilişkilerinin geliştirilmesi, demokratikleşme ve yönetim şeffaflığının artırılmasıdır. Bölgesel yönetimlerin faaliyetlerinin optimize edilmesi ve işlevlerin tekrarının önlenmesi için Cumhuriyet Komisyonu kurulmuştur. 2007’de idari yapının yeniden düzenlenmesi söz konusu olmuştur (Kırgızistan Adalet Bakanlığı, 2009: <https://cbd.minjust.gov.kg>).

Beşinci aşama (2010-günümüz), devlet yönetiminde etkinlik, şeffaflık ve hesap verebilirliği artırmaya yönelik kapsamlı reformlar dönemidir. Bu dönemde anayasal değişiklikler, desantralizasyon ve sivil katılımın güçlendirilmesi ön plandadır. Reformlar normatif tabanın güncellenmesi, dijital yönetim teknolojileri, e-devlet uygulamaları ve idari hizmetlerin kalitesi ile erişilebilirliğinin artırılması gibi alanlarda yoğunlaşmıştır. Bu aşama, demokratik kurumların güçlendirilmesi, idari yapının iyileştirilmesi ve seçim sisteminin geliştirilmesiyle ülkenin sürdürülebilir kalkınmasına katkı sağlaması amaçlanmıştır (UNDP, 2005: <https://studfile.net>).

Kırgızistan’daki idari reform, köy idare birimlerinin birleştirilmesini öngörerek yerel yönetim sisteminin modernizasyonu bağlamında atılan önemli bir adımdır. Reformun temel hedefi, yerel yönetimlerin yönetim kapasitesini artırmak, farklı yönetim düzeyleri arasında koordinasyonu güçlendirmek ve kaynak dağılımını rasyonelleştirmektir. Bölgesel birimlerin büyütülmesi, görevlerin tekrarlanması ve küçük birimlerin zayıf kurumsal kapasitesi nedeniyle oluşan işlem maliyetlerini azaltmaya yarmaktadır. Kısıtlı kaynaklar ve coğrafi koşullar göz önüne alındığında, bu adım kırsal alanlarda sürdürülebilir sosyo-ekonomik büyüme, yaşam kalitesi artışı ve yerel girişimlerin desteklenmesi açısından stratejik öneme sahiptir (Abдиеv, 2016: 47).

Kırgızistan, idari birimlerin dağınık yapısından veya parçalanarak küçük birimler halinde örgütlenmiş olması ile karakterize edilmektedir. Çok sayıda küçük birim, bütçe kaynaklarının verimsiz kullanımına, idari etkinliğin azalmasına ve yerel düzeyde ulusal programların uygulanmasının zorlaşmasına yol açmaktadır. Bunun sonucunda zayıf vergi gelirleri, planlama konusunda yaşanan zorluklar ve düşük yatırım potansiyeli yaygın görülen sorunlardır. Ayrıca, nitelikli personel eksikliği ve kurumların idari kapasitelerinin eksikliği kamu hizmetlerinin kalitesini olumsuz etkilemektedir. Ayrıca idari birimler arasındaki koordinasyon eksikliği ve çeşitli idari engeller, vatandaşlar ile devlet arasında güven erozyonuna yol açmaktadır (Chubakova, 2017: 59). Böylece, idari birimlerin parçalanması bölgesel eşitsizliği artırarak kırsal bölgelerin gelişme potansiyelini zayıflatmaktadır.

Kırgızistan’da kırsal bölgelerin sosyo-ekonomik gelişimi, idari reformun etkinliğinin temel göstergesi olmalıdır. Köy idare birimlerinin büyütülmesi ekonomik faaliyetlerin ölçeğini artırarak vergi gelirlerinde artışa ve kaynakların daha etkin yönetimine yol açabilir. Ayrıca belediyelerin mali özerkliği artarak daha rasyonel ve stratejik planlama teşvik edilmelidir. Kırsal kalkınma, altyapı modernizasyonu, sulama sistemlerinin yenilenmesi, ulaşım alt yapısının iyileştirilmesi, tarımsal kooperatifler ve lojistik merkezlerin kurulması ile desteklenebilir (Abдиеv, 2016: 52; Beknazarov, 2019: 81). İstihdam ve gelir artışı yoksulluğun ve göç baskısının azalmasına katkı sağlayacağı şüphesizdir.

Sovyetler Birliği sonrası kurulan komşu ülkelerin deneyimi göstermektedir ki, idari birimlerin uygun şekilde birleştirilmesi yerel yönetimlerin etkinliğini önemli ölçüde artırabilir. Örneğin, Kazakistan’da idari reform kapsamında verimsiz kırsal bölgeler kaldırılmış ve kaynaklar daha güçlü idari birimlere aktarılmıştır; bu sayede temel sosyal hizmetlere erişim ve kamusal hizmetlerin kalitesi artmıştır (Rustamova, 2018: 117; Bakirov, 2016: 110).

Kırgızistan’da idari birimlerin birleştirilmesi reformunun başarısı, uygulamanın kalitesi ve halkın katılımıyla doğrudan bağlantılıdır. Açık, kapsayıcı karar alma süreçleri, düzenli etki değerlendirmeleri ve yerel koşullara uyum sağlanması reformların başarı için merkezi öneme sahiptir. Merkezi yönetimin geçiş sürecinde mali destek sağlaması, sosyal gerilim risklerini azaltır. Güçlü yerel yönetim, kırsal alanların sürdürülebilir kalkınmasının, iş ortamının iyileştirilmesinin ve yatırım çekiciliğinin temelidir (Abdiev, 2016: 55; Rustamova, 2018: 221).

Kırgızistan’daki köy idare birimlerinin idari reform çerçevesinde birleştirilmesi, kırsal alanların etkin yönetimine yönelik önemli bir adımdır. Bu süreç, yerel yönetimlerin koordinasyonunun artmasına, bütçe kaynaklarının daha etkin kullanılmasına ve sosyal hizmetlerin erişilebilirliğinin yükselmesine katkı sağlayacaktır. Ancak reformun başarılı olması için yerel yetkililerin eğitim düzeyinin yükseltilmesi, halkın karar alma süreçlerine katılımının teşvik edilmesi ve kaynakların etkin dağıtımı gereklidir (Chubakova, 2017: 67; Beknazarov, 2019: 85). Reformun başarısı, halkla yakın iş birliği ve sürekli izleme-değerlendirme ile mümkündür. Böylece Kırgızistan kırsal alanlarının sürdürülebilir kalkınması ve modern yerel yönetim modeli oluşturulabilir (Bakirov, 2016: 110).

SONUÇ

Kırgız Cumhuriyeti’nde yürütülen idari reformların önemli bir bileşeni olan köy idarelerinin birleştirilerek büyütülmesine yönelik gerçekleştirilen reform çabaları, kamu yönetiminin iyileştirilmesine yönelik sistemli bir çabanın parçası olarak görülebilir. Bu reformun temel hedefleri arasında kamu yönetimini güçlendirmek, kamu hizmetlerinin kalitesini artırmak, harcamaları optimize etmek ve bölgesel kalkınmanın sürdürülebilirliğini sağlamak yer almaktadır.

Uluslararası ve bölgesel deneyimler, yerel bağlamın dikkate alınması ve halkın aktif katılımının sağlanması koşuluyla, yerel yönetim birimlerinin büyütülmesinin kamu yönetiminde verimliliği artırabileceğini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda, Kırgızistan’da yürütülen reformun sürdürülebilir olması için mali kaynakların yeniden dağıtım mekanizmalarının yasal olarak netleştirilmesi, büyütülmüş köy birimlerinin görev ve yetkilerinin açık şekilde tanımlanması ve izleme-değerlendirme sistemlerinin kurulması büyük önem taşımaktadır. Köyleri birleştirmeye yönelik idari reform, Kırgız Cumhuriyeti’nde beşinci aşama devlet reformunun uygulanmasında önemli bir adımı temsil etmektedir. Yapılan analiz, bu girişimin temel hedeflerinin yönetimi geliştirmek, harcamaları optimize etmek, kamu hizmetlerinin kalitesini artırmak ve yerel kalkınmayı sürdürülebilir kılmak olduğunu ortaya koymuştur.

Ancak reformun uygulanması çeşitli zorluklarla karşı karşıyadır. Birincisi, reformun farklı bölgelerde algılanışında homojenlik bulunmamaktadır. Bazı köylerde birleşme yerel kimliğe ve siyasi temsiliyete tehdit olarak görülmektedir. İkinci olarak, reformu desteklemek için gereken kurumsal ve insan kaynakları yetersizdir. Üçüncü olarak, farklı yönetim kademeleri arasındaki yasal ve idari uyumsuzluk, entegrasyon ve koordinasyon süreçlerini yavaşlatan önemli bir engel teşkil etmektedir. Ancak uluslararası ve bölgesel deneyimler, yerel

bağlam dikkate alındığında ve aktif halk katılımı sağlandığında, belediyelerin birleştirilmesinin kamu yönetiminde önemli iyileştirmelere yol açabileceğini göstermektedir.

Reformun sürdürülebilirliğini sağlamak için, kaynakların yeniden dağıtım mekanizmalarının yasayla güvence altına alınması, birleştirilen belediyelerin görev ve sorumluluklarının açıkça tanımlanması ve performansın izlenmesi ve değerlendirilmesi için bir sistem oluşturulması gerekmektedir. Kırsal yönetimlerin birleştirilmesi reformu, şüphesiz Kırgızistan'ın yerel özyönetim sisteminde önemli bir dönüm noktasıdır. Reform, kamu hizmetlerinin kalitesini iyileştirme, kaynakları daha verimli kullanma ve yerel özyönetimi güçlendirme açısından olumlu bir potansiyele sahiptir. Ancak reformun başarısı yalnızca yapısal değişikliklere bağlı değildir; yerel katılım, kurumsal kapasitenin geliştirilmesi ve yasal altyapının güçlendirilmesi de hayati önem taşımaktadır. Bölgesel farklılıkların, sosyal dinamiklerin ve yerel ihtiyaçların dikkate alınmaması, reformun etkinliğini ve kamuoyu algısını olumsuz etkileyebilir.

Bu reform, yalnızca teknik bir idari çözüm olarak değil, yerel yönetimleri güçlendirmeyi amaçlayan uzun vadeli bir bölgesel kalkınma stratejisinin parçası olarak görülmelidir. Bu bağlamda, reform çalışmalarının başarısı için şu önerilerde bulunulabilir:

- Pilot projelerin, bu süreçlerde sosyal sermaye ve bölgesel özellikler dikkate alınarak aşamalı olarak geliştirilmesi;
- Reform sürecine halkın katılımını artırmak için bilgi ve danışma mekanizmalarının oluşturulması;
- Reformun etkinliğini ölçmek için bağımsız izleme ve değerlendirme sistemlerinin oluşturulması;
- Reform sürecinde yerel halkla istişare edilmesi, şeffaflığın sağlanması ve katılım mekanizmalarının güçlendirilmesi;
- Yerel yönetim personeli için eğitim programları düzenlenmesi (yerel yöneticiler ve memurlar için ileri eğitim programları) ve yeni sorumluluk ve işlevleri yerine getirebilmek için teknik ve idari kapasitenin artırılması;
- Reformun etkili bir şekilde uygulanması için sorumlulukların dağılımı, kaynakların dağılımı ve denetim mekanizmaları gibi konuları kapsayan kapsamlı bir yasal çerçevenin oluşturulması;
- Reform planlarının yerel kültürel ve sosyal dinamiklere uyarlanması ve özellikle kimlik kaybından endişe duyan bölgelerde özel stratejiler geliştirilmesi;
- Reform planları, yerel kültürel ve sosyal dinamiklere göre uyarlanması, özellikle kimlik kaybı endişesi taşıyan bölgelerde özel stratejiler geliştirilmesi;
- Başarıyla tamamlanan pilot projeler örnek alınarak reformun diğer bölgelerde de uygulanması;
- Reformun etkilerinin düzenli olarak izlenmesi, geri bildirimler doğrultusunda uygulamada esneklik sağlanması.

Sonuç olarak reform çalışmaları, halkın yaşam kalitesini artırma ve devletin yerel düzeydeki varlığını güçlendirme potansiyeline sahiptir. Uygulama potansiyeli, şeffaf, katılımcı ve bilimsel temellere dayanan bir yaklaşıma dayanmaktadır. Bu nedenle, köylerin birleştirilmesi tek seferlik bir idari karar olarak değil, bölgesel kalkınma stratejisinin genişletilmesi ve yerel yönetimlerin bir parçası olarak değerlendirilmelidir. Aynı zamanda, bölgesel özelliklerin uygulanması, pilot projelerin yöntemine, organizasyonuna ve personeline bağlı değildir. Bu bağlamda, ilave yöntemsel kılavuzların hazırlanması, personelin eğitimi ve

sosyal sermaye ile bölgesel özgünlük dikkate alınarak pilot projelerin hayata geçirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- ABDİEV, Bakytbek (2016). *Administrativno-territorial'naya reforma v Kyrgyzstane: Problemy i perspektivy* (Kırgızistan'da idari-bölgesel reform: Sorunlar ve beklentiler), Bışkek: Genesis Yayınları.
- AKUNOV, Asylbek (2000). Razvitiye sistemy gosudarstvennogo upravleniya Kyrgyzstana: Organizatsionno-funktsional'nyy analiz. (Kırgızistan kamu yönetimi sisteminin gelişimi: Örgütsel ve işlevsel analiz. *Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kırgızistan İlimler Akademisi, Kamu Yönetimi Bölümü*, Bışkek.
- BAKİROV, Marat (2016). Modernizatsiya mestnogo samoupravleniya v postsovetskikh stranakh: Opyt i problemy. (Sovyet sonrası ülkelerde yerel yönetimlerin modernizasyonu: Deneyimler ve sorunlar). *Ekoloji Bilim Merkezi Dergisi*, 2(6), 108-125.
- BEKNAZAROV, Kubanychbek (2019). *Ekonomika sel'skogo khozyaystva v Kyrgyzstane: Problemy i puti razvitiya* (Kırgızistan'da tarım ekonomisi: Sorunlar ve kalkınma yolları), Bışkek: Respublika Yayınevi.
- CHUBAKOVA, Lyudmila (2017). *Realizatsiya printsipa razdeleniya vlastey v sovremennom Kyrgyzstane* (Kırgız Cumhuriyeti'nde yerel özyönetim: sorunlar ve çözümler). Bışkek: September Yayınevi.
- CHYNALIEV, Askar (2019). *Realizatsiya printsipa razdeleniya vlastey v sovremennom Kyrgyzstane* (Modern Kırgızistan'da kuvvetler ayrılığı ilkesinin uygulanması). Bışkek: Rosmen Yayınevi.
- Kırgızistan Adalet Bakanlığı (1996) <https://cbd.minjust.gov.kg/46440/edition/315277/ru> (Erişim tarihi: 15.01.2025).
- Kırgızistan Adalet Bakanlığı (2002) <https://cbd.minjust.gov.kg/5-318/edition/375926/ru> (Erişim tarihi: 18.01.2025).
- Kırgızistan Adalet Bakanlığı (2009) <https://cbd.minjust.gov.kg/4370/edition/555698/ru> (Erişim Tarihi: 20.01.2025).
- Kırgızistan Çalışma, Sosyal Güvenlik ve Göç Bakanlığı (2019). <https://mlsp.gov.kg/ru/2024/09/16/issyk-kulskoe-rajonnoe-upravlenie-truda>, (Erişim Tarihi: 28.01.2025).
- Kırgızistan Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı (2025). *Kırgız Cumhuriyeti'nde idari-bölgesel reformun mevcut durumu hakkında*. https://mineconom.gov.kg/ru/post/9629?utm_source=chatgpt.com (Erişim Tarihi: 10.01.2025).
- KRYLATYKH, Eduard (2005). *Razvitiye sel'skikh territoriy v postsovetskiy period: Problemy i perspektivy* (Sovyet sonrası dönemde kırsal alanların gelişimi: Sorunlar ve beklentiler), Moskova: Nauka Yayınevi.
- PETRIKOV, Aleksandr (2007). *Ekonomika sel'skogo khozyaystva i razvitiye sel'skikh territoriy: Problemy i strategii* (Tarım ekonomisi ve kırsal kalkınma: Sorunlar ve stratejiler). St. Petersburg: Ekonomi Yayınevi.

RUSTAMOVA, Gulnara (2018). Sotsial'no-ekonomicheskoye razvitiye sel'skikh territoriy v Kyrgyzstane: Vyzovy i vozmozhnosti (Kırgızistan'da kırsal alanların sosyo-ekonomik kalkınması: zorluklar ve fırsatlar). *Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Kamu Yönetimi Akademisi Dergisi*. 6, 115-126.

SATYBALDİN, Abdykerim (2010). *Teoriya i praktika sotsial'no-ekonomicheskogo razvitiya sel'skikh regionov* (Kırsal bölgelerin sosyo-ekonomik kalkınmasının teorisi ve pratiği), Almatı: Gylım Yayınevi.

UNDP (2005). <https://studfile.net/preview/427303/> (Erişim Tarihi: 28.01.2025).

UNDP (2022). <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files> (Erişim Tarihi: 28.01.2025).

DİJİTAL ÇAĞDA TOPLUMSAL PROTESTO VE KİMLİK İNŞASI: ÇİN'DE DİJİTAL MİLLİYETÇİLİK VE ABD'DE BLACK LIVES MATTER HAREKETİNİN KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZİ

Doktora Öğrencisi Ali KIRIKTAŞ¹

Özet

Bu makale, 21. yüzyılın en belirgin iki dijital toplumsal fenomenini karşılaştırmalı olarak incelemektedir: Çin'deki dijital milliyetçilik ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Black Lives Matter (BLM) hareketi. Her iki olgu da dijital platformları kimlik inşası ve toplumsal seferberlik için merkezi bir araç olarak kullanmasına rağmen, devletle ilişkileri, örgütsel yapıları, temel söylemleri ve kimlik inşası süreçleri açısından taban tabana zıt dinamikler sergilemektedir. Çin'de dijital milliyetçilik, genellikle devlet anlatılarıyla simbiyotik bir ilişki içinde gelişen, "Aşağılanma Yüzyılı" gibi tarihsel travmaları yeniden üreten ve ulusal kimliği dış ötekine karşı pekiştiren, yukarıdan aşağıya ve tabandan gelen unsurların birleşiminden oluşan bir yapı sergilemektedir. Buna karşılık, ABD'de ortaya çıkan BLM hareketi, devlet şiddetine ve sistemik ırkçılığa karşı gelişen, merkezi olmayan, ağ tabanlı bir karşı-hegemonik direniş biçimidir. Hareket, dijital araçları marjinalleştirilmiş kimlikleri (özellikle Siyah kimliğini) yeniden olumlamak, tarihsel anlatılara meydan okumak ve adalet talebiyle tabandan örgütlenmek için kullanılmaktadır. Bu çalışma, sosyal hareket teorileri, dijital aktivizm ve milliyetçilik çalışmaları literatüründen faydalanarak, bu iki hareketin dijital teknolojileri nasıl farklı şekillerde araçsallaştırdığını analiz etmektedir. Makale, dijital platformların mimarisinin ve içinde faaliyet gösterdikleri siyasi rejimin, toplumsal hareketlerin karakterini ve hedeflerini belirlemede ne denli kritik bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, bu karşılaştırma, dijital çağda toplumsal protesto ve kimlik inşasının tek bir model üzerinden anlaşılamayacağını, aksine yerel siyasi, tarihsel ve teknolojik bağlamların bu süreçleri derinden şekillendirdiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Dijital Milliyetçilik, Black Lives Matter, Toplumsal Hareketler, Dijital Aktivizm, Kimlik İnşası.

SOCIAL PROTEST AND IDENTITY CONSTRUCTION IN THE DIGITAL AGE: A COMPARATIVE ANALYSIS OF DIGITAL NATIONALISM IN CHINA AND THE BLACK LIVES MATTER MOVEMENT IN THE UNITED STATES

Abstract

This article provides a comparative analysis of two of the most prominent digital social phenomena of the 21st century: digital nationalism in China and the Black Lives Matter (BLM) movement in the United States. Although both phenomena use digital platforms as a central tool for identity construction and social mobilisation, they exhibit diametrically opposed dynamics in terms of their relationship with the state, organisational structures, core discourses, and identity construction processes. In China, digital nationalism generally develops in symbiotic relationship with state narratives, reproducing historical traumas such as the 'Century of Humiliation' and reinforcing national identity against the external 'other,' presenting a structure composed of a combination of top-down and bottom-up elements. In contrast, the BLM movement that emerged in the US is a decentralised, network-based form of counter-hegemonic resistance that developed against state violence and systemic racism. The movement uses digital tools to reclaim marginalised identities (particularly Black identity), challenge historical narratives, and organise from the grassroots in pursuit of justice. This study analyses how these two movements instrumentalise digital technologies in different ways, drawing on social movement theories, digital activism, and nationalism studies literature. The article reveals how critical the architecture of digital platforms

¹ Kapadokya Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, ali_kiriktas_44@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0003-4209-0094

and the political regime in which they operate are in determining the character and goals of social movements. Ultimately, this comparison demonstrates that social protest and identity construction in the digital age cannot be understood through a single model; rather, local political, historical, and technological contexts profoundly shape these processes.

Keywords: Digital Nationalism, Black Lives Matter, Social Movements, Digital Activism, Identity Construction.

GİRİŞ

21. Yüzyıl, toplumsal ve siyasi yaşamın giderek dijitalleştiği, sosyal medya platformlarının kamusal söylemin ve kolektif eylemin önemli alanlarından biri haline geldiği bir döneme tanıklık etmektedir. İnternet ve ağ tabanlı iletişim teknolojileri, bir yandan otoriter rejimlerin gözetim ve propaganda kapasitelerini artırırken (Callahan, 2020), diğer yandan sivil toplum aktörlerine ve muhalif hareketlere benzeri görülmemiş bir örgütlenme ve seslerini duyurma imkânı sunmaktadır (Greijdanus vd., 2020). Bu ikili doğa, dijital platformların toplumsal protestoları ve kimlik siyasetini nasıl dönüştürdüğüne dair karmaşık ve bağlama özgü bir tablo ortaya koymaktadır. Hashtag kampanyaları, viral videolar, çevrimiçi forumlar ve anlık mesajlaşma uygulamaları, dünyanın dört bir yanındaki toplumsal hareketlerin repertuarının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir (Karadoğan Doruk vd., 2021). Bu dijital araçlar, coğrafi sınırları aşan dayanışma ağları kurmayı, ana akım medyanın filtrelerini yenileyerek doğrudan iletişim kurmayı ve geniş kitleleri hızla mobilize etmeyi mümkün kılmaktadır (Cammaerts, 2015).

Ancak bu teknolojik olanaklar, tek tip bir dijital aktivizm modeli yaratmamaktadır. Aksine, dijital araçların kullanımı ve etkileri, içinde faaliyet gösterdikleri siyasi, kültürel ve teknolojik ekosistem tarafından derinden şekillendirilmektedir. Bu bağlamda, Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki dijital milliyetçilik olgusu ile Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkan Black Lives Matter (BLM) hareketi, dijital çağda toplumsal seferberlik ve kimlik inşasının iki zıt kutbunu temsil eden çarpıcı örnekler olarak öne çıkmaktadır. Her ikisi de sosyal medyayı yoğun bir şekilde kullanan bu fenomenler, hedefleri, yapıları, devletle ilişkileri ve kimlik inşa etme biçimleri açısından temelden farklılaşmaktadır. Çin'de dijital platformlar, genellikle devletin ideolojik hedefleriyle uyumlu bir şekilde, ulusal kimliği pekiştiren ve dış tehditlere karşı birleşen bir milliyetçilik türünü beslerken (Zhang vd., 2024); ABD'de aynı tür platformlar, devlete ve onun kurumlarına meydan okuyan, marjinalleştirilmiş bir ırksal kimliğin haklarını ve tanınmasını talep eden karşı-hegemonik bir hareketin doğuşuna zemin hazırlamıştır (Smith, 2021).

Bu makalenin temel amacı, Çin'deki dijital milliyetçilik ile ABD'deki BLM hareketini karşılaştırmalı bir vaka analizi yöntemiyle inceleyerek, dijital aktivizmin evrensel bir olgu olmaktan ziyade, yerel bağlamlar tarafından belirlenen özgül dinamiklere sahip olduğunu ortaya koymaktır. Çalışma, bu iki hareketin dijital teknolojileri nasıl farklı stratejilerle kullandığını, bu stratejilerin kimlik inşası ve toplumsal protesto üzerindeki etkilerini ve bu farklılıkların altında yatan yapısal nedenleri analiz etmeyi hedeflemektedir.

Bu çalışmanın temel argümanı şudur; Sosyal medya ve ağ iletişimi gibi aynı teknolojik altyapılar, içinde bulundukları siyasi rejim (otoriter/demokratik), platform yönetimi (şansürlü/açık) ve hâkim tarihsel anlatılar tarafından filtrelendiğinde, birbirine taban tabana zıt iki toplumsal fenomen üretir. Bu fenomenlerden ilki, Çin örneğinde görüldüğü gibi, devlet gücünü pekiştiren, ulusal kimliği homojenleştiren ve meşruiyetini dış ötekine karşı konumlandıran bir yapıdır (Zhang vd., 2024). İkincisi ise, BLM örneğinde olduğu gibi, devlet gücüne meydan okuyan, ulus-devlet içindeki hiyerarşileri sorgulayan ve marjinalleştirilmiş bir

kimliği olumlayarak adalet talep eden bir karşı harekettir (Roberts, 2018). Bu karşılaştırma, dijital araçların kendiliğinden özgürleştirici veya baskıcı olmadığını, politik potansiyellerinin toplumsal ve siyasi güç ilişkileri tarafından aktive edildiğini göstermektedir. Hashtag kampanyaları ve çevrimiçi seferberlik gibi benzer dijital kullanıcı davranışları, içinde yer aldıkları siyasal bağlamın yapısal özelliklerine bağlı olarak birbirine zıt politik sonuçlar doğurabilmektedir. Çin’de öfke, “Çin halkının duygularını inciten” dış aktörlere yöneltilerek ulusal sınırları pekiştirirken (Jaivin, 2021), ABD’de öfke, kendi nüfusunun bir kesimine zarar veren devlet kurumlarına (polise) yöneltilerek bu sınırların meşruiyetini sorgulamaktadır.

Bu çalışma, nitel araştırma yaklaşımları kapsamında yer alan karşılaştırmalı vaka analizi yöntemini benimsemektedir. Çin dijital milliyetçiliği ile Black Lives Matter (BLM) hareketi, dijital çağda toplumsal seferberliğin farklı yönelimlerini ve siyasal etkilerini analiz edebilmek amacıyla, “maksimum farklılık” ilkesine dayalı olarak seçilmiş iki karşıt vaka olarak ele alınmıştır. Veri toplama sürecinde; sosyal hareketler kuramı, dijital aktivizm literatürü, milliyetçilik çalışmaları ve eleştirel ırk teorisi başta olmak üzere ilgili akademik yazın, saygın medya kuruluşlarının raporları, düşünce kuruluşları tarafından yayımlanan analizler ve söz konusu hareketlerin kendi üretimleri (resmî internet siteleri ve sosyal medya beyanları) gibi ikincil kaynaklardan yararlanılmıştır. Analitik çerçeve, bu kaynakların tematik ve söylem çözümlemesine dayalı sistematik bir incelemesini içermektedir.

Makale altı bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünün ardından, ikinci bölümde çalışmanın teorik çerçevesi sunulacaktır. Bu bölümde dijital aktivizm, dijital milliyetçilik ve eleştirel ırk teorisi gibi temel kavramlar ve yaklaşımlar ele alınacaktır. Üçüncü ve dördüncü bölümlerde sırasıyla Çin dijital milliyetçiliği ve BLM hareketi vakaları, tarihsel kökenleri, yapıları, stratejileri ve kimlik inşa süreçleri açısından derinlemesine incelenecektir. Beşinci bölümde, bu iki vakanın devletle ilişkileri, kimlik inşa stratejileri, platformların rolü ve başarı metrikleri gibi temel eksenler üzerinden sistematik bir karşılaştırması yapılacaktır. Sonuç bölümünde ise, makalenin temel bulguları özetlenecek ve dijital çağda toplumsal protesto ve kimlik inşasının geleceğine dair teorik çıkarımlarda bulunulacaktır.

1. TEORİK ÇERÇEVE: DİJİTAL ÇAĞDA KOLEKTİF EYLEM VE KİMLİK

Bu çalışmanın analitik çerçevesi, üç temel teorik yaklaşıma dayanmaktadır: dijital aktivizm ve yeni toplumsal hareketler kuramı, dijitalleşen milliyetçilik literatürü ve eleştirel ırk teorisi. Söz konusu yaklaşımlar, ele alınan iki vakanın dijital mobilizasyon dinamiklerini, ideolojik yönelimlerini ve siyasal etkilerini farklı ama birbirini tamamlayıcı perspektiflerden açıklamaya imkân tanımaktadır.

Klasik sosyal hareket teorileri, kolektif eylemi genellikle kaynak mobilizasyonu (McCarthy ve Zald) veya politik fırsat yapıları (Tilly, McAdam) gibi yapısal faktörlerle açıklamıştır (Schrader, 2018). Ancak 1960’lardan sonra ortaya çıkan ve post-materyalist değerlere (çevrecilik, feminizm, barış) odaklanan hareketleri açıklamakta bu teoriler yetersiz kalmıştır. Bu noktada *Yeni Toplumsal Hareketler* (YTH) teorisi, kolektif eylemin merkezine kimlik, kültür ve yaşam tarzı gibi unsurları yerleştirerek önemli bir açılım sağlamıştır (Tillery, 2019). YTH’ler, maddi kaynaklardan ziyade sembolik kaynaklara, hiyerarşik örgütlenmeler yerine ağ tabanlı yapılara ve sınıf temelli mücadeleler yerine kimlik temelli politikalara vurgu yapar. Hem BLM’nin kimlik odaklı mücadelesi hem de dijital milliyetçiliğin kültürel ve sembolik boyutları, YTH perspektifinden anlamlandırılabilir.

Dijital çağ, bu dinamikleri daha da karmaşıktırmıştır. Bennett ve Segerberg’in “bağlantısal eylem” (connective action) kavramı, dijital teknolojilerin kolektif eylemin mantığını nasıl değiştirdiğini açıklamaktadır (Greijdanus vd., 2020). Geleneksel kolektif eylem

mantığı, güçlü örgütsel kimlikler ve hiyerarşik yapılar gerektirirken, *bağlantısal eylem* mantığı, bireylerin kendi kişisel çerçevelerini ve motivasyonlarını koruyarak, dijital ağlar aracılığıyla gevşek ve esnek bir şekilde bir araya geldiği, merkezi olmayan bir katılım modelini tanımlar. Bir hashtag etrafında toplanmak veya viral bir içeriği paylaşmak, bu tür bir eylemin tipik örnekleridir. BLM'nin merkezi olmayan yapısı bu modele mükemmel bir şekilde uyarken (Ross, 2015), Çin'deki dijital milliyetçi kampanyalar da benzer şekilde, resmi bir üyelik gerektirmeksizin, paylaşılan bir duygu veya hedefe yönelik olarak ağlar üzerinden hızla yayılabilmektedir. Bununla birlikte, dijital aktivizme yönelik eleştiriler de mevcuttur. "Slacktivism" (tembel aktivizm) kavramı, çevrimiçi katılımın (beğeni, paylaşım vb.) anlamlı bir politik değişim yaratmaktan uzak, düşük maliyetli ve sembolik bir eylem olduğu eleştirisini getirirken (Greijdanus vd., 2020), *dijital eşitsizlik* kavramı ise teknolojiye erişim, dijital okuryazarlık ve kaynaklardaki farklılıkların çevrimiçi katılımındaki sınıf temelli eşitsizlikleri pekiştirebileceğine dikkat çekmektedir (Schradie, 2018).

Benedict Anderson'ın çığır açan eseri *Hayali Cemaatler*, ulusların kadim ve doğal varlıklar olmadığını, aksine modern çağın bir ürünü olduğunu ve özellikle *matbaa kapitalizmi* aracılığıyla *hayal edildiğini* savunur (Corry & Ananny, 2019). Anderson'a göre, gazeteler ve romanlar, aynı dili konuşan milyonlarca insanın, birbirlerini hiç tanımamalarına rağmen, ortak bir zaman ve mekân algısı içinde yaşadıkları ve derin bir yatay yoldaşlık bağıyla birbirlerine bağlı oldukları bir cemaate ait olduklarını hayal etmelerini sağlamıştır (Anderson, 2015). Bu teori, milliyetçiliğin medya ve iletişim teknolojileriyle olan simbiyotik ilişkisini anlamak için temel bir çerçeve sunar.

Florian Schneider, Anderson'ın bu teorisini dijital çağa taşıyarak, günümüz uluslarının artık "dijital olarak ağa bağlı cemaatler" (digitally networked communities) olarak kavramsallaştırılması gerektiğini öne sürer (Callahan, 2020). Schneider'e göre, dijital platformlar (arama motorları, sosyal medya, çevrimiçi ansiklopediler) ulusal duygu ve anlatıların benimsendiği, filtrelendiği, dönüştürüldüğü, güçlendirildiği ve hızlandırıldığı yeni arenalardır (Schneider, 2018). Bu süreçte milliyetçilik, pasif bir şekilde tüketilen bir ideolojiden ziyade, kullanıcıların aktif olarak katıldığı ve yeniden ürettiği bir süreç haline gelir. Daha da önemlisi, Schneider milliyetçiliği bir ideolojiden çok, *biz ve onlar* mantığını teşvik eden tasarım özelliklerine sahip bir teknoloji olarak görmeyi önerir. Arama motoru algoritmalarının belirli sonuçları önceliklendirmesi veya hava durumu haritalarının tartışmalı adaları doğal olarak ulusal toprağın bir parçası gibi göstermesi, milliyetçiliğin içeriğin ötesinde, platformun teknik mimarisi aracılığıyla nasıl sıradan ve gündelik bir şekilde üretildiğini gösterir (Callahan, 2020). Bu teorik çerçeve, Çin'de devletin ve diğer aktörlerin dijital altyapıyı ulusal kimliği şekillendirmek için nasıl kullandığını analiz etmek için kritik bir öneme sahiptir.

Black Lives Matter hareketini teorik bir zemine oturtmak için Eleştirel Irk Teorisi (CRT) önemli bir araçtır. 1970'ler ve 80'lerde hukuk akademisyenleri tarafından geliştirilen CRT, ırkçılığın sadece bireysel önyargı ve ayrımcılıklardan ibaret olmadığını, aksine Amerikan toplumunun yasal, kurumsal ve toplumsal yapılarına derinden işlemiş sistemik bir olgu olduğunu savunur. CRT'nin temel ilkeleri şunlardır: 1. Irk, biyolojik bir gerçeklik değil, belirli grupları ezmek ve sömürmek için kullanılan sosyal bir inşadır. 2. Irkçılık, Amerikan toplumunda istisnai bir durum değil, normal ve yaygın bir olgudur (Onwuachi-Willig, 2022). 3. Renk körü yaklaşımlar, ırkçılığın yapısal doğasını görmezden geldiği için eşitsizlikleri çözmede yetersizdir ve hatta bu eşitsizlikleri yeniden üretebilir (Legal Defense Fund, t.y.). 4. Kesişimsellik (intersectionality) kavramı, ırk, cinsiyet, sınıf ve cinsel yönelim gibi kimlik kategorilerinin birbiriyle kesişerek bireylerin deneyimlerini nasıl şekillendirdiğini ve ayrımcılığın katmanlı bir yapıya sahip olduğunu vurgular. 5. Karşı-anlatılar ve hikâye

anlatıcılığı, egemen anlatıları sorgulamak ve marjinalleştirilmiş grupların deneyimlerini görünür kılmak için güçlü araçlardır (Onwuachi-Willig, 2022).

BLM hareketi, bu teorik ilkeleri somut eyleme dönüştürür. Hareket, *Black Lives Matter* sloganını seçerek, *All Lives Matter* gibi renk körü söylemlerin, Siyah yaşamlarına yönelik belirli ve yapısal tehditlerin görünmezleştirilme süreçlerini ortaya çıkarmaktadır (Onwuachi-Willig, 2022). Polis şiddeti ve adalet sistemindeki eşitsizlikleri merkeze alarak, ırkçılığın kurumsal doğasını vurgulamaktadır. Hareketin kurucularının Siyah kadınlar olması ve Siyah queer ve trans bireyleri merkeze alması, kesişimsellik ilkesinin pratik bir yansımasıdır. Cep telefonu videoları ve sosyal medya tanıklıkları aracılığıyla yayılan hikayeler, resmi anlatılara meydan okuyan güçlü karşı-anlatılar oluşturur (Ray, 2022).

Bu iki teorik çerçeve (Anderson/Schneider'in dijital milliyetçiliği ve CRT'nin ırksal adalet mücadelesi) sadece farklı olmakla kalmaz, aynı zamanda devlet ve kimlik hakkındaki varsayımlarında temelden çelişir. Anderson/Schneider çerçevesi, sınırları dijital olarak pekiştirilen, bütüncül (hayali de olsa) bir ulusal topluluğu birincil analiz birimi olarak kabul eder. BLM'ye uygulanan CRT ise, bu bütüncül ulusal topluluk fikrini temelden parçalar ve bu fikrin ırksal hiyerarşi ve dışlama üzerine inşa edildiğini savunur. Dolayısıyla, Çin dijital milliyetçiliği dijital araçları hayali cemaati pekiştirmek için kullanırken, BLM bu araçları o cemaatin adalet ve eşitlik hayalinin gerçekliğini sorgulamak ve onun içinde ezilen farklı bir deneyimin gerçekliğini öne sürmek için kullanır. Bu durum, dijital aktivizmin, hareketin hegemonik ulusal anlatıyla olan ilişkisine bağlı olarak hem bir topluluk *sağlamlaştırma* hem de bir topluluk *parçalama/yeniden tanımlama* aracı olabileceğini göstermektedir.

2. VAKA ANALİZİ I: ÇİN'DE DİJİTAL MİLLİYETÇİLİĞİN İNŞASI VE SEFERBERLİĞİ

Çin'de ortaya çıkan dijital milliyetçilik, indirgemeci biçimde yukarıdan aşağıya dayatılan bir devlet propagandası olarak ele alınamaz. Aksine, Çin Komünist Partisi'nin (ÇKP) stratejik yönlendirmesi, dijital altyapı ve platformlar üzerindeki kurumsal denetim, tarihsel anlatıların yeniden üretimi ve sıradan internet kullanıcılarının gönüllü ve yoğun katılımının kesişiminde şekillenen, çok katmanlı ve dinamik bir etkileşim alanı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu etkileşim alanı, ulusal kimliğin yeniden inşasını destekleyen, Parti-devletin meşruiyetini tahkim eden ve dış dünyaya karşı söylemsel düzeyde bütünleşmiş bir kolektif duruş üreten güçlü bir dijital kamusal alan yaratmaktadır.

ÇKP için milliyetçilik, özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde komünist ideolojinin zayıflamasıyla birlikte, temel bir meşruiyet kaynağı haline gelmiştir. Parti, kendisini Çin'i yabancı güçlerin sömürsünden kurtaran ve ulusal onuru yeniden tesis eden tek güç olarak konumlandırır. Bu *resmi milliyetçilik* anlatısı, iki ana sütun üzerine inşa edilmiştir; zafer ve mağduriyet (Zhang vd., 2024). Bir yanda Çin'in binlerce yıllık şanlı medeniyeti ve günümüzdeki ekonomik ve teknolojik yükselişi gibi zafer anlatıları öne çıkarılırken, diğer yanda 19. yüzyılın ortalarından 1949'a kadar süren ve *Aşağılanma Yüzyılı* (百年国耻, *bǎinián guóchǐ*) olarak adlandırılan dönemin travması sürekli canlı tutulur. Bu anlatıya göre Çin, Afyon Savaşları'ndan başlayarak Batılı emperyalist güçler ve Japonya tarafından işgal edilmiş, aşağılanmış ve eşit olmayan anlaşmalar imzalamaya zorlanmıştır (Kaufman, 2011). ÇKP'nin 1949'da iktidara gelmesi, bu aşağılanma dönemini sona erdiren ve Çin'in yeniden ayağa kalkmasını sağlayan bir dönüm noktası olarak sunulur (Metcalf, 2019).

Devlet, bu resmi anlatıyı dijital alanda yaymak ve kontrol etmek için çok katmanlı bir strateji izlemiştir. Bu stratejinin en görünür unsuru, *Büyük Güvenlik Duvarı* (Great Firewall) olarak bilinen kapsamlı internet sansür sistemidir. Bu sistem, Google, Twitter, Facebook gibi

küresel platformlara erişimi engelleyerek, kullanıcıları Weibo, WeChat ve Douyin gibi yerli platformlardan oluşan bir duvarlı bahçe (walled garden) ekosistemine yönlendirir (Chen vd., 2025). Bu kapalı ekosistem, devletin söylemi yönlendirmesini ve muhalif sesleri bastırmasını kolaylaştırır. Devlet kontrolündeki medya kuruluşları (People's Daily, CCTV, Xinhua) ve hükümet organları, bu platformlarda yoğun bir şekilde propaganda faaliyetleri yürüterek resmi milliyetçi mesajları yayar (Deng ve Yang, 2021). Ayrıca devlet, *teknolojik milliyetçilik* politikalarıyla dijital altyapıyı (kablolardan yazılımlara kadar) şekillendirerek, teknoloji şirketlerini resmi anlatılarla uyumlu hale getirmeye teşvik etmiştir (Zhang vd., 2024).

Çin dijital milliyetçiliğinin gücü, yalnızca devletin yukarıdan aşağıya yönlendirici söylem ve politikalarından değil, aynı zamanda dijital kamusal alanın görece gündelik ve sıradan pratikleri içinde konumlanan aktörler tarafından üretilen ve dolaşıma sokulan *gündelik milliyetçilikten* de beslenmektedir. Bu bağlamda dijital milliyetçilik, bireylerin günlük çevrimiçi etkileşimleri aracılığıyla ulusal kimliklerini ifade ettikleri; çoğu zaman kendiliğinden, duygusal ve performatif nitelikler taşıyan bir milliyetçilik biçimi olarak tezahür etmektedir. Söz konusu gündelik milliyetçilik pratikleri, sıklıkla devletin resmî söylemini yeniden üretmekte ve pekiştirmekte; bazı durumlarda ise bu söylemin ötesine geçerek daha yoğun, dışlayıcı ve saldırgan ifadeler üretebilmektedir. Devlet ise bu tabandan yükselen milliyetçi dinamikleri sürekli olarak izlemekte; kimi zaman bunları stratejik biçimde kendi siyasal hedefleri doğrultusunda kullanmakta (co-optation), kimi zaman da potansiyel olarak denetim dışına çıkmalarını engellemek amacıyla müdahalede bulunmaktadır (Zhang vd., 2024).

Bu gündelik milliyetçiliğin en bilinen aktörleri, *Küçük Pembeler* (xiaofenhong) olarak adlandırılan genç, hiper-milliyetçi ve dijital olarak son derece aktif bir gruptur (Jaivin, 2021). Başlangıçta, pembe renkli bir edebiyat sitesinin kadın kullanıcılarına atıfta bulunmak için kullanılan bu terim, zamanla Çin'i veya ÇKP'yi eleştiren herhangi bir kişi veya kuruma karşı çevrimiçi saldırılar düzenleyen genç milliyetçiler için genel bir etiket haline gelmiştir. Demografik olarak genellikle 18-24 yaş arası, daha çok üçüncü ve dördüncü kademe şehirlerde yaşayan ve kadın ağırlıklı olduğu iddia edilen (ancak bazı analizler erkeklerin de yoğun katılım gösterdiğini ortaya koymaktadır) bu grup (Wei, 2019), Çin'in ekonomik yükselişi döneminde büyümüş ve *Aşağılanma Yüzyılı* anlatısıyla şekillenmiş bir nesli temsil eder (Wang & Li, 2021). Motivasyonları arasında Çin'in başarılarından duydukları samimi gurur, Batı medyasının Çin'e yönelik eleştirilerine karşı duydukları öfke ve *Çin halkının duygularını inciten* her türlü eyleme karşı kolektif bir savunma içgüdüleri bulunur. Küçük Pembeler, organize trolleme kampanyaları, yabancı ünlülerin veya şirketlerin sosyal medya hesaplarına yönelik kitlesel yorum saldırıları ve eleştirel sesleri *vatan haini* olarak damgalayarak susturma gibi taktikler kullanmaktadırlar (Jaivin, 2021). Devlet tarafından doğrudan maaşla çalıştırılan *50 Cent Partisi* üyelerinden farklı olarak, Küçük Pembeler genellikle gönüllü olarak hareket ederler, bu da onları daha etkili kılmıştır (Wei, 2019).

Florian Schneider'in de vurguladığı gibi, Çin'de milliyetçi söylem sadece paylaşılan içeriklerle değil, aynı zamanda dijital platformların teknik tasarımı ve mimarisi aracılığıyla da inşa edilir. Çin'in *duvarlı bahçesi* içindeki platformlar, tarafsız birer alan değildir; aksine, belirli dünya görüşlerini teşvik eden ve diğerlerini marjinalleştiren algoritmik ve yapısal özelliklere sahiptirler. Örneğin, Baidu gibi arama motorları, Diaoyu/Senkaku adaları gibi egemenlik anlaşmazlıklarıyla ilgili aramalarda, Çin'in resmi tezlerini destekleyen sonuçları önceliklendirir. Bu sonuçlar sadece siyasi argümanları değil, aynı zamanda bu adaların hava durumu tahminleri gibi sıradan içerikleri de içerebilir, bu da Çin'in egemenlik iddiasını gündelik yaşamın sıradan bir parçası haline getirerek normalleştirmiştir (Callahan, 2020).

Weibo ve Douyin (TikTok'un Çin versiyonu) gibi sosyal medya platformlarının algoritmaları da benzer bir işlev görmektedir. Bu platformlar, milliyetçi ve vatansever içerikleri (pozitif enerji olarak adlandırılan) teşvik etme ve daha geniş kitlelere ulaştırma eğiliminde olduğu söylenebilir (Chen vd., 2021; Shi ve Li, 2025). Buna karşılık, hassas kabul edilen konularla ilgili içerikler ya doğrudan sansürlenir ya da algoritmik olarak daha az görünür hale getirilir (Prodani vd., 2025). Weibo'nun sansür mekanizması, Twitter'a kıyasla çok daha katı ve proaktif olduğu söylenebilir. Hassas anahtar kelimeler otomatik olarak filtrelenir ve hatta kullanıcılar, sansürü aşmak için metinleri resim formatında paylaşmak gibi yaratıcı yöntemler geliştirmek zorunda kalırlar (Center for Spatial Research, t.y.). Bu yapısal farklılıklar, Weibo'daki siyasi tartışmaların genellikle eğlence ve tüketim kültürüyle ilgili konulara odaklanmasına yol açarken, Çince konuşan Twitter kullanıcıları arasında siyasi ve eleştirel içeriklerin daha yaygın olmasına neden olmaktadır (Zhang ve Gonçalves, 2015). Sonuç olarak, Çin'in dijital ekosistemi, kullanıcıları sürekli olarak devlet onaylı milliyetçi anlatılara maruz bırakan ve alternatif bakış açılarını sınırlayan devasa bir yankı odası (echo chamber) işlevi görmektedir (Greijdanus vd., 2020).

Çin dijital milliyetçiliğinin soyut bir söylemden ibaret olmadığı, somut ve güçlü ekonomik ve siyasi sonuçlar doğurabildiği, son yıllarda yaşanan birkaç olayda açıkça görülmüştür. Örneğin;

Daryl Morey (NBA) Olayı (2019): Houston Rockets basketbol takımının o zamanki genel menajeri Daryl Morey'nin, Hong Kong'daki demokrasi yanlısı protestoları destekleyen *Özgürlük için Savaş, Hong Kong'un Yanında Ol* şeklinde bir tweet atması, dijital milliyetçiliğin nasıl anında ve eşgüdümlü bir şekilde harekete geçtiğini gösteren bir ders niteliğinde olduğu görülmüştür (Weng, 2021). Morey'nin tweet'i Weibo'da hızla yayılmış ve büyük bir öfke dalgasına neden olmuştur. Bu durum üzerine Çin Basketbol Birliği, Rockets ile olan işbirliğini askıya almıştır (South China Morning Post, t.y.). NBA'in Çin'deki resmi yayın ortağı olan teknoloji devi Tencent ve devlet televizyonu CCTV, Rockets'ın maçlarını yayınlamayacaklarını duyurmuştur (Hubscher, 2019). Li-Ning gibi Çinli sponsorlar takımla olan anlaşmalarını iptal etmiş ve Rockets ürünleri e-ticaret sitelerinden kaldırılmıştır (Biberstein, 2019). Bu tepki, sadece devlet kurumlarından veya büyük şirketlerden gelmemiş; milyonlarca sıradan netizen, NBA'i ve Morey'yi kınayan mesajlar atılmıştır. Olay, dijital milliyetçiliğin, devletin, dev şirketlerin ve tabandaki aktivistlerin, Çin'in ulusal egemenliğine yönelik algılanan bir tehdide karşı nasıl tek bir vücut gibi hareket edebildiğini ve küresel bir markayı milyarlarca dolarlık bir pazar kaybı tehdidiyle diz çökmeye zorlayabildiğini gözler önüne sermiştir (*Daryl Morey, China, Hong Kong and the NBA Megathread #2*, 2019).

H&M ve Sincan Pamuğu Boykotu (2021): İsveçli moda devi H&M'in, Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ndeki zorla çalıştırma iddialarına ilişkin endişelerini dile getiren ve bu bölgeden pamuk tedarik etmeyeceğini belirten bir açıklama yayınlaması, benzer bir dijital fırtınayı tetiklemiştir (Zhang vd., 2024). Komünist Gençlik Birliği gibi Parti'ye bağlı kuruluşların H&M'in eski açıklamasını Weibo'da gündeme getirmesinin ardından, "#SincanPamuğunuDestekliyorum" (#我支持新疆棉花#) hashtagi milyarlarca kez görüntülenmiştir. Devlet medyası kampanyayı körüklerken, ünlüler H&M ve benzeri açıklamalar yapan diğer Batılı markalarla (Nike, Adidas vb.) olan elçilik anlaşmalarını feshettiklerini duyurmuşlardır. H&M ürünleri, Taobao ve JD.com gibi en büyük e-ticaret platformlarından kaldırıldı ve hatta harita uygulamalarından mağazalarının konumları silinmiştir (Koetse, 2024). Bu olay, Çin dijital milliyetçiliğinin sadece dış politika meselelerinde değil, aynı zamanda Çin'in iç işleri olarak gördüğü konularda (insan hakları gibi) da ne kadar hassas ve güçlü bir seferberlik kapasitesine sahip olduğunu göstermiştir. Devletin

ideolojik çerçeveyi sunduğu (Sincan iddialarının Çin karşıtı güçlerin bir yalanı olduğu), platformların altyapıyı sağladığı ve milliyetçi netizenlerin gönüllü olarak ideolojik yaptırımını uyguladığı bu model, Çin'in küresel şirketler üzerindeki etkisini ve söylem kontrolündeki etkinliğini kanıtladığı görülmektedir (Zhang vd., 2024).

3. VAKA ANALİZİ II: ABD'DE BLACK LIVES MATTER HAREKETİNİN YÜKSELİŞİ VE KİMLİK MÜCADELESİ

Çin'de devletle iç içe geçmiş bir dijital milliyetçilik örüntüsünün aksine (Song, 2023), Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkan Black Lives Matter (BLM) hareketi, devlet şiddetine ve yerleşik ırksal hiyerarşilere karşı tabandan yükselen ve dijital mecralar aracılığıyla güç kazanan bir kolektif itiraz biçimini temsil etmektedir. BLM, dijital platformları marjinalleştirilmiş toplulukların görünürlüğünü artırmak, egemen söylemleri sorgulamak ve kurumsallaşmış eşitsizliklere karşı yapısal dönüşüm taleplerini dile getirmek amacıyla stratejik bir karşı-hegemonik alan olarak seferber etmektedir.

Black Lives Matter hareketinin doğuşu, spesifik bir adaletsizliğe verilen dijital bir tepkiye dayanmaktadır. 2013 yılında, silahsız 17 yaşındaki Siyah genç Trayvon Martin'i vuran George Zimmerman'ın meşru müdafaa gerekçesiyle beraat etmesi, ülke çapında büyük bir hayal kırıklığı ve öfke meydana getirmiştir (Morris School District, t.y.). Bu kararın ardından aktivist Alicia Garza, Facebook'ta "Siyah insanlar. Sizi seviyorum. Bizi seviyorum. Hayatlarımız değerlidir "(Our lives matter) sözleriyle biten dokunaklı bir yazı paylaşmıştır (Chase, 2018). Arkadaşı Patrisse Cullors bu ifadeyi alıp #BlackLivesMatter hashtagi ile paylaşarak bir sloganın ve bir hareketin temellerini atmıştır. Üçüncü kurucu Ayo Tometi ise bu fikrin potansiyelini görerek, harekete çevrimiçi bir platform oluşturmak için sosyal medya hesapları kurmuştur (Bureau of Justice Statistics, 2015).

Başlangıçta bir hashtag ve bir slogan olan BLM, 2014 yılında Ferguson, Missouri'de Michael Brown ve New York'ta Eric Garner gibi silahsız Siyah erkeklerin polis tarafından öldürülmesiyle birlikte ulusal bir protesto hareketine dönüşmüştür (Day, 2015). Hareketin temel hedefleri, kuruluş manifestosunda ve sonraki beyanlarında açıkça belirtilmiştir; beyaz üstünlüğünü ortadan kaldırmak, Siyah topluluklara karşı devlet ve kanun dışı aktörler tarafından uygulanan şiddete son vermek ve Siyahların maruz kaldığı sistemik ırkçılığa karşı mücadele etmek (DeValley ve Muscato, t.y.). BLM, sadece polis şiddetine odaklanmakla kalmaz, aynı zamanda adalet, sağlık, eğitim ve barınma gibi alanlardaki ırksal eşitsizlikleri de gündeme getirerek, Siyahların tam anlamıyla insani, sivil, sosyal, politik ve ekonomik haklarının tanınması için mücadele eden bir insan hakları hareketi olduğunu belirtir (Smail, 2024).

BLM'nin en belirgin özelliklerinden biri, geleneksel toplumsal hareket modellerinden bilinçli olarak farklılaşan örgütsel yapısıdır. Martin Luther King Jr. gibi karizmatik liderlerin etrafında şekillenen 1950'ler ve 60'ların Sivil Haklar Hareketi'nin aksine, BLM merkezi olmayan, lidersiz ve ağ tabanlı bir yapıya sahiptir (Freelon vd., 2016). Kurucular, hareketin tek bir lidere bağlı kalarak zayıflatılmasını önlemek için bu modeli kasıtlı olarak seçmişlerdir; Patrisse Cullors'un ifadesiyle, "Lideri öldürerek hareketi öldüremezsiniz, çünkü çok sayıda lider var" (Chase, 2018).

Bu yapı, *Black Lives Matter* ifadesinin bir şemsiye marka gibi işlemesine olanak tanır. Bu şemsiye altında, Black Lives Matter Küresel Ağı Vakfı (BLMGNF) gibi resmi kuruluşlar, ülke genelinde belirli ilkeler etrafında birleşmiş ancak operasyonel olarak otonom olan yerel chapterlar (şubeler) ve The Movement for Black Lives (M4BL) gibi 50'den fazla Siyah hakları örgütünü bir araya getiren daha geniş koalisyonlar bulunur (Kelly-Green, 2016; McGirt, 2016).

Bu esnek ve adem-i merkeziyetçi yapı, hareketin farklı yerel bağlamlara uyum sağlamasına, çeşitli taktikler geliştirmesine ve geniş bir yelpazedeki aktivist ve destekçiyi kucaklamasına olanak tanır (Gürcan ve Donduran, 2021). Sosyal medya, bu dağınık ağın iletişim kurmasını, koordine olmasını ve ortak bir kimlik etrafında birleşmesini sağlayan kritik bir altyapı işlevi görür (Heaney, 2022). Bu yapı, hareketin hızlı bir şekilde ölçeklenmesini ve küresel bir fenomene dönüşmesini sağlamıştır, ancak aynı zamanda ortak bir politika gündemi oluşturma ve bu gündemi yasal kazanımlara dönüştürme konusunda zorluklar da yaratmıştır.

BLM'nin en güçlü yönlerinden biri, Siyah kimliğine ve Siyahların deneyimlerine ilişkin egemen anlatılara meydan okuyan ve bunları yeniden çerçeveleyen güçlü bir karşı-anlatı inşa etme kapasitesidir. Ana akım medya ve siyasi söylem, tarihsel olarak Siyahları, özellikle de polis şiddeti kurbanlarını, suçla ilişkilendirme ve saygınlık politikaları (respectability politics) çerçevesinde yargılama eğiliminde olmuştur (Wright, 2022). BLM, bu anlatıyı kırmak için dijital platformları birincil araç olarak kullanır.

Cep telefonuyla çekilen ve sosyal medyada anında yayılan polis şiddeti videoları, bu karşı-anlatının en güçlü silahıdır (Ray, 2022). Darnella Frazier'in George Floyd'un öldürülüşünü kaydettiği video gibi görüntüler, resmi polis raporlarının ve ana akım medyanın genellikle görmezden geldiği veya çarpıttığı gerçekliği filtresiz bir şekilde kamuoyuna sunar. Bu tanıklıklar, bireysel olayların ötesine geçerek, sistemik bir sorunun kanıtı olarak çerçevelenir. Sosyal medya, bu tür içeriklerin hızla yayılmasına, kolektif bir öfke ve dayanışma duygusu yaratmasına ve protestoları tetiklemesine olanak tanır (Chang vd., 2022). Hareket, aynı zamanda tarihsel anlatıları ve kolektif hafızayı da aktif olarak kullanır. Kölelik, Jim Crow yasaları, linç kültürü ve Sivil Haklar mücadelesi gibi tarihsel olaylara yapılan atıflar, günümüzdeki polis şiddetinin münferit olaylar olmadığını, aksine Amerika'nın uzun ve şiddet dolu ırkçılık tarihinin bir devamı olduğunu savunur (Cyr ve Hirst, 2024). Böylece BLM hem güncel adaletsizliklere karşı çıkmakta hem de Amerikan ulusal kimliğinin dayandığı ırksal hiyerarşileri sorgulayarak olumlayıcı bir Siyah kimlik inşa etmektedir.

25 Mayıs 2020 tarihinde George Floyd'un Minneapolis'te bir polis memuru tarafından öldürülmesi, Black Lives Matter (BLM) hareketi açısından olduğu kadar Amerikan toplumu genelinde de kritik bir kırılma anı oluşturmuştur. Olayın görüntülerinin kısa sürede küresel ölçekte dolaşıma girmesiyle birlikte, Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere dünyanın birçok kentinde kitlesel protesto gösterileri düzenlenmiştir. Mevcut tahminlere göre 15 ila 26 milyon kişinin katılımıyla gerçekleşen bu protestolar, ölçek ve yaygınlık bakımından ABD tarihinin en geniş katılımlı toplumsal seferberliklerinden biri olarak değerlendirilmektedir (Buchanan vd., 2020).

George Floyd protestoları, BLM hareketinin hem söylemsel hem de somut etkilerini görünür kılmıştır. Söylemsel düzeyde bu protesto dalgası, kamuoyunun ırkçılık ve adalet meselelerine ilişkin farkındalığını belirgin biçimde artırmıştır. Daha önce büyük ölçüde akademik ve aktivist çevrelerle sınırlı kalan *sistemik ırkçılık*, *hapishane-endüstriyel kompleks* ve *polis fonlarının kesilmesi* (*defund the police*) gibi kavramlar, ana akım siyasal ve toplumsal tartışmaların merkezine yerleşmiştir (Dunivin vd., 2022). Nitekim Pew Research Center tarafından yürütülen bir araştırma, beyaz Amerikalıların çoğunluğunun (%54), polis şiddetini münferit vakalar yerine daha geniş ve yapısal bir sorunun göstergesi olarak değerlendirmeye başladığını ortaya koymaktadır (Ray, 2022).

Somut politika düzeyinde ise sonuçlar daha karışık olduğu söylenebilir. Protestoların yarattığı siyasi baskı, birçok eyalet ve şehirde polis reformu yasalarının çıkarılmasını tetiklemiştir. Bu reformlar arasında polisin boğma tekniklerinin yasaklanması, *kapı kırmadan girme* (no-knock warrant) yetkilerinin sınırlandırılması, vücut kameralarının zorunlu hale

getirilmesi ve polislerin sicillerinin daha şeffaf hale getirilmesi gibi önlemler yer almıştır (Ray, 2022). Ancak, hareketin en radikal taleplerinden biri olan *polisin fonunu kes* (defund the police) sloganı hem büyük bir tartışma yaratmış hem de somut politika değişikliklerine dönüşmekte zorlanmıştır. Akademik bir çalışma, BLM protestolarının genel olarak polis bütçelerinin kesilmesine yol açmadığını, hatta Cumhuriyetçilerin ağırlıkta olduğu şehirlerde protestoların polis bütçelerinde artışla sonuçlandığını ortaya koymuştur (Ebbinghaus vd., 2025). Bu durum, BLM'nin merkezi olmayan yapısının, kamuoyunu harekete geçirmedeki başarısını, spesifik ve birleşik politika taleplerini yasal kazanımlara dönüştürmede aynı ölçüde gösteremediğini düşündürmektedir. Hareketin yarattığı yüksek düzeydeki kamusal farkındalığa rağmen, bu söylemsel kazanımların kalıcı ve kapsamlı yapısal dönüşümlere tercüme edilmesi süreci, derinleşen siyasal kutuplaşma ve yerleşik kurumsal direnç nedeniyle önemli sınırlamalarla karşı karşıya kalmaya devam etmektedir.

4. KARŞILAŞTIRMALI ANALİZ: İKİ HAREKET, İKİ DİJİTAL EVREN

Çin'deki dijital milliyetçilik ve ABD'deki Black Lives Matter hareketi, her ikisi de dijital çağın ürünleri olmalarına rağmen, temel motivasyonlarından örgütsel yapılarına, devletle ilişkilerinden kimlik inşa stratejilerine kadar neredeyse her boyutta birbirinin zıttı dinamikler sergilemektedir. Bu karşıtlık, dijital teknolojilerin politik potansiyelinin, içinde işledikleri sosyo-politik bağlam tarafından ne denli derinden belirlendiğini ortaya koymaktadır (Zhang vd., 2024; Peay, 2024).

İki hareket arasındaki en temel ayrım, devletle kurdukları ilişkide yatmaktadır. Çin dijital milliyetçiliği, büyük ölçüde Parti-Devlet ile simbiyotik ve karşılıklı meşrulaştırıcı bir ilişki içindedir. Devlet, *Aşağılanma Yüzyılı* gibi tarihsel anlatılarla milliyetçi duyarlılık için ideolojik zemini hazırlar, teknolojik altyapıyı (Büyük Güvenlik Duvarı) kontrol ederek bu söylemin yayılacağı korunaklı bir alan yaratır. Bu bağlamda milliyetçi tepkileri kendi dış politika ve iç meşruiyet hedefleri için bir araç olarak kullanır (Zhang vd., 2024). Buna karşılık, milliyetçi netizenler, devletin resmi söylemini yankılar, güçlendirir ve hatta daha saldırgan bir dille savunarak, devletin ideolojik aygıtının gönüllü bir uzantısı gibi hareket ederler. NBA ve H&M krizlerinde görüldüğü gibi, tabandan gelen öfke ile devlet medyasının yönlendirmesi sorunsuz bir şekilde bütünleşebilir (Song, 2023).

BLM ise doğası gereği devlete ve onun kurumlarına karşı antagonistik ve muhalif bir konumdadır. Hareketin varlık nedeni, devletin şiddet tekeli olan polisin ve adaleti sağlamakla yükümlü olan hukuk sisteminin, Siyah topluluklara karşı sistematik olarak şiddet uyguladığı ve ayrımcılık yaptığı iddiasıdır. BLM, devleti bir koruyucu olarak değil, bir fail olarak görür ve temel amacı devletin bu baskıcı mekanizmalarını sorgulamak, reforme etmek veya ortadan kaldırmaktır. Protestoları doğrudan polis şiddetini hedef alır, talepleri yasal ve kurumsal değişikliklere yöneliktir ve söylemi, devletin meşruiyetini ve adalet vaadini temelden sorgular (Gürcan ve Donduran, 2021; Cascante, 2019).

İki hareketin kimlik inşa etme stratejileri de bu temel ayrımı yansıtır. Çin dijital milliyetçiliği, *dışlayıcı bir bütünleşme* mantığıyla çalışır. Kimlik, ulusun dış ötekilere-genellikle Japonya ve Batı dünyası- karşı birleşmesiyle inşa edilir. Biz (Çin ulusu), onların (Çin'in egemenliğini tehdit eden, tarihsel olarak aşağılayan veya günümüzde eleştiren yabancı güçler) varlığıyla tanımlanır. Bu süreç, ulusal kimliği homojenleştirme ve iç farklılıkları (etnik, siyasi) bastırma eğilimindedir. Amaç, dış tehdit algısı üzerinden monolitik ve birleşik bir ulusal kimlik yaratmaktır.

BLM'nin kimlik stratejisi ise içsel bir olumlama ve tanınma mücadelesidir. Hareket, ulus *içindeki* tarihsel olarak marjinalleştirilmiş, insanlığı ve değeri sistematik olarak inkâr

edilmiş bir grubun varlığını ve haklarını savunur. *Black Lives Matter* (Siyahların Hayatları Değerlidir) sloganı, bu olumlamanın en saf halidir bu, Siyah yaşamlarının diğerlerinden daha değerli olduğu anlamına gelmez, aksine toplumun ve devletin Siyah yaşamlarına sistematik olarak *daha az* değer verdiği gerçeğine bir tepkidir (Szetela, 2020). Kimlik inşası, dış bir düşmana karşı değil, ulusun kendi içindeki ırksal hiyerarşilere ve adaletsizliklere karşı yapılır. Bu, kesişimsel bir kimlik anlayışını benimser; yani Siyah olmanın yanı sıra kadın, queer, trans veya engelli olmanın getirdiği katmanlı ayrımcılıkları da tanır ve kucaklar (Cox, 2017; Ransby, 2018).

Dijital platformların mimarisi ve yönetim modelleri, bu iki farklı hareketin gelişiminde kritik bir rol oynamıştır. Çin'in dijital ekosistemi, *bir duvarlı bahçe* olarak tanımlanabilir (Chen vd., 2025). Büyük Güvenlik Duvarı ile dış dünyadan izole edilmiş, Weibo ve Douyin gibi yerli platformlar ise yoğun devlet sansürü ve algoritmik yönlendirme altındadır (Center for Spatial Research, t.y.). Bu yapı, milliyetçi yankı odalarının oluşmasını ve alternatif görüşlerin dolaşıma girmesini engeller. Algoritmalar, *pozitif enerji* taşıyan vatansever içerikleri ödüllendirirken, eleştirel veya uyumsuz içerikleri bastırır. Bu kontrollü ortam, devletin ve milliyetçi grupların mesajlarını hızla ve etkili bir şekilde yayması için ideal bir zemin sunar.

Buna karşılık, BLM'nin doğup büyüdüğü Batılı platformlar (özellikle Twitter), (görelî) bir açık meydan işlevi görmüştür. Sansür mekanizmalarının Çin'e kıyasla çok daha gevşek olması, devlet kontrolünün daha az doğrudan olması ve platform mimarisinin viral içeriklerin hızla yayılmasına olanak tanınması, BLM gibi tabandan gelen bir hareketin ortaya çıkması için gerekli koşulları sağlamıştır (Deng ve Yang, 2021). Twitter'ın hashtag tabanlı yapısı, merkezi olmayan bir hareketin ortak bir kimlik etrafında toplanmasını ve küresel ölçekte organize olmasını kolaylaştırmıştır. Elbette bu platformlar da tarafsız değildir; algoritmik önyargılar, dezenformasyon ve nefret söylemi gibi sorunlarla doludur. Ancak Çin'in *duvarlı bahçesi* ile karşılaştırıldığında, muhalif seslerin ve karşı-anlatıların gelişebileceği çok daha açık bir alan sunmuştur.

Son olarak, iki hareketin başarısının farklı metriklerle ölçülmesi gerekir. Çin dijital milliyetçiliği için başarı, söylemsel hegemonya kurmaktır. Bu, resmi anlatının sorgulanamaz hale gelmesi, iç muhalefetin susturulması, dış eleştirilerin etkisizleştirilmesi ve Çin'in ulusal çıkarları olarak tanımlanan hedefler doğrultusunda halkın seferber edilmesidir. NBA'in özür dilemeye zorlanması veya H&M'in Çin pazarından fiilen silinmesi, bu metrik açısından birer başarı olarak görülebilir.

BLM için ise başarı, çok daha karmaşık ve katmanlıdır. Bir yanda, söylemsel düzeyde kamuoyunu dönüştürmek, *sistemik ırkçılık* gibi kavramları ana akım dile sokmak ve ırksal adaletsizlik konusunda ulusal bir diyalog başlatmak gibi hedefler vardır ki hareket bu alanda önemli başarılar elde etmiştir (Ray, 2022). Diğer yanda ise, bu söylemsel değişimi somut politika kazanımlarına dönüştürme hedefi bulunur. Polis reformu yasaları gibi bazı alanlarda ilerlemeler kaydedilmiş olsa da (Peay, 2024), *polisin fonunu kesmek* gibi daha yapısal taleplerin hayata geçirilmesinde ciddi zorluklarla karşılaşmıştır (Ebbinghaus vd., 2025). Dolayısıyla, BLM'nin başarısı, hem elde ettiği kültürel ve söylemsel etkiyle hem de karşılaştığı kurumsal direnç ve siyasi engellerle birlikte değerlendirilmelidir (Saltsman, 2024).

Aşağıdaki tablo, bu karşılaştırmalı analizin temel bulgularını özetlemektedir:

Tablo 1. Çin’de Dijital Milliyetçilik ile ABD’de Black Lives Matter Hareketinin Karşılaştırmalı Analizi

Özellik	Çin’de Dijital Milliyetçilik	ABD’de Black Lives Matter
Temel Motivasyon	Ulusal gururu ve egemenliği savunma; <i>Aşağılanma Yüzyılı</i> travmasını telafi etme.	Sistematik ırkçılığa ve polis şiddetine son verme; Siyah yaşamlarının değerini olumlama.
Yapı	Amorf, ancak genellikle devlet medyası ve kanaat önderleri tarafından yönlendirilen.	Merkezi olmayan, lidersiz, ağ tabanlı.
Devletle İlişki	Genellikle devletle simbiyotik, devlet tarafından meşrulaştırılan ve araçsallaştırılan.	Devlet kurumlarına (özellikle polise ve adalet sistemine) karşı muhalif ve çatışmacı.
Temel Söylem	Ulusal gurur, <i>Aşağılanma Yüzyılı</i> anlatısı, dış tehditlere karşı birlik.	Sistematik ırkçılık, polis şiddeti, sosyal adalet, Siyahların özgürleşmesi.
Kimlik İnşası	Dış ötekine karşı birleşik, monolitik bir ulusal kimlik (Biz vs. Onlar).	Ulus içindeki marjinalleştirilmiş, kesişimsel bir kimliğin değerini ve haklarını savunma.
Hedef	Ulusal egemenliği savunmak, Parti-Devlet meşruiyetini güçlendirmek, dış eleştirileri susturmak.	Polis reformu, yapısal ırkçılığı ortadan kaldırmak, Siyah topluluklar için eşitlik ve adalet sağlamak.
Dijital Platformların Rolü	Kontrol edilen <i>duvarlı bahçe</i> içinde yankı odaları yaratma, hızlı ve kitlesel boykot/saldırı organize etme.	Karşı-anlatı oluşturma, küresel dayanışma ağları kurma, merkezi olmayan mobilizasyonu kolaylaştırma.

Kaynak: Tablo yazar tarafından oluşturulmuştur.

5. SONUÇ

Bu çalışma, 21. yüzyılın iki önemli toplumsal fenomenini, Çin’deki dijital milliyetçiliği ve ABD’deki Black Lives Matter hareketini, dijital çağda toplumsal protesto ve kimlik inşası merceğinden karşılaştırmalı olarak analiz etmiştir. Analiz, her iki olgunun da dijital platformları kolektif eylem ve kimlik siyaseti için merkezi bir araç olarak kullanmasına rağmen, bu araçları tamamen zıt amaçlar ve stratejilerle seferber ettiğini ortaya koymuştur. Bu bulgular, dijital aktivizmin tekil ve evrensel bir mantığa sahip olduğu fikrini çürütmekte ve bu tür fenomenlerin ancak içinde doğdukları özgül siyasi, tarihsel ve teknolojik bağlamlar içinde anlaşılabilceğini göstermektedir.

Çin dijital milliyetçiliği, devletin ideolojik çerçevesi, teknolojik kontrolü ve tabandan gelen coşkulu katılımın birleştiği, ulusal kimliği dış ötekine karşı pekiştiren ve Parti-Devlet

meşruiyetini güçlendiren bir model sunmaktadır. *Aşağılanma Yüzyılı* anlatısıyla beslenen bu milliyetçilik, *duvarlı bahçe* olarak işleyen bir dijital ekosistemde, devletin hedefleriyle uyumlu bir şekilde seferber olmaktadır. Buna karşılık, Black Lives Matter hareketi, devletin kendisine ve onun şiddet aygıtlarına meydan okuyan, merkezi olmayan ve ağ tabanlı bir karşı-hegemonik direniş biçimidir. Hareket, dijital platformların (görece) açık yapısını, sistemik ırkçılığa karşı güçlü bir karşı-anlatı oluşturmak, marjinalleştirilmiş Siyah kimliğini olumlamak ve küresel bir dayanışma ağı inşa etmek için kullanmıştır.

Bu iki vakanın karşılaştırılması, makalenin temel tezini doğrulamaktadır; Dijital platformlar, politik olarak nötr araçlar değildir. Onların mimarisi, yönetim modelleri ve içinde işledikleri siyasi rejim, üzerlerinde gelişen toplumsal hareketlerin karakterini, hedeflerini ve etki potansiyelini belirleyen en kritik faktörlerdir. Çin'in kontrollü dijital alanı, birleşik ve dışlayıcı bir ulusal kimliği teşvik ederken, ABD'nin daha açık ama aynı zamanda kutuplaşmış dijital kamusal alanı, ulusal kimliğin kendisini sorgulayan ve yeniden tanımlamaya çalışan bir hareketin doğuşuna olanak tanımıştır.

Florian Schneider'in *ulusal topluluk duygularına dijitalleşince ne olur?* sorusuyla yola çıktığımızda (Schneider, 2018), bu çalışma iki farklı ve güçlü cevap sunmaktadır. Bazen, Çin örneğinde olduğu gibi, bu duygular pekişir, homojenleşir ve dış dünyaya karşı daha savunmacı ve saldırgan bir hale gelir. Ulus, dijital ağlar aracılığıyla kendini yeniden teyit eder ve sınırlarını daha da kalın çizer. Bazen de BLM örneğinde olduğu gibi, ulusal topluluğun hayali birliği ve adaleti, bizzat o topluluğun içinden gelen sesler tarafından dijital platformlarda sorgulanır. Hayali cemaatin bazı üyeleri için bir yoldaşlık değil, bir baskı mekanizması olduğu gerçeği, dijital ağlar aracılığıyla milyonlara duyurulur ve bu cemaatin yeniden tanımlanması, daha adil bir temelde yeniden kurulması talep edilir.

Sonuç olarak, dijitalleşmenin geleceği, ne tek başına teknolojinin getireceği bir özgürleşme ütopyası ne de mutlak bir kontrol distopyasıdır. Gelecek, bu iki potansiyelin, farklı toplumsal ve siyasi bağlamlarda, güç mücadeleleri içinde sürekli olarak yeniden şekillendiği karmaşık bir arenada yatmaktadır. Çin dijital milliyetçiliği ve Black Lives Matter hareketi, bu arenanın iki zıt kutbunu temsil ederek, dijital çağda kimlik, protesto ve devlet arasındaki ilişkinin ne kadar çeşitli ve dinamik olabileceğini göstermektedir. Bu dinamikleri anlamak, 21. yüzyılın siyasi ve toplumsal dönüşümlerini kavramak için hayati bir öneme sahiptir.

KAYNAKÇA

- Anderson, B. (2015). *Hayali cemaatler: Milliyetçiliğin kökenleri ve yayılması* (İ. Savaşır, Çev.). Metis Yayıncılık.
- Biberstein, J. (2019, 15 Ekim). *The implications of Daryl Morey's tweet on NBA business in China*. globalEDGE. <https://globaledge.msu.edu/blog/post/56787/the-implications-of-daryl-moreys-tweet-o> (Erişim Tarihi: 25.07.2025).
- Buchanan, L., Bui, Q., & Patel, J. K. (2020, 3 Temmuz). *Black Lives Matter may be the largest movement in U.S. history*. The New York Times. <https://web.archive.org/web/20200703093023/https://www.nytimes.com/interactive/2020/07/03/us/george-floyd-protests-crowd-size.html> (Erişim Tarihi: 13.07.2025).
- Bureau of Justice Statistics. (2015, Kasım). *Police use of nonfatal force, 2002-11* (NCJ 249216). U.S. Department of Justice. https://bjs.ojp.gov/content/pub/pdf/punf0211_sum.pdf (Erişim Tarihi: 03.09.2025).

- Callahan, W. A. (2020). China's digital nationalism [Review of the book *China's digital nationalism*, by F. Schneider]. *Perspectives on Politics*, 18(1), 330–331. <https://doi.org/10.1017/S1537592719004092>
- Cammaerts, B. (2015). Social media and activism. R. Mansell & P. Hwa (Ed.), *The international encyclopedia of digital communication and society* içinde (ss. 1027–1034). Wiley-Blackwell. https://eprints.lse.ac.uk/62090/1/Social_media_and.pdf (Erişim Tarihi: 05.11.2025).
- Cascante, D. C. (2019). *Black Lives Matter: Understanding social media and the changing landscape of social trust* [Yüksek lisans tezi, University of Arkansas, Fayetteville]. ScholarWorks@UARK. <https://scholarworks.uark.edu/etd/3375> (Erişim Tarihi: 09.06.2025).
- Center for Spatial Research. (t.y.). *Jumping the great firewall*. Columbia University. <https://c4sr.columbia.edu/projects/jumping-great-firewall> (Erişim Tarihi: 12.04.2025).
- Chang, H. H., Richardson, A., & Ferrara, E. (2022). #JusticeforGeorgeFloyd: How Instagram facilitated the 2020 Black Lives Matter protests. *PLOS ONE*, 17(12), e0277864. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0277864>
- Chase, G. (2018). The early history of the Black Lives Matter movement, and the implications thereof. *Nevada Law Journal*, 18(3), 1091–1112. <https://scholars.law.unlv.edu/nlj/vol18/iss3/11/> (Erişim Tarihi: 10.06.2025).
- Chen, R., Skey, M., & Mihelj, S. (2025). Inhabitants of a national “walled garden”: Everyday digital nationalism in China. *Social Media + Society*, 11(2). <https://doi.org/10.1177/20563051251342224>
- Chen, X., Kaye, D. B. V., & Zeng, J. (2021). #PositiveEnergy Douyin: Constructing “playful patriotism” in a Chinese short-video application. *Chinese Journal of Communication*, 14(1), 97–117. <https://doi.org/10.1080/17544750.2020.1761848>.
- Corry, F., & Ananny, M. (2019). Resisting the digital diet: Media ideologies and intersectional labor in the “digital detox”. *International Journal of Communication*, 13, 5271–5293. <https://ijoc.org/index.php/ijoc/article/view/12064> (Erişim Tarihi: 16.03.2025).
- Cox, J. M. (2017). The source of a movement: Making the case for social media as an informational source using Black Lives Matter. *Ethnic and Racial Studies*, 40(11), 1847–1854. <https://doi.org/10.1080/01419870.2017.1334935>
- Cyr, T. G., & Hirst, W. (2024). Malleable national collective memories among Black and White Americans. *Journal of Experimental Psychology: General*, 153(8), 1973–1996. <https://doi.org/10.1037/xge0001613>
- Daryl Morey, *China, Hong Kong and the NBA megathread #2* [Online forum post]. (2019, 10 Ekim). Reddit. https://www.reddit.com/r/nbadiscussion/comments/dg2zmm/daryl_morey_china_hong_kong_and_the_nba/ (Erişim Tarihi: 15.10.2025).

- Day, E. (2015, 19 Temmuz). *#BlackLivesMatter: The birth of a new civil rights movement*. The Guardian. <https://www.theguardian.com/world/2015/jul/19/blacklivesmatter-birth-civil-rights-movement> (Erişim Tarihi: 25.07.2025).
- DelValley, N., & Muscato, C. (t.y.). *Black Lives Matter movement | BLM history, goals & accomplishment*. Study.com. <https://study.com/learn/lesson/blm-movement.html> (Erişim Tarihi: 02.09.2025).
- Deng, W., & Yang, Y. (2021). Cross-platform comparative study of public concern on social media during the COVID-19 pandemic: An empirical study based on Twitter and Weibo. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(12), 6487. <https://doi.org/10.3390/ijerph18126487>
- Dunivin, Z. O., Yan, H. Y., Ince, J., & Rojas, F. (2022). Black Lives Matter protests shift public discourse. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 119(10), e2117320119. <https://doi.org/10.1073/pnas.2117320119>
- Ebbinghaus, M., Bailey, N., & Rubel, J. (2025). The effect of the 2020 Black Lives Matter protests on police budgets: How “defund the police” sparked political backlash. *Social Problems*, 72(3), 1198–1215. <https://doi.org/10.1093/socpro/spae004>
- Freelon, D., McIlwain, C. D., & Clark, M. D. (2016). *Beyond the hashtags: #Ferguson, #Blacklivesmatter, and the online struggle for offline justice*. Center for Media & Social Impact, American University. <https://cmsimpact.org/report/beyond-hashtags-ferguson-blacklivesmatter-online-struggle-offline-justice/> (Erişim Tarihi: 27.03.2025).
- Greijdanus, H., de Matos Fernandes, C. A., Turner-Zwinkels, F., Honari, A., Roos, C. A., Rosenbusch, H., & Postmes, T. (2020). The psychology of online activism and social movements: Relations between online and offline collective action. *Current Opinion in Psychology*, 35, 49–54. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2020.03.003>
- Gürcan, E. C., & Donduran, C. (2021). The formation and development of the Black Lives Matter movement: A political process perspective. *SİYASAL: Journal of Political Sciences*, 30(1), 151–167. <https://doi.org/10.26650/siyasal.2021.30.1.871276>.
- Heaney, M. T. (2022). Who are Black Lives Matter activists? Niche realization in a multimovement environment. *Perspectives on Politics*, 20(4), 1362–1385. <https://doi.org/10.1017/S1537592722001281>.
- Hubscher, M. (2019, 7 Kasım). *The NBA’s China debacle: How corporations learned to stop worrying and love the Chinese market*. Syracuse Journal of International Law and Commerce. <https://jilc.syr.edu/2019/11/07/the-nbas-china-debacle-how-corporations-learned-to-stop-worrying-and-love-the-chinese-market/> (Erişim Tarihi: 29.07.2025).
- Jaivin, L. (2021, 3 Aralık). *Little Pinks and their achy breaky hearts: China’s army of easily offended young internet-watchers is attracting its own critics*. Inside Story. <https://insidestory.org.au/little-pinks-and-their-achy-breaky-hearts/> (Erişim Tarihi: 18.02.2025).

- Karadoğan Doruk, E., Mengü, S., & Ulusoy, E. (Ed.). (2021). *Digital siege*. Istanbul University Press. <https://doi.org/10.26650/B/SS07.2021.002>
- Kaufman, A. A. (2011, 10 Mart). *The "Century of Humiliation" and China's national narratives* [Testimony before the U.S.-China Economic and Security Review Commission]. U.S.-China Economic and Security Review Commission. <https://www.uscc.gov/sites/default/files/3.10.11Kaufman.pdf> (Erişim Tarihi: 05.11.2025).
- Koetse, M. (2024, 13 Ekim). *The hashtagification of Chinese propaganda*. What's on Weibo. <https://www.whatsonweibo.com/the-hashtagification-of-chinese-propaganda/> (Erişim Tarihi: 11.11.2025).
- Legal Defense Fund. (t.y.). *Critical race theory: Frequently asked questions*. <https://www.naacpldf.org/critical-race-theory-faq/> (Erişim Tarihi: 25.07.2025).
- McGirt, E. (2016, 8 Ağustos). Who is funding Black Lives Matter. *Fortune*. <https://fortune.com/2016/08/08/funding-black-lives-matter-ford/> (Erişim Tarihi: 10.07.2025).
- Metcalf, M. (2019, Nisan). Humiliation is prologue: China uses selective history to justify its maritime expansion, which the United States must counter by holding the country responsible for its behavior. *Naval History*, 33(2). <https://www.usni.org/magazines/naval-history-magazine/2019/april/humiliation-prologue> (Erişim Tarihi: 13.08.2025).
- Morris School District. (t.y.). *Black Lives Matter*. https://www.msd.edu/apps/pages/index.jsp?uREC_ID=1873180&type=d&pREC_ID=2031421 (Erişim Tarihi: 18.11.2025).
- Onwuachi-Willig, A. (2022). The CRT of Black Lives Matter. *Saint Louis University Law Journal*, 66(4), 663–676. https://scholarship.law.bu.edu/faculty_scholarship/3225 (Erişim Tarihi: 12.09.2025).
- Peay, P. C. (2024). The people's intervention: How #BlackLivesMatter circumvented a culture of congruent criminal justice policies in American states. *The Journal of Race, Ethnicity, and Politics*, 9(1), 123–156. <https://doi.org/10.1017/rep.2023.40>
- Prodani, M., Ze, T., & Hu, Y. (2025). *A classification system approach in predicting Chinese censorship*. arXiv. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2502.04234>
- Ransby, B. (2018). *Making all Black lives matter: Reimagining freedom in the twenty-first century*. University of California Press.
- Ray, R. (2022, 12 Ekim). *Black Lives Matter at 10 years: 8 ways the movement has been highly effective*. Brookings. <https://www.brookings.edu/articles/black-lives-matter-at-10-years-what-impact-has-it-had-on-policing/> (Erişim Tarihi: 05.05.2025).
- Roberts, F. (2018, 13 Temmuz). *How Black Lives Matter changed the way Americans fight for freedom*. American Civil Liberties Union. <https://www.aclu.org/news/racial->

justice/how-black-lives-matter-changed-way-americans-fight (Erişim Tarihi: 27.11.2025).

- Ross, J. (2015, 9 Ekim). Black Lives Matter launches a political action committee. But it's not an easy fit. *The Washington Post*. <https://www.washingtonpost.com/news/the-fix/wp/2015/10/09/black-lives-matter-now-has-a-political-action-committee-but-its-not-an-easy-fit/> (Erişim Tarihi: 20.10.2025).
- Saltsman, B. (2024). Black Lives Matter: The development of a movement & its impact on social work. *Creating Change: The Online Journal of Zines about Social Movements*, 6(1), 1-19. https://digitalscholarship.tnstate.edu/creating_change/vol6/iss1/3 (Erişim Tarihi: 06.06.2025).
- Schneider, F. (2018). *China's digital nationalism*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780190876791.001.0001>.
- Schradie, J. (2018). The digital activism gap: How class and costs shape online collective action. *Social Problems*, 65(1), 51–74. <https://doi.org/10.1093/socpro/spx042>.
- Shi, W., & Li, J. (2025). News diversity under algorithms: The effects of pre-selected and self-selected personalization on Chinese TikTok (Douyin). *Digital Journalism*, 13(7), 1190–1208. <https://doi.org/10.1080/21670811.2025.2450312>
- Smail, A. (2024). Ethnic, national, and African consciousness: Lessons learned from Ghanaian teachers about decolonising citizenship(s). *Compare: A Journal of Comparative and International Education*, 55(7), 1129–1148. <https://doi.org/10.1080/03057925.2024.2370297>
- Smith, R. (2021). Black Lives Matter. *Encyclopedia of African-American politics* içinde (3. baskı, ss. 122–126). Facts on File.
- Song, C. (2023). Digital truth-making among the new Chinese online fandom nationalists: Between online popular culture and political participation. *Ethnologia Europaea*, 53(2), 1–25. <https://doi.org/10.16995/ee.8970>
- South China Morning Post. (t.y.). *A timeline of the Daryl Morey NBA-China saga*. https://multimedia.scmp.com/widgets/vert_timeline/?id=darylmorey-nba-china-saga (Erişim Tarihi: 13.10.2025).
- Szetela, A. (2020). Black Lives Matter at five: Limits and possibilities. *Ethnic and Racial Studies*, 43(8), 1358–1383. <https://doi.org/10.1080/01419870.2019.1638955>.
- Tillery, A. B., Jr. (2019). What kind of movement is Black Lives Matter? The view from Twitter. *Journal of Race, Ethnicity, and Politics*, 4, 297–323. <https://doi.org/10.1017/rep.2019.17>.
- Wang, Q., & Li, M. (2021, 12 Kasım). *The “little pink” versus “glass hearts”: The growth of cyber-nationalism in China and the risk of misunderstanding* (IDSS Paper No. 016). S. Rajaratnam School of International Studies.
- Wei, Z. (2019). China's Little Pinks? *Asian Survey*, 59(5), 822–843. <https://doi.org/10.1525/as.2019.59.5.822>

- Weng, J. (2021). *The cultural politics of the NBA and China: Understanding the Daryl Morey incident* [Yüksek lisans tezi, Simon Fraser University]. Summit Research Repository. https://summit.sfu.ca/_flysystem/fedora/2025-07/etd21538.pdf (Erişim Tarihi: 14.03.2025).
- Wright, S. (2022). *Media framing and respectability narratives in #BlackLivesMatter: A Twitter analysis* [Lisans onur tezi, The University of Southern Mississippi]. The Aquila Digital Community. https://aquila.usm.edu/honors_theses/854 (Erişim Tarihi: 12.05.2025).
- Zhang, Q., & Gonçalves, B. (2015). *Topical differences between Chinese language Twitter and Sina Weibo*. arXiv. <https://doi.org/10.48550/arXiv.1512.07281>
- Zhang, X., Dumitrica, D., & Jansz, J. (2024). Mapping Chinese digital nationalism: A literature review. *International Journal of Communication*, 18, 1891–1912. <https://ijoc.org/index.php/ijoc/article/view/20767/4545> (Erişim Tarihi: 03.05.2025).

FINANCIAL FAILURE RISK OF SOME COMPANIES IN THE ISTANBUL STOCK EXCHANGE AUTOMOTIVE SECTOR: ANALYSIS USING ALTMAN Z-SCORE AND SPRINGATE S-SCORE MODELS, 2016–2024

Assistant Professor Sinan GÜLENÇER¹

Abstract

Turkey's automotive industry stands out in the Turkish economy due to its high value added, exports, and employment. Yet it is prone to financial fragilities. This is mainly because production is capital intensive, supply chains are global, and exchange rates and interest rates are volatile. This study aims to measure and compare financial distress risk for automotive and automotive supplier-industry firms listed on Borsa Istanbul (BIST) over 2016–2024. It uses the Altman Z-Score and Springate S-Score models and constructs a sectoral risk map. The analysis is conducted in Microsoft Excel. The sample includes eight firms with continuous data (TTRAK, TOASO, TMSN, OTKAR, KARSN, FROTO, DOAS, ASUZU). Annual financial statements are obtained from the Public Disclosure Platform (KAP). Firm-year scores indicate clear divergence in risk profiles. Ford Otosan, Doğu Otomotiv, and Türk Traktör are mostly in the safe zone under both models and form the sector's resilient core. Tofaş, Tümosan, and Otokar fluctuate in the grey zone (moderate-risk band) and appear more sensitive to macroeconomic shocks. Karsan and Anadolu Isuzu remain largely in the distress zone, suggesting structural fragility. Methodologically, the Springate S-Score yields more conservative results and signals weakening short-term debt-servicing capacity earlier. Overall, combining balance-sheet-oriented and operating-profitability-oriented score models provides a stronger early-warning tool for managers and investors in capital-intensive sectors. It can support proactive strategies on liquidity, profitability, and debt maturity structure. It also facilitates within-sector comparison and risk classification.

Keywords: Altman Z-Score, Springate S-Score, Financial Distress, Automotive Sector, Borsa Istanbul.

BORSA İSTANBUL OTOMOTİV SEKTÖRÜNDE YER ALAN BAZI FİRMALARIN FİNANSAL BAŞARISIZLIK RİSKİ: ALTMAN Z-SKOR VE SPRINGATE S-SKOR MODELLERİYLE 2016–2024 ANALİZİ

Özet

Türkiye ekonomisinde yüksek katma değer, ihracat ve istihdam kapasitesiyle öne çıkan otomotiv sektörü; sermaye yoğun üretim yapısı, küresel tedarik zincirlerine bağımlılığı ve kur/faiz oynaklığı nedeniyle finansal kırılganlıklara açıktır. Bu çalışmanın amacı, Borsa İstanbul'da (BİST) işlem gören otomotiv ve otomotiv yan sanayi şirketlerinin finansal başarısızlık riskini Altman Z-Skor ve Springate S-Skor modelleriyle 2016–2024 dönemi için karşılaştırmalı olarak ölçmek ve sektörel bir risk haritası oluşturmaktır. Çalışma için Microsoft Excel programı kuydalanılmıştır. Örneklem, veri sürekliliği sağlanan sekiz şirketten (TTRAK, TOASO, TMSN, OTKAR, KARSN, FROTO, DOAS, ASUZU) oluşmakta; analizler Kamuyu Aydınlatma Platformu'ndan elde edilen yıllık finansal tablolarla yürütölmektedir. Her firma-yıl için hesaplanan skorlar, şirketlerin risk profillerinde belirgin ayrışmalar bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bulgular, Ford Otosan, Doğu Otomotiv ve Türk Traktör'ün iki modele göre de çoğunlukla güvenli bölgede yer alarak sektörün en dirençli çekirdeğini oluşturduğunu göstermektedir. Tofaş, Tümosan ve Otokar gri/orta risk bandında dalgalanmakta ve makroekonomik şoklara daha duyarlı bir profil sergilemektedir. Karsan ve Anadolu Isuzu ise ağırlıklı olarak risk bölgesinde kalarak yapısal kırılganlığı işaret etmektedir. Yöntemsel karşılaştırmada Springate S-Skor daha muhafazakâr sonuçlar üretmiş ve kısa vadeli borç ödeme kapasitesindeki bozulmaları daha erken sinyalle etmiştir. Sonuçlar, sermaye yoğun

¹ Eskişehir Osmangazi University, Health Services Vocational School, sinang@ogu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-7406-1023

sektörlerde bilanço odaklı ve operasyonel kârlılık temelli modellerin birlikte kullanılmasının, yöneticiler ve yatırımcılar için daha etkili bir erken uyarı ve izleme mekanizması sunduğunu; likidite, kârlılık ve borç vade yapısına ilişkin proaktif stratejilerin tasarlanmasına katkı sağlayabileceğini göstermektedir. Bu çerçevede sektör içi karşılaştırma ve risk sınıflaması kolaylaşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Altman Z-Skor, Springate S-Skor, Finansal Başarısızlık, Otomotiv Sektörü, Borsa İstanbul.

1. INTRODUCTION

The automotive industry holds a strategic position in the Turkish economy in terms of production volume, export performance, employment capacity, and technology level. When considered together with its ancillary industries, automotive is one of the few sectors within the manufacturing industry that has a high share and is capable of generating a foreign trade surplus. The fact that many global brands have positioned Turkey as a production and export base makes the sector critical not only in terms of domestic market dynamics but also in terms of integration into global value chains. Therefore, the financial health and sustainability of automotive companies are of great importance not only for the companies themselves but also for macroeconomic stability, foreign trade balance, and the preservation of skilled employment.

Behind the high added value that the automotive sector provides to the economy, there are also significant financial risk factors. Production lines requiring high fixed capital investments, extensive inventory and dealer structures, intensive R&D expenditures, and the need for foreign currency financing force company balance sheets into a delicate balance in terms of both asset composition and debt levels. Demand contractions, volatility in exchange rates and interest rates, increases in commodity prices, and changes in the regulatory framework can rapidly affect the profitability and cash flows of automotive companies; this situation can increase the risk of financial failure, especially for companies operating with high leverage (Beaver, 1966; Altman, 1968). Therefore, while the sector offers high added value and export potential on the one hand, it is also one of the areas where financial fragility is most rapidly apparent. Due to high production volumes, strong export performance, extensive supply chains, and connections to ancillary industries, financial problems in the sector can simultaneously affect not only the companies involved but also many other areas, from employment and tax revenues to logistics and the financial sector. Large-scale manufacturing companies and distributors, in particular, are exposed to fluctuations in both domestic demand and foreign market conditions, resulting in their balance sheets being intertwined with currency risk, interest rate risk, and liquidity risk. Therefore, automotive companies need to design their capital structure, borrowing terms, foreign exchange positions, and working capital policies from a holistic risk management perspective.

In this context, establishing the correct relationship between efficiency and corporate performance sustainability and the level of financial risk in automotive companies is of critical importance. In companies operating in a capital-intensive, technology and R&D-focused structure, strategies aimed at increasing production efficiency and capacity utilization rates may fail to achieve the expected performance gains on a sustainable basis unless they are supported by sufficient financial resilience and a strong balance sheet structure. Conversely, companies with robust liquidity, profitability, and capital structure indicators can respond more flexibly to demand shocks and market fluctuations, making investment and renewal decisions from a long-term perspective. In this context, measuring the financial risk profiles of automotive and automotive manufacturing companies traded on the Istanbul Stock Exchange using early warning models such as the Altman Z-Score and Springate S-Score provides an important

analytical framework for revealing the extent to which efficiency and performance-oriented strategies are built on a solid financial foundation (Altman, 1968; Springate, 1978).

An examination of the sector's financial structure reveals that high fixed investments, a stock-intensive business model, and the frequent need for foreign currency borrowing make automotive companies particularly sensitive to leverage, exchange rate, and liquidity risks. The main measures to be taken in this context are: maintaining the debt/equity ratio at sustainable levels, reducing refinancing risk by extending the maturity structure of short-term debt as much as possible, limiting foreign exchange open positions through natural hedging and derivative products, and managing interest rate risk through a fixed/variable interest rate composition and, when necessary, interest rate swaps. In addition, activating working capital management, improving receivables and inventory turnover rates, and regularly analyzing cash flows through scenario and stress tests will contribute to the early detection of financial failure risk. The regular use of early warning models such as the Altman Z-Score and Springate S-Score within this framework serves as a complementary tool that enables automotive companies to monitor financial risks in a transparent and comparable manner, both in their own internal monitoring processes and in their relationships with investors and creditors (Türk & Kürklü, 2017; Yetik, 2024).

2. THEORETICAL FRAMEWORK

Financial failure is defined as the inability of a company's cash flows to meet its financial obligations, leading to outcomes such as bankruptcy, liquidation, or forced restructuring, and is considered a critical issue that affects not only the company's partners but also its employees, suppliers, creditors, and economic stability on a broader scale (Beaver, 1966; Yetik, 2024). The ability to detect early signs of financial distress enables management to take proactive measures and stakeholders to manage their risks. For this reason, "financial failure models" are widely used as a type of early warning system in both academic writing and practice (Altman, 1968; Ohlson, 1980). The literature offers a wide range of methods, from traditional single-ratio-based analyses to multivariate discriminant analysis, logit/probit models, scorecards, and, more recently, machine learning applications (Beaver, 1966; Ohlson, 1980; Zmijewski, 1984). In this context, ratio-based scoring models stand out because they aggregate multiple financial ratios under a single composite score, positioning the company's risk of financial failure on a quantitative and comparable axis (Altman, 1968; Türk & Kürklü, 2017).

Beaver (1966), one of the precursors of ratio-based models, demonstrated the ability of specific financial ratios to distinguish between bankrupt and non-bankrupt firms with his single-variable approach. Subsequently, Altman (1968) developed a model that combined a series of financial ratios under a single Z-score using multivariate discriminant analysis. The Altman Z-Score model is a linear combination of five ratios: working capital/total assets, retained earnings/total assets, EBIT/total assets, market value of equity/total liabilities, and sales/total assets. Companies are classified into "safe zone," "gray zone," and "danger zone" based on the comparison of the obtained score with specific threshold values (Altman, 1968; Altman & Hotchkiss, 2006). In the classic model, a Z-score below 1.81 indicates the danger zone with a high risk of financial failure, between 1.81 and 2.99 indicates the gray zone, and above 2.99 indicates the safe zone (Altman, 1968). In subsequent years, the model was adapted into different versions (Z', Z'') for use in both non-manufacturing sectors and emerging markets; formulations based on the book value of equity were developed, particularly for samples with limited access to market value (Altman, 2005; Altman & Hotchkiss, 2006; Yetik, 2024). Thus, the Z-Score model combines different dimensions such as liquidity, profitability, capital

structure, and asset utilization efficiency into a single indicator, providing a framework for a comprehensive assessment of medium- to long-term bankruptcy risk.

The Springate (1978) model, while based on the Altman approach, has developed a simpler structure consisting of four ratios with the highest discriminatory power. The Springate S-Score model produces a composite score by weighting the ratios of working capital/total assets, earnings before interest and taxes/total assets, earnings before taxes/short-term debt, and sales/total assets with specific coefficients (Springate, 1978; Boritz, Kennedy, & Sun, 2007). In the model, an S-Score above the threshold value of 0.862 is interpreted as financially sound, while a score below this value is interpreted as a risk of financial failure (Springate, 1978; Yetik, 2024). Additionally, the S-Score focuses on debt repayment capacity, particularly through the ratio of pre-tax profit to short-term liabilities; therefore, it serves as an early warning indicator that is more sensitive to short-term liquidity pressures and deterioration in operating profitability. The fact that data such as market value is not mandatory and that it can be calculated using only balance sheet and income statement information increases the applicability of the model for privately held companies or companies with limited data access (Boritz et al., 2007; Büyükarıkan & Büyükarıkan, 2014). Thus, the Altman Z-Score offers a perspective that focuses more on balance sheet structure and asset-based profitability, while the S-Score offers a complementary perspective that emphasizes operational profitability and short-term debt repayment capacity.

In the international literature, models such as the Altman Z-Score, Springate S-Score, Ohlson O-Score, and Zmijewski X-Score have been extensively applied to measure the risk of financial failure for companies in the manufacturing industry, service sector, SMEs, and various country stock markets (Ohlson, 1980; Zmijewski, 1984; Adalessossi, 2015; Elviani, 2020). Studies conducted specifically on the automotive sector also show that these score models are an important tool for distinguishing between bankruptcy and financial distress risk due to the sector's capital-intensive structure, high fixed investment requirements, need for inventory financing, and sensitivity to exchange rate/interest rate volatility (Mahardika & Setyawan, 2022; Patel, Jalota, & Sharma, 2021). Studies conducted on the Istanbul Stock Exchange in Turkey show that the Altman and Springate models are used to measure the risk of financial failure for companies in different sectors such as energy, textiles, healthcare, sports, and information technology; it has been found that low scores are generally associated with insufficient liquidity, weak profitability, and high leverage (Bağcı & Sağlam, 2019; Fidan, 2021; Gülcencer & Hazar, 2020; Kulalı, 2016; Büyükarıkan & Büyükarıkan, 2014; Yaman & Korkmaz, 2021).

When looking at the literature specific to the BIST automotive sector, it is seen that the number of studies using both the Altman Z-Score and Springate S-Score models together and examining the sector's financial risk profile has increased, but is still limited. Şahin and Özkan (2022) compared the Altman Z-Score, Springate S-Score, Taffler T-Score, and Zmijewski X-Score models using data from 2017–2021 for eight automotive manufacturing companies listed on the Istanbul Stock Exchange. They found that the Z and S scores generally gave similar signals and that companies were less negatively affected financially than expected during the COVID-19 period. Yetik (2024), on the other hand, used the Altman Z'' and Springate models for the same eight BIST automotive companies for the 2020–2024 period and found that companies such as DOAS, FROTO, TOASO, and TTRAK produced strong scores according to both models, while KARSN was in the financial distress zone in both models; while the Z and S scores diverged for some companies. Furthermore, studies on different BIST sectors using both Altman and Springate models together revealed that the models often gave parallel signals, but sometimes gave different signals, especially during periods of increased short-term

liquidity and profitability pressures. This situation indicates that the risk of financial failure can be more accurately assessed by evaluating multiple models together rather than using a single score model (Akdeniz & Güven, 2023; Bağcı & Sağlam, 2019; Fidan, 2021; Aslan, 2024).

Within this theoretical framework, the Altman Z-Score and Springate S-Score models are positioned as suitable and complementary tools for measuring the risk of financial failure of automotive and automotive manufacturing companies traded on the Istanbul Stock Exchange and for creating a comparative financial risk map between companies. While the Z-Score model focuses on medium- to long-term bankruptcy risk through balance sheet structure and asset-based profitability, the S-Score model is more sensitive to operating profitability and short-term debt repayment capacity, reflecting operational risks earlier, especially during periods of increased liquidity pressures. Therefore, considering the high value-added and outward-oriented structure of the Turkish automotive industry, its exposure to exchange rate and interest rate fluctuations, and its widespread impact on the economy through extensive supply chains, the joint analysis of Z and S scores throughout the 2016–2024 period provides an important theoretical and empirical contribution to understanding the multidimensional and time-dimensional financial resilience, fragility, and performance dynamics of companies in the sector (Şahin & Özkan, 2022; Yetik, 2024).

3. LITERATURE

Springate (1978) developed the S-Score model using multivariate discriminant analysis based on data from 40 bankrupt and 40 non-bankrupt companies operating in Canada. The study revealed that Springate's model, which includes four financial ratios, can predict companies' financial failure with approximately 92.5% accuracy and is particularly sensitive to short-term debt repayment capacity.

Anginer, Demirgüç-Kunt, and Zhu (2014) examined the effect of competition in the banking sector on systemic risk using panel data from approximately 2,000 banks in 50 countries for the period 1989–2010 and used the Z-Score as a risk indicator. According to the findings of the study, as competition among banks increases, banks' Z-Scores decline, indicating an increase in systemic risk.

Almamy, Aston, and Ngwa (2016) used the Altman Z-Score model in conjunction with cash flow ratios to predict bankruptcies during the global financial crisis of the 2000s for publicly traded companies operating in the United Kingdom. The study revealed that adding cash flow-based ratios to the traditional Z-Score model significantly increased the predictive power of financial failure, especially during crisis periods.

Kulalı (2016) applied the Altman Z-Score model using the financial statements of companies from different sectors traded on the Istanbul Stock Exchange for the 2010s and compared the risk of financial failure of companies by sector. The study showed that companies with high leverage and low profitability were concentrated in the danger zone, while companies with a strong equity structure and stable profitability were in the safe zone.

Türk and Kürklü (2017) measured the levels of financial failure using the Altman Z-Score and Springate S-Score models, using data from 166 companies in 7 different sectors listed on the Istanbul Stock Exchange for the 2014–2016 period. The study revealed that both models classified many companies as gray or risky; however, the Springate S-Score gave a higher rate of financial failure signals compared to the Z-Score and therefore corresponded to a more cautious model.

Öztürk and Yılmaz (2019) examined the relationship between the Altman Z-Score and the Beneish M-Score for 17 companies traded on the Borsa Istanbul Emerging Companies Market, thereby testing the link between financial distress and possible accounting manipulation. The results reveal that as the Z-Score level decreases, the Beneish M-Score shows a tendency to deteriorate, suggesting that an increased risk of financial failure may exert pressure on financial reporting quality.

Altan and Şimşek (2023) assessed the risk of financial failure using the Fulmer H and Springate S-Score models, based on the financial statements of healthcare companies listed on the Istanbul Stock Exchange for the period 2012–2021. According to the findings of the study, while some companies were close to the financial distress zone according to the Springate model, it was found that the S-Score remained in the safe zone, especially for companies with strong profitability and liquidity.

Medetoğlu and Tekin (2023) predicted financial failure using the Springate S-Score and Fulmer H models based on the financial data of companies in the BIST Textile, Clothing, and Leather Sector for the 2015–2021 period. The results show that while the S-Score model classifies some firms as risky, the Fulmer H model gives a lower rate of financial failure signals; thus, there is a clear difference between the models in terms of conservatism level.

Aslan (2024) measured the risk of financial failure by analyzing the financial statements of 13 companies operating in the electricity production sector on the Istanbul Stock Exchange for the period 2012–2022 using the Altman Z-Score method. The study emphasizes that a significant portion of the companies in the sample are in the gray zone, while some companies remaining in the danger zone for a long time indicate structural financial problems.

Yılmaz (2024) applied the Altman Z and Springate S-Score models comparatively to the financial data of 26 companies operating in the BIST Textile, Clothing, and Leather Sector for the 2020–2023 period. The findings show that, according to the Z-Score model, a significant portion of the companies are in the gray zone, while some are in the danger zone; the Springate model, on the other hand, produces harsher warnings, especially for companies with low profitability and high short-term debt burdens. The study emphasizes that the combined use of the two models allows for a more comprehensive view of the sector's financial failure risk.

Yetik (2024), in the book chapter titled "Financial Failure Risk Prediction in the BIST Automotive Sector: Altman Z" and Springate Models," applied both the Altman Z" and Springate S-Score models for automotive and automotive manufacturing companies listed on the Istanbul Stock Exchange for the 2020–2024 period. The study shows that companies such as DOAS, FROTO, TOASO, and TTRAK scored relatively high on both models; in contrast, companies such as KARSN showed a significant risk of financial distress, particularly according to the Springate model, and emphasizes that the two models are complementary in the context of the automotive sector.

Yıldırım (2025) compared the Springate S-Score and Fulmer H models for a large number of companies traded on the Istanbul Stock Exchange and calculated financial failure rates based on a dataset of 170 observations. The study emphasizes that, according to the Springate model, approximately 44% of companies are at risk of financial failure, while according to the Fulmer H model, this rate remains around 6%, thus highlighting that the S-Score is a more "rigorous" early warning indicator.

Rafiqi (2025) used the Springate S-Score model along with other ratio-based models to predict financial distress for Islamic banks in Indonesia and analyzed panel data from 2013–

2019. The findings show that S-Score values are above the threshold value of 0.862 for most banks and that the Islamic banking system generally exhibits a financially resilient outlook.

4. METHOD

This study analyzes the financial failure risks of automotive and automotive manufacturing companies traded on the Istanbul Stock Exchange using the Altman Z-Score and Springate S-Score models. The research dataset was compiled from annual financial statements (balance sheets and income statements) published on the Public Disclosure Platform (KAP). The period under review was selected as 2016–2024 to ensure data continuity and to cover the currency shocks, pandemic, and high inflation experienced in recent years. The universe of the study consists of automotive and automotive manufacturing companies listed on the Istanbul Stock Exchange during the period in question and for which full data access is available. Within this scope, the companies included are Türk Traktör ve Ziraat Makineleri A.Ş. (TTRAK), Tofaş Türk Otomobil Fabrikası A.Ş. (TOASO), Tümosan Motor ve Traktör Sanayi A.Ş. (TMSN), Otokar Otomotiv ve Savunma Sanayi A.Ş. (OTKAR), Karsan Automotive Industry and Trade Inc. (KARSN), Ford Otomotiv Sanayi Inc. (FROTO), Doğuş Otomotiv Servis ve Ticaret Inc. (DOAS), and Anadolu Isuzu Otomotiv Sanayi ve Ticaret Inc. (ASUZU). When creating the data set, relevant items were extracted from the annual financial statements published on KAP as of December 31 for each company, and data integrity was ensured by checking for missing or inconsistent observations for each year. In the study, the financial statements were used as announced on KAP; macroeconomic conditions during the relevant periods were taken into account in the discussion section when interpreting the model results.

During the analysis process, the ratios included in the Altman Z-Score model (working capital/total assets, retained earnings/total assets, earnings before interest and taxes/total assets, equity/total debt, and sales/total assets) were derived from the financial statements and annual scores were calculated using the Z formula used for traditional manufacturing companies.

$Z=1.2X1+1.4X2+3.3X3+0.6X4+1.0X5$	(1)
-----------------------------------	-----

The obtained Z-Score value is interpreted within the thresholds defined by Altman:

- $Z < 1.81$: Danger zone (high risk of financial failure/bankruptcy)
- $1.81 \leq Z < 2.99$: Gray zone (moderate risk requiring monitoring)
- $Z \geq 2.99$: Safe zone (low risk of financial failure)

For the Springate S-Score model, the following ratios were calculated: working capital/total assets, interest and tax-adjusted profit/total assets, pre-tax profit/short-term liabilities, and sales/total assets. These ratios were weighted using the coefficients recommended by Springate to obtain S scores for each company-year.

$S=1.03A+3.07B+0.66C+0.40D$	(2)
-----------------------------	-----

In the Springate model, the basic threshold value used for the S-Score is:

- $S > 0.862$: Financially healthy businesses
- $S \leq 0.862$: Businesses at risk of financial failure

5. FINDINGS

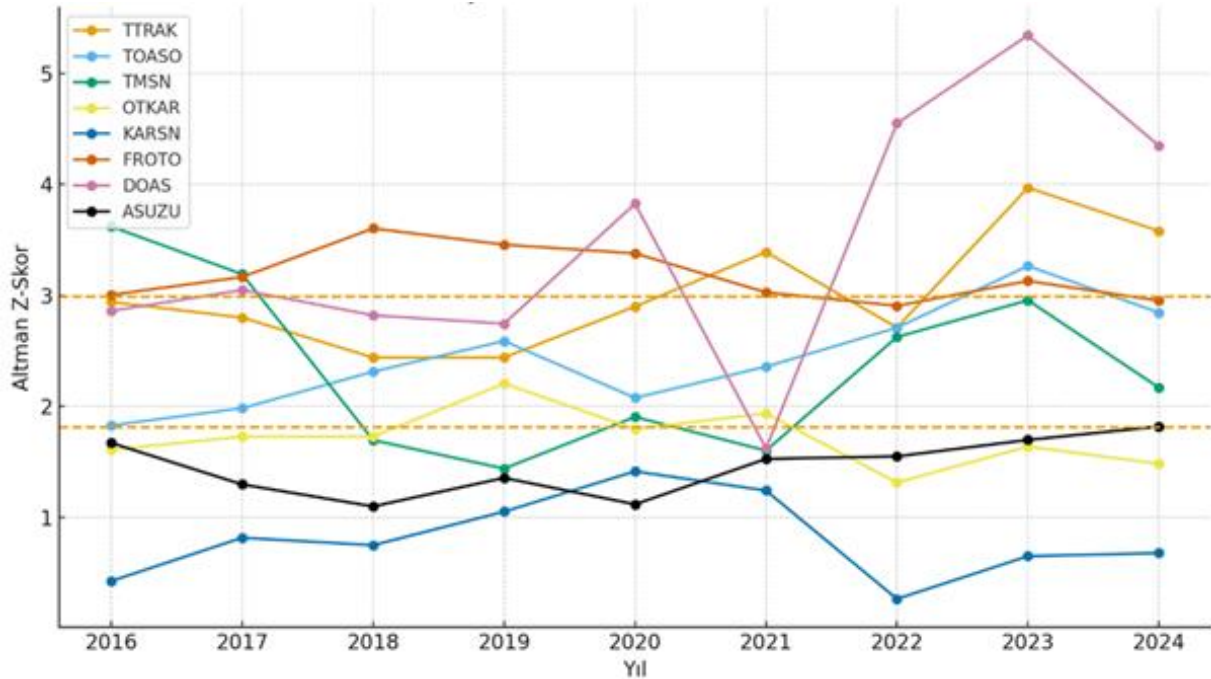
The Z and S scores obtained in the study were analyzed using descriptive statistics, year-based tables, and trend graphs. First, the time series of Z and S scores for each company during the 2016–2024 period was examined; then, inter-company comparisons were made for the same

year to identify strong, moderate, and vulnerable groups within the sector. Thus, by evaluating the results obtained from the Altman and Springate models together, the compatibility and points of divergence between the balance sheet-focused (Z-Score) and the operating profitability and short-term debt repayment capacity-focused (S-Score) perspectives on the same sample were revealed.

Table 1. Altman Z-Score Table for BIST Automotive Companies

Year	TTRAK	TOASO	TMSN	OTKAR	KARSN	FROTO	DOAS	ASUZU
016	2,940	1,829	3,620	1,609	0,427	3,005	2,860	1,671
2017	2,800	1,984	3,191	1,728	0,817	3,165	3,048	1,297
2018	2,440	2,313	1,696	1,728	0,750	3,603	2,821	1,099
2019	2,440	2,589	1,440	2,205	1,052	3,457	2,745	1,356
2020	2,900	2,077	1,905	1,797	1,415	3,378	3,826	1,118
2021	3,390	2,358	1,602	1,937	1,242	3,027	1,621	1,527
2022	2,710	2,709	2,625	1,314	0,266	2,906	4,550	1,550
2023	3,970	3,265	2,956	1,639	0,651	3,130	5,342	1,698
2024	3,580	2,845	2,169	1,482	0,679	2,952	4,348	1,819

Figure 1. Temporal Change in Altman Z-Score Values of BIST Automotive Companies

The Altman Z-score table reveals a clear divergence in financial risk levels among automotive and automotive manufacturing companies. Considering the threshold values, Ford Otosan, Doğu Otomotiv, and Türk Traktör stand out as the relatively strongest group, distinguishing themselves from other companies throughout the period. Ford Otosan's Z-scores indicate a consistently strong financial profile over the 2016–2024 period. The firm is classified in the safe zone in seven of the nine years, remaining above the 2.99 threshold (2016–2021 and 2023). The score declines into the gray zone in only two years (2022: 2.906; 2024: 2.952); however, since these values are very close to the safe-zone cut-off, this decline is more appropriately interpreted as a limited and temporary weakening rather than a structural deterioration. Doğu Otomotiv's scores have also risen dramatically since 2020, particularly exceeding 4 in the 2022–2024 period, indicating financial strength beyond the levels considered safe by the model; the temporary deterioration seen in 2021 was offset by the high scores that followed immediately afterwards. Türk Traktör, on the other hand, is in the upper band of the gray zone or in the safe zone in most years; in particular, values above 3 in 2021, 2023, and 2024 reveal that the company is also part of this core strong group and is positioned among companies with low bankruptcy risk in automotive manufacturing.

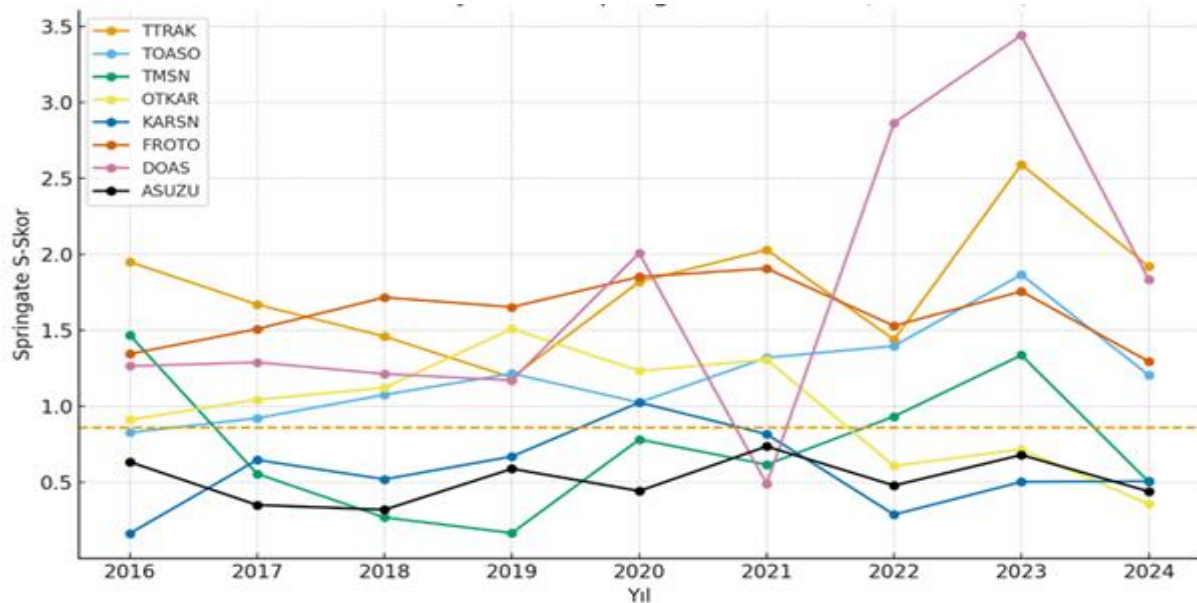
Tofaş, Tümosan, and Otokar, which are in the middle group in terms of Altman Z, are generally resilient companies, but their periodic vulnerabilities are more pronounced. Tofaş's Z scores are predominantly in the gray zone, rising to the safe zone only in 2023; despite its relatively low starting level in 2016, this profile, which has strengthened over time, suggests that the company has never been at serious risk, but has a slightly more fragile structure compared to core strong companies. Tümosan's Z-scores fluctuate considerably over the years; while strong values above 3 are seen in 2016–2017, scores fall into the danger zone in 2018–2019 and 2021, rising back to the gray zone in some years. These fluctuations indicate that the company has at times exhibited a very strong financial structure and at other times a structure close to the brink of bankruptcy, and that its profitability is sensitive to shocks. At Otokar, Z scores mostly hovered between the danger zone and the gray zone, only reaching the gray zone in 2019 and 2021; this reveals that the company has a profile that is risky according to the

Altman model but has the potential for periodic recovery. Karsan and Anadolu Isuzu are the most fragile companies in this table. Karsan's Z-scores remain below the 1.81 threshold in all years examined, with only a limited increase seen in 2020, yet failing to reach even the gray zone; this indicates that the company carries a structurally high risk of financial failure/bankruptcy throughout the period. Anadolu Isuzu also spent the 2016–2023 period continuously in the danger zone, only touching the lower limit of the gray zone in 2024 with a value of 1.819; this indicates that the company is structurally fragile but has entered a very limited improvement trend in the last year. Overall, the Z-score table presents a sector picture that can classify Ford Otosan, Doğu Otomotiv, and Türk Traktör as the low-risk core group; Tofaş, Tümosan, and Otokar as the medium-risk group; and Karsan and Anadolu Isuzu as the most fragile group.

Table 2. Springate S-Score Values of BIST Automotive Companies

Year	TTRAK	TOASO	TMSN	OTKAR	KARSN	FROTO	DOAS	ASUZU
Year	TTRAK	TOASO	TMSN	OTKAR	KARSN	FROTO	DOAS	ASUZU
2016	1,950	0,828	1,469	0,913	0,165	1,345	1,265	0,635
2017	1,670	0,923	0,557	1,045	0,648	1,509	1,290	0,352
2018	1,460	1,077	0,270	1,123	0,521	1,717	1,214	0,321
2019	1,190	1,216	0,168	1,510	0,671	1,653	1,171	0,590
2020	1,820	1,026	0,783	1,233	1,026	1,852	2,008	0,444
2021	2,030	1,321	0,618	1,308	0,818	1,907	0,491	0,737
2022	1,440	1,397	0,934	0,609	0,289	1,530	2,864	0,480
2023	2,590	1,867	1,337	0,718	0,504	1,756	3,440	0,681

Figure 2. Temporal Change in Springate S-Score Values of BIST Automotive Companies

The Springate S score table reveals a similar differentiation at the operational level, primarily based on operating profitability and short-term debt repayment capacity. Companies above the threshold value are interpreted as those that can comfortably meet their short-term obligations with their profit and cash generation capacity, while scores below the threshold indicate a risk of financial failure. From this perspective, the S scores of Ford Otosan, Doğu Otomotiv, and Türk Traktör, consistent with their Z scores, place them among the most comfortable companies in the sector in operational and financial terms. Ford Otosan consistently scores well above the 0.862 threshold, mostly in the 1.5–2 range, indicating that the company's operating profit and pre-tax profit provide a high buffer against short-term liabilities. Doğu Otomotiv also shows quite high S scores in the 2016–2020 and 2022–2024 periods, with values above 2 and even 3, especially after 2020, revealing that the company's cash generation capacity and debt conversion power have reached an extremely strong level. The low value in 2021 indicates a temporary disruption, but it is balanced by a strong recovery immediately afterwards. Türk Traktör's S scores also remain above the threshold value in all years examined; strong scores approaching 2 in 2021–2023 confirm that the company is among the solid players in the sector in terms of operational profitability.

Tofaş and Otokar form a group that is generally healthy in terms of Springate but also exhibits distinct periodic weaknesses. Tofaş shows a relatively weak performance only in 2016 with a score slightly below the threshold value, but exceeds 0.862 in all other years, placing it in the region considered healthy by the model; this indicates that the company's short-term debt repayment capacity and operating profitability (Springate (1978)) are generally adequate. For Otokar, the consistently high S scores in the 2016–2021 period indicate that the company had a strong operational structure during these years; conversely, the scores falling below the threshold after 2022 reveal a significant deterioration in short-term debt repayment capacity and profitability in the near term. Tümosan's S scores, on the other hand, indicate a volatile risk profile; only the scores for 2016, 2022, and 2023, which are in the healthy range, point to strong profitability and cash generation capacity in certain years, while scores below the threshold in other years suggest that the company's operational performance was sometimes insufficient relative to its short-term liabilities. The companies identified as most problematic by the

Springate model are Karsan and Anadolu Isuzu. Karsan only exceeded the threshold in 2020, experiencing brief relief, but remained below 0.862 in all other years, placing it in the financial failure risk zone; this indicates chronic vulnerability in terms of cash generation and short-term debt repayment capacity, in addition to the risk of bankruptcy. Anadolu Isuzu, on the other hand, has failed to exceed the threshold in any year throughout the period, remaining in the risk zone continuously from 2016 to 2024; this profile indicates that the company is under persistent pressure in terms of operational profitability and short-term debt repayment capacity. Thus, similar to the Z-score, the S-score table frames Ford Otosan, Doğu Otomotiv, and Türk Traktör as the strongest core in operational terms; Tofaş, Otokar, and Tümosan as the middle group to be monitored; and Karsan and Anadolu Isuzu as the fragile group with a high risk of financial failure.

6. CONCLUSION AND DISCUSSION

This study examined the financial failure risk of eight automotive and automotive manufacturing companies listed on the Istanbul Stock Exchange over the 2016–2024 period using the Altman Z-Score and Springate S-Score models and presented a comparative risk map across firms. The analysis is based exclusively on year-end (December 31) annual financial statements, rather than interim-period reports, to ensure consistency and comparability across firm-year observations.

The findings reveal that three main groups have emerged within the sector: financially strong core, medium risk, and vulnerable. Ford Otosan (FROTO), Doğu Otomotiv (DOAS), and Türk Traktör (TTRAK) stand out as the relatively strongest companies throughout the period according to both models; Tofaş (TOASO), Tümosan (TMSN), and Otokar (OTKAR) belong to the middle group; Karsan (KARSN) and Anadolu Isuzu (ASUZU) can be classified as the group with the highest structural fragility.

Altman Z-Score results show that Ford Otosan and Doğu Otomotiv were largely in the "safe zone" during the 2016–2024 period, while Türk Traktör was positioned between the upper band of the gray zone and the safe zone in most years. This table indicates that these three companies have been able to maintain a strong balance in terms of liquidity, profitability, and capital structure, even in the capital-intensive and volatile automotive sector. Tofaş, remaining in the gray zone for almost the entire period, is above the critical threshold in terms of bankruptcy risk, but has a more limited safety margin compared to the core strong companies. In Tümosan and Otokar, Z-Score values fluctuate between the danger and gray zones over the years; while some years yield quite strong scores, other years produce values close to the bankruptcy zone. The fact that the Z-Score for Karsan and Anadolu Isuzu remained below the 1.81 threshold for a long period reveals that these two companies carry a structurally high risk of financial failure according to the Altman model and have only been able to achieve partial improvements in limited periods.

Ford Otosan, Doğu Otomotiv, and Türk Traktör scored above the threshold value of 0.862 in all years examined, indicating that these companies can comfortably cover their operating profit, pre-tax profit, and short-term liabilities. In this regard, the strong balance sheet structure revealed by the Z-Score is complemented by the strong cash generation and debt repayment capacity indicated by the S-Score. 's S-Score falling just below the threshold value only in 2016 and moving into the healthy zone in all subsequent years suggests that the company was relatively stable operationally throughout the analysis period and that the medium risk level indicated by the Z-Score in the gray zone was manageable thanks to its strong operating performance. In contrast, the S-Scores for Tümosan and Otokar, although above the threshold value in some years, produced low values indicating a significant weakening in short-term debt

repayment capacity, particularly in Tümosan in 2018–2019 and in Otokar in 2022–2024. At Karsan and Anadolu Isuzu, Springate scores remained below the threshold value for almost the entire period, indicating that these two companies systematically exhibited a risky profile not only in terms of their balance sheet structure but also in terms of their operational cash generation and short-term debt repayment capacity.

When Altman Z-Score and Springate S-Score results are evaluated together, it is seen that the two models largely place the same companies in strong and weak groups, but produce different signals for specific companies and years, providing more detailed clues about the source of risk. For example, at Tofaş, although the Z-Score remained in the gray zone for a long time, the S-Score remained stable in the healthy zone after 2017, indicating that although the company did not fully transition to the "safe zone" in its balance sheet, it successfully managed its short-term debt with its operating profitability and cash generation capacity. At Tümosan, although the Z-Score rose to the gray zone in some years, the S-Score remained below the threshold value, indicating that despite a relative improvement at the balance sheet level, sufficient strengthening has not yet been achieved in operational profitability and short-term debt repayment capacity. At Otokar, the S-Score being healthy and the Z-Score mostly at the danger/gray threshold during the 2016–2021 period indicates that the operational side has provided a significant buffer for a long time despite the fragile balance sheet; conversely, the weakening of both the Z and S scores after 2022 shows that this buffer has also begun to erode. These findings are consistent with studies in the literature showing that the Altman and Springate models often produce parallel warnings, but sometimes produce different warnings, especially during periods of increased liquidity and profitability pressures (Türk & Kürklü, 2017; Şahin & Özkan, 2022; Yetik, 2024).

From a macroeconomic perspective, the analysis period coincides with a process of heightened financial fragility in the Turkish economy, including the 2018 currency shock, the 2020 pandemic impact, and high inflation and interest rate volatility after 2021. Nevertheless, Ford Otosan, Doğu Otomotiv, and Türk Traktör generally remained in the safe zone according to both models, demonstrating that strong export performance, productivity gains, robust dealer and supply chain management, and effective financial risk management practices can limit the risk of financial failure. On the other hand, the persistent weakness in the Z and S scores of Karsan and Anadolu Isuzu indicates that factors such as more limited scale, volatile profitability, and high sensitivity to currency/financing shocks can accelerate the accumulation of risk at the firm level during macroeconomic fluctuations. The fluctuating scores observed in Tümosan and Otokar show that periodic declines in demand and profitability, in particular, can quickly translate into financial failure signals through early warning models, once again highlighting the critical importance of risk management and capital structure decisions in cyclical sectors such as the automotive industry.

The findings have various practical implications for managers and investors. First, rather than relying on a single score model to assess the risk of financial failure, companies should use complementary models such as the Z-Score and S-Score together, as this allows them to distinguish between structural risks on the balance sheet and operational risks on the income statement. For companies with a relatively strong Z-Score but a weak S-Score, strategies focused on profitability, cost management, and cash flow should be prioritized to increase short-term debt repayment capacity. Conversely, for companies with a strong S-Score but a Z-Score in the gray or danger zone, it would be meaningful to prioritize balance sheet restructuring policies aimed at capital increase, debt maturity extension, and currency risk reduction. From the perspective of investors and creditors, these scores enable pricing, collateral, and credit

terms to be adjusted based on risk by categorizing companies into low, medium, and high risk groups.

In conclusion, this study presents a detailed financial risk map for the BIST automotive and automotive manufacturing sectors for the 2016–2024 period using the Altman Z-Score and Springate S-Score models, revealing which companies are more resilient to macroeconomic shocks and which are more vulnerable. However, since the analysis is based solely on two ratio-based models and annual financial statements, it serves as an early warning and descriptive risk measurement rather than making causal inferences about the reasons for financial failure. Future studies incorporating other financial failure models such as Ohlson and Zmijewski alongside Z and S scores, using panel data or dynamic panel methods, and including firm characteristics such as corporate governance, scale, export intensity, and technological innovation, will enable more in-depth results for both the automotive sector and similar capital-intensive sectors.

REFERENCES

- ADALESSOSSI, K. (2015). Prediction Of Corporate Bankruptcy: Evidence From West African's Smes. *Journal Of Economics, Finance And Accounting*, 2(3), 331–352.
- AKDENİZ, F., & GÜVEN, B. (2023). Predicting Financial Failure Using Altman Z and Springate S Score Models: A Study on the Cement Sector on the Istanbul Stock Exchange. *Gümüşhane University Institute of Social Sciences Electronic Journal*, 14(2), 728–738.
- ALMAMY, J., ASTON, J., & NGWA, L. N. (2016). An Evaluation of Altman's Z-Score Using Cash Flow Ratio to Predict Corporate Failure Amid the Recent Financial Crisis: Evidence from the UK. *Journal of Corporate Finance*, 36, 278–285. <https://doi.org/10.1016/J.Jcorpfin.2015.12.009>
- ALTAN, İ. M., & ŞİMŞEK, Ü. (2023). Evaluation of Financial Failure of Healthcare Companies Traded in BIST with Fulmer H and Springate S Score Models. *Afyon Kocatepe University Journal of Economics and Administrative Sciences*, 25(2), 249–268.
- ALTMAN, E. I. (1968). Financial Ratios, Discriminant Analysis And The Prediction Of Corporate Bankruptcy. *Journal Of Finance*, 23(4), 589–609. <https://doi.org/10.1111/J.1540-6261.1968.Tb00843.X>
- ALTMAN, E. I. (2005). An Emerging Market Credit Scoring System For Corporate Bonds. *Emerging Markets Review*, 6(4), 311–323.
- ALTMAN, E. I., & HOTCHKISS, E. (2006). *Corporate Financial Distress and Bankruptcy: Predict and Avoid Bankruptcy, Analyze and Invest in Distressed Debt*, John Wiley & Sons
- ANGİNER, D., DEMİRGÜÇ-KUNT, A., & ZHU, M. (2014). How Does Competition Affect Bank Systemic Risk? *Journal Of Financial Intermediation*, 23(1), 1–26. <https://doi.org/10.1016/J.Jfi.2013.11.001>
- ASLAN, T. (2024). Predicting Financial Failure Using the Altman Z-Score Model: Electricity Production Companies Listed on the Istanbul Stock Exchange. *Third Sector Social Economy Journal*, 59(2), 876–889.

- BAĞCI, H., & SAĞLAM, Ş. (2019). Predicting Financial Failure in Health and Sports Organizations: Application of the Altman, Springate, and Fulmer Model. *Hacettepe Health Management Journal*, 23(1), 149–164.
- BEAVER, W. H. (1966). Financial Ratios As Predictors Of Failure. *Journal Of Accounting Research*, 4(Supplement), 71–111. <https://doi.org/10.2307/2490171>
- BORITZ, J. E., KENNEDY, D. B., & SUN, J. Y. (2007). Predicting Business Failures in Canada. *Accounting Perspectives*, 6(2), 141–165.
- BÜYÜKARIKAN, U., & BÜYÜKARIKAN, B. (2014). Examining Financial Failure Prediction Models of Companies Operating in the Information Technology Sector. *International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences*, 46, 160–172.
- Elviani, S. (2020). Financial Distress Analysis Using Altman Z-Score, Springate, Zmijewski And Grover Models. *Budapest International Research And Critics Institute Journal*, 3(4), 2843–2854.
- FİDAN, M. E. (2021). Financial Failure Prediction Using the Altman Z-Score Method for Textile, Clothing, and Leather Sector Companies Trading on BIST. *Journal of Business Research*, 13(3), 1945–1969.
- GÜLENCER, S., & HAZAR, A. (2020). Evaluation of Borsa Istanbul Technology Index (XUTEK) Companies Using Altman Z-Score Analysis. *ISPEC Journal of Social Sciences & Humanities*, 4(2), 59–76.
- KULALI, İ. (2016). Application of the Altman Z-Score Model in Predicting the Financial Failure Risk of BIST Companies. *International Journal of Management, Economics and Business*, 12(27), 283–291.
- MAHARDİKA, B., & SETYAWAN, S. (2022). Analysis of Automotive Company Bankruptcy During the COVID-19 Pandemic Using Altman Z-Score, Zmijewski, and Grover Model Analysis. *Jurnal Cakrawala Ilmiah*, 1(7), 1659–1670.
- MEDETOĞLU, B., & TEKİN, B. (2023). Detection of Financial Failure Using Springate S and Fulmer H Score Models: An Application to the Istanbul Stock Exchange Textile, Clothing, and Leather Sector. *Doğuş University Journal*, 23, 1–20.
- OHLSON, J. A. (1980). Financial Ratios and the Probabilistic Prediction of Bankruptcy. *Journal of Accounting Research*, 18(1), 109–131.
- ÖZTÜRK, S., & YILMAZ, C. (2019). The Relationship Between Financial Distress and Accounting Manipulation: An Application on the BIST Emerging Companies Market. *Karadeniz International Scientific Journal*, 41, 241–253. <https://doi.org/10.17498/Kdeniz.479863>
- PATEL, A. K., JALOTA, S., & SHARMA, S. (2021). Detection Of Financial Distress In The Indian Automobile Industry. *Journal Of Commerce & Accounting Research*, 10(4), 31–40.
- RAFİQİ, I., NADHİRAH, A., MUJİBNO, M., ABİDİN, Z., & FAİZAH, M. (2025). Predicting Financial Distress in Islamic Banking: Evidence from Bank Muamalat Indonesia Using the Springate Model and Financial Ratios. *Assyarikah: Journal of Islamic Economic Business*, 6(1), 153–171.
- SPRINGATE, G. L. V. (1978). Predicting The Possibility Of Failure In A Canadian Firm: A Discriminant Analysis. (Master's Thesis). Simon Fraser University, Canada.

- ŞAHİN, T., & ÖZKAN, N. (2022). The Impact of COVID-19 on the Financial Performance of Automotive Companies Listed on the Istanbul Stock Exchange. *Journal of Finance, Economics and Social Research*, 7(3), 516–527. <https://doi.org/10.29106/Fesa.1152427>
- TÜRK, Z., & KÜRKLÜ, E. (2017). Financial Failure Estimate in BIST Companies Using Altman (Z-Score) and Springate (S-Score) Models. *Osmaniye Korkut Ata University Journal of Economics and Administrative Sciences*, 1(1), 1–14.
- YAMAN, S., & KORKMAZ, T. (2021). Examination of Financial Failure Models in Line with Working Capital Investment and Financing Policies: A Comparative Application in BIST. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 20(2), 591–610.
- YETİK, H. (2024). Financial Failure Risk Prediction in the BIST Automotive Sector: Altman Z'' and Springate Models (Part 2). *Özgür Yayınları*. <https://doi.org/10.58830/Ozgur.Pub902.C372924>
- YILMAZ, H. (2024). Financial Failure Prediction Using Altman Z and Springate S Score Models: An Application to Companies in the BIST Textile, Clothing, and Leather Sector. *MANAS Social Research Journal*, 13(3), 971–991. <https://doi.org/10.33206/Mjss.1405395>
- YILDIRIM, M. Ç., & ÖZEKENCİ, S. Y. (2025). Comparison of Financial Distress Prediction Models: An Application in the BIST Food and Beverage Sector. *Third Sector Social Economic Review*, 60(1), 982–1004.
- ZMIJEWSKI, M. E. (1984). Methodological Issues Related To The Estimation Of Financial Distress Prediction Models. *Journal Of Accounting Research*, 22, 59–82.

KANADA, HİNDİSTAN VE AVUSTRALYA'DA YEREL YÖNETİM OMBUDSMANLARI: KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ

Fikret TÜFEKÇİOĞLU¹

Özet

Ombudsman, halktan kamu yönetimi sorunlarına karşı şikayet alan ve bunları çözen bir mekanizmadır. Bu çalışmada ilk olarak incelenen Kanada'da, federal düzeyde bütün ülkeyi kapsayan bir ombudsmanlık kurulmadığı için eyalet ve bölge ombudsmanlarının kurulduğu görülmektedir. Çalışmada incelenen ikinci ülke olan Hindistan'da, her eyalet, belirli kamu görevlileriyle ilgili olarak yolsuzluk konusunda gelen şikayetlerle ilgilenmek üzere, yerel yönetimlerde Lokayukta olarak bilinen bir yerel ombudsmanlık kurulmuştur. Çalışmada son incelenecek olan Avustralya'da federal düzeyde ombudsman olmasına karşın, eyaletler düzeyinde 1971 yılında Batı Avustralya Eyaleti'nde başlayıp diğer bütün eyaletlerde kurulmuştur. Bu çalışmanın amacı Kanada, Hindistan ve Avustralya'nın yerel ombudsmanlık kurumu uygulamalarına ilişkin literatür taramasının ardından farklı perspektiflerden karşılaştırmalarını yapmaktır.

Anahtar Kelimeler: Yerel Yönetimler Ombudsmanı, Kanada, Hindistan, Avustralya, Karşılaştırma.

LOCAL GOVERNMENT OMBUDSMEN IN CANADA, INDIA AND AUSTRALIA: A COMPARATIVE ANALYSIS

Abstract

An ombudsman is a mechanism that receives and resolves complaints from the public regarding public administration issues. In Canada, the first country examined in this study, it is observed that since a nationwide ombudsman institution has not been established at the federal level, state and territorial ombudsmen have been established. In India, the second country examined in this study, each state has established a local ombudsman institution, known as Lokayukta, to deal with complaints of corruption related to specific public officials. Finally, in Australia, although there is a federal ombudsman, state-level ombudsmen were established starting in Western Australia in 1971 and subsequently in all other states. The aim of this study is to compare the local ombudsman institution practices in Canada, India, and Australia from different perspectives, following a literature review.

Keywords: Local Governments Ombudsmen, Canada, India, Australia, Comparison.

GİRİŞ

Ombudsmanlık kurumu, vatandaşların yönetime karşı haklarını muhafaza eden, yönetimin kötü işlemlerinden kaynaklı haksızlıklara çözümler arayan ve yönetimin iyileştirilmesi için katkı sağlayan denetim mekanizması olarak var olmuştur. Ombudsmanın uygulandığı idari birimlerden biri de yerel yönetimlerdir.

Bu anlamda, yerel yönetim ombudsmanlık kurumları çalışmanın temel konusunu oluşturmaktadır. Bu çalışmada seçilen Kanada, Hindistan ve Avustralya ülkelerinin belirlenmesindeki temel sebep; her üç ülkenin de Anglo-Sakson ülkeleri olmasıdır.

* Bu çalışma, 2023 yılında Gümüşhane Üniversitesi LEE'nde Fikret Tüfekçioğlu tarafından hazırlanan ve kabul edilen "Kanada, Hindistan ve Avustralya'da Yerel Yönetim Ombudsmanları: Karşılaştırmalı Bir Analiz" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

¹ Bilim Uzm., Gümüşhane Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ABD, tufekcioglufikret@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-2815-3896

Bu bilgilerden hareketle çalışmanın temel amacı; yerel yönetim ombudsmanlık kurumlarının Kanada, Hindistan ve Avustralya örnekleri üzerinden ve her üç ülkeye dair güncel değişiklikler göz önünde bulundurularak hangi benzerliklere ve farklılıklara sahip olduğunun değerlendirilmesidir. Bu amaç çerçevesinde çalışma; “Kanada, Hindistan ve Avustralya’da yerel yönetim ombudsmanları, yapısal-kurumsal ve işlevsel özellikler bakımından benzer niteliklere sahiptir” hipotezinden hareketle yapılmıştır. Çalışmada kitaplar, makaleler, dergiler, tezler, bilimsel web sayfaları, farklı kurum/kuruluşların faaliyet raporları gibi farklı materyallerden faydalanılmıştır. Çalışmada, literatür taramasına dayalı nitel bir yöntem kullanılmıştır. Çalışma üç bölüme ayrılmıştır. İlk bölümde ombudsman ve yerel yönetim ombudsmanı kavramsal olarak incelenmiştir. İkinci bölümde Kanada, Hindistan ve Avustralya’daki yerel yönetim ombudsmanları hakkında genel bilgiler aktarılmıştır. Son bölümde ise, söz konusu ülkelerin yerel yönetim ombudsmanlık kurumlarının belirli kriterler dikkate alınarak karşılaştırılmalı bir analizi yapılmıştır.

1. YEREL YÖNETİMLER OMBUDSMANI

Ombudsman ya da ombudsmanlık, kavramsal olarak ortaya çıkmasıyla birlikte vatandaşlar ile devlet kurumlarının arasında yaşanan çatışma ve anlaşmazlıkların çözümlenmesine yönelik uygulamaları içine alan bir kurum olarak tanımlanmaktadır (Soykan, 2022: 2).

Yerel yönetimler ombudsmanları, belirli bir bölge veya şehirde kurulan, yerel yönetimlerin yetersiz işleyişinden doğan sorunları çözen, yerel yönetimlerde vatandaşların haklarını koruyan ve yerel yönetimlerin daha iyi çalışabilmesi için yönetimin iyileştirilmesine yönelik önerilerde bulunan ombudsmanlardır (Kocaoğlu ve Akman, 2016: 438). Yerel yönetimleri ombudsmanları, mahalle ve kasaba heyetleri haricindeki yerel bütün otoritelerle bazı yerel hizmet verenlere hizmet etmektedirler. Buna karşın ombudsmanların almış oldukları şikâyetlerin büyük bölümü yerel otoritelerle ilgilidir. Bu sebeple bu tarz ombudsmanlar, “Yerel Yönetim Ombudsmanları” olarak bilinmektedir. İşlevsel olarak yerel yönetim ombudsmanlığıyla farklı olarak denetsel yarar sağlayacak uygulamalarla merkezi ombudsmandaki iş yükü azaltılmaktadır. Ayrıca yerel düzeyde gelen şikâyetlerle ilgili daha detaylı inceleme yapma imkânı sunar (Yıldırım, 2016: 84).

2. KANADA YEREL YÖNETİMLER OMBUDSMANI

Kanada, yerel yönetimler ombudsmanını eyalet ismini verdiği Alberta, Quebec, Saskatchewan, Manitoba, New Brunswick, Ontario, British Colombia ve Nova Scotia birimlerinde 1967-1979 yılları arasında kurmuştur (Yılmaz, 2019: 154).

Eyaletlerde yer alan yerel düzeyde bulunan ombudsmanların eyalet meclislerinin teklifiyle vali tarafından atandığı görülmektedir (Yıldırım, 2016: 106). Görevlerini yerine getirirken bağımsız ve tarafsızdırlar (Önen ve Küçük, 2021: 97). Alberta Ombudsmanı’nın Kanada vatandaşı olması gerekmektedir. Beş yıllığa atanmaktadır (Barry, 2020: 63-64). Ontario Ombudsmanı meclisin tavsiyesiyle Eyalet Vali Yardımcısı (Lieutenant Governor-in-Council) tarafından atanmaktadır. Ombudsmanın görev süresinin beş yıl olarak belirlendiği görülmektedir. Aynı kişinin ikinci veya daha fazla aynı göreve atanabildiğini belirtmek gerekir. Meclisin isteğiyle Eyalet vali yardımcısı tarafından görevden alınabilir. Ombudsman 65 yaşını doldurduğunda emekliliğe ayrılmaktadır. Ancak henüz 5 yıllık görev süresini doldurmadan 65 yaşına gelmiş olan bir ombudsman 5 yıllık görev süresi bitene kadar görevini sürdürmektedir. Ombudsman görevli olduğu sürece başka özel veya resmi bir iş ile uğraşmamalıdır. Mesaisinin tümünü bu işe adanmış durumundadır. Ombudsman, gerekli görürse gerektiği kadar yardımcı tayin edilmesini isteyebilmektedir. Bu yardımcılardan da yine

eyalet vali yardımcısı tarafından atandığı görülmektedir. Ombudsmanın ölümü, istifası ve benzer nedenlerle ombudsman kurumuna geçici ombudsman atanmaktadır. Bu geçici ombudsmanın görev süresi en çok 6 ayla sınırlandırılmaktadır ve ombudsmanın tüm yetkileriyle donatılmıştır (Özden, 2010: 101-102).

Yerel olarak örgütlenmiş olan ombudsman kurumlarının yerel sorunlarla ilgilendiği ve il yönetimiyle vatandaşların arasındaki sorunları denetlediği görülmektedir (Özden, 2010: 100). Kanada’da ombudsmana şikâyet başvuruları genelde bir formla yapılabileceği gibi, çevrimiçi ve posta yoluyla da yapılabilmektedir. Şikâyetle bulunabilmek için belirli bir ücret alınmaz (Önen ve Küçük, 2021: 98). Ombudsman, 1 yıldan daha fazla süreyi kapsayan şikayeti reddetme yoluna gidebilmektedir (Doğan, 2018: 261). Genel anlamda yerel yönetim ombudsmanlarının, yerel yönetimlerdeki mevcut olan denetim mekanizmalarının yetersizliklerinin çözülmesinde ve yerel yönetimlerin devamlı genişleyen faaliyetlerin daha etkin ve iyi olarak denetlenmesinde ciddi katkılar sağlar. Bu anlamda kendilerine gelen şikâyet başvurularının üzerine şikâyet edilen ile ilişkili yönetim birimlerinde araştırmalar yapabilmektedir. Bununla birlikte gereken evrak ve bilgilere ulaşır, denetim işlevi de görmektedirler (Bengli, 2013: 40).

Kanada’da eyalet ombudsmanlarının mahkemeler üzerinde yaptırım yetkileri yoktur. Bundan dolayı ombudsman kararlarının yaptırım gücü söz konusu değildir (Doğan, 2018: 261). Verdiği kararlar tavsiye niteliği taşımaktadır. Kararlara yer verilen raporla ise bağlı bulunan Yasama Organına sunulur (Önen ve Küçük, 2021: 98). Quebec Ombudsmanının aldığı tavsiye kararlarının yüzde 97’sinin uygulandığı bilinmektedir. Quebec Ombudsmanı, insanların sosyal ve sağlık hizmetleri alanında da adalet, eşit olarak ve saygı çerçevesinde hizmet görmesini sağlar. Gerekli gördüğü hallerde tavsiye ve düzeltme kararlarıyla neticede, zararlı durumları önleyebilmek ve kamuoyuna hizmet kalitesinin artırılmasına yardımcı olur. Ombudsman, şikayetleri incelemesinin ardından rapor hazırlar ve görüşlerini tavsiye kararları ile beraber parlamenterlere aktarır (Yıldırım, 2016: 108).

3. HİNDİSTAN YEREL YÖNETİMLER OMBUDSMANI

Hindistan’da ulusal anlamda faaliyet yürütmesi istenen Ombudsman işlevi gören Lokpal Kurumu 2019 yılında kurulmuştur. Fakat Hindistan’da farklı eyalet seviyelerinde Lokayukta isminde yasal düzenlemeyle kurulan ombudsman kurumları da mevcuttur (Doğan, 2015: 144). Eyalet alanında ombudsmanlık kurumlarını oluşturan ilk eyaletler, 1971’de Orissa ve Maharashtra eyaletleri olmuştur. Bu eyaletleri Lokayukta Yasasıyla 1973’de Rajasthan ve Bihar, 1975’de Uttar Pradesh, 1981’de ise Madyha Pradesh eyaletleri takip etmiştir (Sürekli, 2016: 151). Sonrasında 1983’de Andhra Pradesh ve Himachal Pradesh, 1984’de Karnataka, 1985’de Assam, 1995’de Delhi, 1999’da Kerala, 2001’de Jharkhand ve 2003 yılında Haryana eyaleti takip etmiştir (Tunç, 2016: 142).

Ombudsmanlar, eyalette yürütme organının başı vali tarafından atanırlar. Bu atama yapılırken eyaletin yüksek mahkemesindeki başyargıç ve Parlamento’da bulunan muhalefet liderine danışılır. Parlamento’da bu şekilde bir lider olmaması durumunda Parlamento’da çoğunluğun oyu ile seçilen bir parlamentere danışılmaktadır. Diğer taraftan ombudsman, yetersizlik durumu ve görevin ihmali gibi sebeplerle vali tarafından görevlerinden alınabilmektedir (Sürekli, 2016: 152). Ombudsmanlar görev ve eylemlerinde tarafsız ve bağımsızdırlar. Bu nedenle bu kurumların, Parlamento üyesi olmaması, ticari kar güden herhangi bir faaliyet veya girişimde bulunmaması ve politik partiler ile ilişkileri bulunmaması gerekir. Hindistan’da ombudsman olacak bir kişinin, bir hakimin niteliklerine sahip olması

gerekmektedir. Genel olarak ombudsman seçilecek kişide Anayasa Mahkemesi'nin bir hakimi veya yüksek mahkemenin baş yargıcı yeterliklerinin olması aranır. Ombudsmanlar, 5 yıl (Andhra Pradesh, Haryana, Rajasthan, Assam, Karnataka, Maharashtra, Himachal Pradesh, Bihar,...) yahut 6 yıllık (Uttar Pradesh, Madhya Pradesh,...) bir dönem için atanmakta ve tekrar seçilme şansları yoktur (Doğan, 2015: 145).

Yasa kapsamında kurulmuş olan Lokayukta'nın temel görevleri; idarenin işlem ve eylemleri sebebiyle mağdur vatandaşların şikayet ve iddialarını inceleme ve kötü yönetim uygulamaları karşısında çözüm üretmektir. Lokayukta aynı zamanda mevcut ya da muhtemel yolsuzluk sorunları ile de ilgilenmektedir. Hindistan'da Lokayukta genellikle kamu yönetimiyle ilgili faaliyet ve eylemlerle ilgilenmektedir. Bunun yanında ordu ve asker üzerinde bir denetim hakkı bulunmamaktadır (Sürekli, 2016: 151). Aynı zamanda yargının açıkça ombudsmanın yetki alanının dışında tutulduğu görülmektedir (Uz, 2018: 63).

Ombudsman, bir kişinin şikâyet etmesi halinde, merkez veya eyaletlerde bulunan bir bakan veya Devlet Sekreteri'nin onayı ile gerçekleştirilen idari bir eylemi araştırma yetkisi doğmaktadır. Burada haksızlığa uğradığını belirten, hatta şikayet eden kişi ya da kurum tarafından yapılabilmektedir. Ombudsman kötü niyetli idare ile ilgili şikâyeti soruşturabilmektedir (Barry, 2020: 116). Hindistan'da Lokayuktalar bir mahkeme gibi kesin karar alma yetkisine sahip değildir. Kararları tavsiye niteliği taşımaktadır. Dolayısıyla bu kurumların esas etki ve gücü, yıl içinde kamu yönetimi, Parlamento ve kamuoyuyla girilen çözüm süreci ile iletişim kanallarıyla artar. Nitekim Lokayukta'ların yıl içinde kamu yönetimlerinin eksik ve aksayan tarafların düzeltilebilmesi için tavsiye ve önerilerde bulunduğu görülmektedir. Parlamento'yu yıl içinde faaliyet ve eylemlerine ilişkin düzenli olarak bilgilendirmektedir. Yaşananları medya aracılığıyla kamuoyu ile paylaştıklarını da belirtmek gerekir. Bu özellikleriyle Lokayukta'lar kamu yönetiminin bir görev ve hizmet yardımcısıdır. Aynı zamanda vatandaşların etkili bir savunucusudur (Tunç, 2016: 143-144).

4. AVUSTRALYA YEREL YÖNETİMLER OMBUDSMANI

Avustralya'da ombudsman "Vatandaş Temsilcisi" şeklinde ifade edilmektedir (Fendoğlu, 2010). Avustralya'da "Federal Ombudsman" var olmasına karşın, eyaletler bağlamında 1971'de Batı Avustralya Eyaleti'nde ilk olarak başlayıp diğer tüm eyaletlerde oluşturulmuştur. Bununla beraber altı eyalet ombudsmanı dışında bölgesel ombudsmanların varlığı da söz konusudur (Karcı, 2016: 286-287).

Ombudsman, tüm çalışmalarında tarafsız, bağımsız ve adil davranan, hükümetten bağımsız bir parlamento görevlisidir. Tasmanya'da ombudsmanın görev süresi 5 yıldır ve yeniden seçilebilir. Yeni Güney Galler'de vali, atama belgesinde belirtilen koşullara tabi olarak başbakanın tavsiyesi üzerine bir ombudsman atayabilir. Ombudsmanın görev süresi en fazla 7 yıldır ve yeniden seçilebilir. Ancak 65 yaş üstü olanlar; Parlamento veya konsey üyesiye veya başka bir Commonwealth Eyaleti veya parlamentosu üyesiye atanamaz. Ombudsman, ombudsmanlık makamının en kıdemli memuru olarak kabul edilir ve görevleri dışında herhangi bir ücretli işi yapar veya bu pozisyona atanır; Yasama Konseyi veya Yasama Meclisi üyesi olarak veya başka bir Eyalet veya Milletler Topluluğu Parlamento Meclisi üyesi olarak veya Vali'ye yazılı olarak istifa ederse ve Vali istifayı kabul ederse, görev süresi sona erer (Barry, 2020: 141-142).

Batı Avustralya Ombudsmanı, Batı Avustralya halkının, hükümet kurumlarının, yerel makamların ve üniversitelerin karar verme süreçlerine ilişkin şikayetleri inceleyerek ve çözerek, kendi başlattığı soruşturmaları yürüterek, çocukların ölümü ve aile içi şiddet ve diğer işlevlerde kullanımın izlenmesi ve gözden geçirilmesi de dahil olmak üzere diğer faaliyetlerle

ilgili şikayetleri araştırıp çözmektedir. Victoria Ombudsmanı, hükümet dairelerinin, otoritelerin ve belediye meclisi görevlilerinin idari eylemleriyle ilgili şikayetleri araştırır ve çözer. Victoria eyalet kurumları, okullar, hapishaneler, “İnsan Hizmetleri Departmanı” dahil edilmiştir (Barry, 2020: 142).

Yeni Güney Galler Ombudsmanına şikayette bulunmadan önce genel olarak, ilk adım olarak şikayette bulunmak istenilen kurum ile iletişime geçilir. Bu, kuruma sorunu çözme fırsatı verir. Kendileriyle iletişime geçildiğinde kurum yanıt vermezse veya yanıtlarından memnun kalınmazsa, bir sonraki adım, şikayette bulunulan doğru ombudsmanı veya diğer harici şikayet organını bulmaktır. Burada şunların belirtilmesi gerekmektedir (<https://www.ombo.nsw.gov.au/Making-a-complaint/how-to-make-a-complaint>):

- Şikayet kim ve ne hakkında.
- Ajansla iletişime geçtikten sonra ne oldu.
- Şikayetin çözmek için ne olması gerektiğini.

Queensland ombudsmanının şikayetleri nasıl ele aldığı hakkında web sitesinde yeterli bilgi verilmektedir. Aksi durumda telefon edip bir kopyası istenebilmektedir. Telefonla şikayette bulunmak yerine acenteye yazılması şikayetin ve sağlanan bilgilerin yazılı bir kaydı anlamına gelmektedir. Birçok kurumun web sitelerinde şikayet formları ve iletişim bilgileri bulunmaktadır. Buna alternatif olarak, ajanstan bir e-posta veya posta adresi istenebilmektedir. Şikayetçinin, kurumdan neden mutsuz olduğunu anlamak için yeterli bilginin olması gerekir. Victoria Ombudsmanı, Victoria hükümet daireleri ve kurumlarıyla yasal otorite yahut yerel konsey hakkındaki şikayetleri araştırmaktadır. Herkes şikayet edebilmektedir. Güney Avustralya Ombudsmanı'nın yetki alanına giren bir kurumun kararından veya eyleminden doğrudan etkilenmiş herhangi bir kişi, grup, kurum veya kuruluş şikayette bulunabilir. Bir kişinin kendi başına şikayette bulunamaması durumunda, veri sahibi temsilcileri (örneğin ebeveynler veya bakıcılar, avukatlar veya milletvekilleri) genel olarak kabul edilir. Şikayetler, şikayet edilen olaydan haberdar olduktan sonraki 12 ay içinde Güney Avustralya Ombudsmanına gönderilmelidir (Barry, 2020: 143-144).

Batı Avustralya Ombudsmanı, önemli konular hakkında pratik önerilerde bulunmaya büyük önem verir. Ombudsman, halkın yararına olacağı düşünülmekçe tavsiyelerde bulunmaz. Ombudsman, tavsiyelerin ajanslar için yaratacağı maliyetleri de göz önünde bulundurur. Ombudsman, Batı Avustralya halkı için faydalı sonuçları olan tavsiyelerde bulunmaya çalışır (https://www.ombudsman.wa.gov.au/About_Us/Role.htm).

SONUÇ

Yerel yönetimler ombudsmanlarının kararları, dünyadaki diğer ombudsman faaliyetlerin çoğundaki gibi, idare için yasal olarak bağlayıcı değildirler. Bu bağlamda kararları, yargı kararlarından farklı ve tavsiye niteliğindedir. İdarenin söz konusu kararlara uymamasının herhangi bir yasal yaptırımı bulunmamaktadır. Ayrıca kararlarının icrai nitelik taşıdığı; kendiliğinden sonuç getiren özellikte olmadığı görülür.

Bu bilgiler çerçevesinde çalışmada; Kanada, Hindistan ve Avustralya yerel yönetimler ombudsmanlık kurumlarının karşılaştırılmalı bir analizi yapılmıştır. Çalışma sonunda elde edilen bulgular aşağıda özetlenmiştir;

Kanada'da ülke genelinde federal bir ombudsmanlık kurumunun oluşturulmadığı görülmektedir. Buna rağmen bölge ve eyalet düzeylerinde 1960'lardan başlayarak farklı tarih ve isimlerle ombudsmanlık kurumlarının kurulmaya başladığı ve yasalarla yürürlüğe girdiği görülmüştür. “1967 tarihli Alberta Ombudsman Yasası” ve “Yeni Brunswick Ombuds

Yasası”, “1968 tarihli Quebec Halk Savunucusu Yasası”, “1970 tarihli Manitoba ve Yeni İskoçya Ombudsman Yasaları”, “1972 tarihli Saskatchewan Ombudsman Yasası”, “1975 tarihli Ontario Ombudsman Yasası”, “1996 tarihli Britanya Kolumbiyası Ombudsperson yasası” bunlardan en bilinenleridir. Kamu yönetiminde yaşanan yolsuzluk, rüşvet, kötü yönetim ve vatandaşların şikayetlerini giderebilmek için ilgili eyalet meclisleri veya hükümetleri ombudsman atamakta veya seçmektedir. Bazı eyaletlerde (Alberta, Britanya Kolumbiyası, Yeni Brunswick) ombudsman, Yasama Meclisi’nin tavsiyesiyle Konseyde bulunan Vali Yardımcısı tarafından atanmaktadır. Görev süreleri birbirlerinden farklıdır ve 5 ile 7 yıl arasında değişebilmektedir. Yeni Brunswick ombudsmanının görev süresinin yenilenemediğini belirtmek gerekir. Görevden alınmaları herhangi bir zamanda suistimal, sakatlık, görev ihmalı yahut iflas sebebiyle Yasama Meclisinin tavsiyesiyle, Konseydeki Vali Yardımcısı tarafından gerçekleşmektedir. Bununla birlikte vatandaşların şikayette bulunması halinde, ombudsmana gelen her şikâyet yazılı olarak aktarılır (Alberta, Ontario, Britanya Kolumbiyası,...). Bazı eyaletlerde e-posta, telefon, faks veya web sitelerinin aracılığıyla şikayetleri ulaştırma imkanı tanınmıştır. Her vatandaş şikayette bulunabilmektedir. Ayrıca herhangi bir şikayet olmaksızın kendi inisiyatifle de soruşturma yürütebilmektedir. Denetim sonucunda verilen kararlar tavsiye niteliğindedir. Mahkemeler üzerinde denetimleri söz konusu olmamakla beraber idareye disiplin kovuşturması açtırma yetkileri bulunmamaktadır.

Hindistan’da bölge ve eyalet ombudsmanları “Lokayukta” ismiyle kurulmaya başlamıştır. İlk Lokayukta’nın 1971’de Orissa’da kurulduğu görülmektedir. Ardından bir çok eyalette Lokayukta oluşturularak kurulmaya devam etmiştir. Parlamento’ya bağlı olarak gerçekleştirilen işlevler, yasalaştırılarak kabul edilip yürürlüğe girmiştir. “1971 tarihli Orissa Lokayukta Yasası ve Maharashtra Lokayukta Yasası”, “1973 tarihli Rajasthan ve Bihar Lokayukta Yasası”, “1981 tarihli Madhya Pradesh Lokayukta Yasası”, “1983 tarihli Andra Pradesh ve Himachal Pradesh Lokayukta Yasası”, “1984 tarihli Karnataka Lokayukta Yasası”, “1985 tarihli Assam Lokayukta Yasası”, “1995 tarihli Delhi Lokayukta Yasası”, “1999 tarihli Kerala Lokayukta Yasası”, “2001 tarihli Jharkhand Lokayukta Yasası” ve “2003 tarihli Haryana Lokayukta Yasası” uygulamaya dahil olan eyalet ombudsmanları arasında sayılmaktadır. Hindistan’da genellikle atanacak olan Lokayuktalar, Başyargıç ve Yasama Meclisindeki Muhalefet Lideri’yle istişare edilerek ya da liderin olmaması halinde, bu meclisin üyelerince seçilen bir parlamenter ile istişareden sonra Vali tarafından 5 yıllık veya 6 yıllık görev süresiyle atanmaktadır. Görev sürelerinin yenilenemediğini belirtmek gerekir. Ayrıca belli bir yaşa gelene kadar Lokayukta görevde kalabilmektedir (Assam, Himachal Pradesh). Vali hatalı davranış veya yetersizlik nedeniyle Lokayuktaları görevden alabilmektedir. Görev süresi içinde belirli bir şikâyet olmadan, kendi hareket yetkisini kullanarak belli bir konuyla ilgili soruşturma başlatma yetkisine de sahiptir. Şikâyet eden bir vatandaş, doğrudan internetten web sayfasında bulunan şikâyet formunu doldurarak talep etme hakkına sahiptir. Yine şikâyet edenler, form doldurarak ya da mektup yazarak şahsen ya da tescilli postayla Lokayukta ofisindeki evrak memuruna iletebilmektedir. Andhra ve Madhya Pradesh ve Delhi gibi bazı eyaletlerde, formda bulunan bazı ücretler talep edilebilmektedir. Ancak, Karnataka, Goa ve Haryana gibi eyaletlerin çoğunda taleplerin ücretsiz kabul edildiği görülmektedir. Denetimleri sonucunda kesin karar alma yetkileri yoktur. Verilen kararlar tavsiye niteliği taşımaktadır. Asker, ordu ve yargı üzerinde denetimleri söz konusu değildir.

Avustralya’da ise “ombudsman” ismi altında bilinen eyalet ombudsmanları, “Federal Ombudsmanı” kurulmadan öncesinde Batı Avustralya’dan başlayarak hayata geçirildiği görülmektedir. “1971 tarihli Batı Avustralya Parlamento Komiserliği”, “1972 tarihli Güney Avustralya Ombudsman”, “1973 tarihli Victoria Ombudsman”, “1974 tarihli Yeni Güney

Galler Ombudsman ve Queensland Parlamento Komiserliği” ve “1978 tarihli Tasmania Ombudsman” yasalarıyla eyaletlerin tümünde ombudsmanlık kurumu mevcuttur. Güney Avustralya ombudsmanı 65 yaşına gelene kadar, Victoria ombudsmanı 10 yıl ve diğer eyaletlerde ise 5 veya 7 yıllık dönem için atama yapılmaktadır. Victoria ve Güney Avustralya ombudsmanların görev sürelerinin yenilenemediğini belirtmek gerekir. Genellikle eyalet ombudsmanlar, eyalette bulunan vali, başbakan veya iki meclisinin tavsiyesiyle, atama belgesinde belirtilen şartlar gereği atanmaktadır. Avustralya eyaletlerinde, bu şartlardan birinin gerçekleşmesi durumunda ombudsmanın azledilmesi söz konusudur: Ombudsman; 65 yaşına girdiği gün, görevleri kapsamının dışında herhangi bir ücretli işe girmesi durumunda, Yasama Konseyi yahut Yasama Meclisinin mensubu yahut bir başka eyaletin ya da Milletvekilliğinin Parlamento Meclisinin mensubu olarak seçilmeye aday gösterilmesi durumunda, iflas etme yahut iflas ile ilişkili yasalardan faydalanmak için borçlu olarak başvurması, suçlanabilir bir suçtan mahkum edilmesi yahut bir suçtan hapis cezasına çarptırılması, eyalet parlamentosunun yahut herhangi bir Milletler Topluluğu’nun yahut Milletler Topluluğu’nun mensubu olmak yahut Milletler Topluluğu Bölgesi Yasama Meclisi mensubu olma, valinin görüşüyle, görevlerini tatmin eden bir şekilde yerine getirmede hem fiziksel hem de zihinsel olarak yetersiz gelmesi halinde ombudsman azledilebilir. Avustralya eyalet ombudsmanlarının, kendi inisiyatifleri veya şikayetçilerden şikayet alarak soruşturma yapabildikleri görülmektedir. Vatandaşlar şikayetlerini, e-posta, telefon ve web sayfalarındaki şikayet formlarını doldurma yoluyla doğrudan ombudsmana iletebilirler. Denetimleri sonucunda tavsiye kararı verdikleri görülmektedir.

KAYNAKÇA

- BARRY, B. H. (2020). *Federal Devletlerde Ombudsmanlık kurumu ve yerel ombudsmanlar*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- BENGLİ, V. (2013). *Yerel yönetim ombudsmanı ve Türkiye’de uygulanabilirliği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- DOĞAN, K. C. (2015). Hindistan ombudsmanı: yapısal-kurumsal ve işlevsel yönleri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (43), 142-148.
- DOĞAN, K. C. (2018). Karşılaştırmalı bir perspektifle Kanada, Endonezya ve Güney Kore ombudsmanları: yapısal-kurumsal ve işlevsel değerlendirme. *Social Sciences Studies Journal*, 4(13), 258-268.
- FENDOĞLU, H. T. (2010). Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık). 23 Ocak 2023 tarihinde <https://silo.tips/download/sde-analiz-kamu-denetilii-ombudsmanlk> adresinden erişildi.
- KARCI, Ş. M. (2016). *Avustralya’da ombudsman kurumları ve Avustralya Federal Ombudsmanı*. B. Parlak ve K. C. Doğan (Der.), Karşılaştırmalı Ombudsman İncelemeleri içinde (ss. 281-308). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- KOC AOĞLU, M. ve Akman, Ç. (2016). *Türkiye’de yerel yönetimler ombudsmanlığı gerekli midir?*. M. A. Çukurçayır, H. T. Eroğlu, H. Sağır ve M. Navruz (Der.), Kamu Yönetiminde Değişimin Yönü ve Etkileri (Kayfor 13 Bildiri Kitabı) içinde (ss. 437-454). Konya.
- ÖNEN, S. M. ve Küçük, Ü. (2021). Yerel yönetim ombudsmanlığı sistemi: Türkiye’ye Uygulanabilirliği. *Assam Uluslararası Hakemli Dergi (Assam-Uhad)-Assam International Refereed Journal*, 8(19), 88-111.
- ÖZDEN, K. (2010). *Ombudsman (kamu denetçisi) ve Türkiye’deki tartışmalar*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

- SOYKAN, M. (2022). Kadın, çocuk ve aile ombudsmanlığı dünya örneklerinin Türkiye’de kamu denetçiliği kurumu çalışmaları bağlamında değerlendirilmesi. *Türk Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 1-12.
- SÜREKLİ, N. C. (2016). *Kamu yönetiminin denetlenmesinin bir aracı olarak kamu denetçiliği (ombudsmanlık) kurumu, Çin, Hindistan ve Türkiye’deki Uygulamaları*. Yayınlanmamış doktora tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- TUNÇ, A. (2016). *Hindistan Ombudsmanı*. B. Parlak ve K. C. Doğan (Der.), Karşılaştırmalı Ombudsman İncelemeleri içinde (ss. 137-148). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- UZ, B. (2018). Kamu denetçiliği kurumuna yapılan başvuruların dava açma süreleri üzerindeki etkisi. *Ombudsman Akademik*, 4(8), 59-73.
- YILDIRIM, A. (2016). *Türkiye’de yerel yönetim denetiminin güçlendirilmesinde ombudsmanlık sisteminin uygulanabilirliği*. Yayınlanmamış doktora tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- YILMAZ, Ç. (2019). *Türkiye’de yerel yönetim ombudsmanlığının gerekliliği üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur.
- <https://www.ombo.nsw.gov.au/Making-a-complaint/how-to-make-a-complaint> (10.10.2023).
- https://www.ombudsman.wa.gov.au/About_Us/Role.htm (08.09.2023).

TÜRKİYE’DE İLLER ARASI GÖRELİ GELİR YAKINSAMASI: PANEL BİRİM KÖK TESTLERİNDEN KANITLAR

Arş. Gör. İbrahim Sezer BELLİLİLER¹

Dr. Nigar BABAYEVA BELLİLİLER²

Özet

Bölgesel kalkınma politikalarının temel amaçlarından biri, ekonomik büyümenin ülke genelinde uyumlu biçimde ilerlemesini sağlayarak dengeli bir ulusal kalkınma düzeni oluşturmaktır. Türkiye bağlamında ise illerin büyüme hızlarının birbirine yaklaşması ve benzer gelişim düzeyleri göstermesi, dengeli kalkınma yaklaşımının doğal bir gerekliliği olarak görülmektedir. Çalışmada Türkiye’nin 2004-2023 yılları arasında 81 ilinin dolar cinsinden kişi başı GSYİH verileri kullanılmıştır. İllerin Türkiye ortalamasına ve İstanbul iline doğru stokastik yakınsaması Karavias Tzavalis (2014) panel birim kök testi ile analiz edilmiştir. İllerin birbiriyle olan ilişkisi göz önüne alındığında yatay kesit bağımlılık testleri uygulanmıştır. Yapılan yatay kesit bağımlılık testleri sonucunda illerin gelir düzeylerinin birbiriyle yüksek derece korelasyonlu olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ikinci nesil bir panel birim kök testi uygulanmıştır. Panel verinin yapısı dikkate alındığında yatay kesit birim sayısı yüksek zaman boyutu ise görece düşüktür. Dolayısıyla yatay kesit gözlem sayısının yüksek zaman boyutunu sabit olarak alan literatürdeki en uygun testlerden biri olan Karavias Tzavalis (2014) panel birim kök testi tercih edilmiştir. Bu test yatay kesit bağımlılığı bir düzeltme ile dikkate almakla birlikte yapısal kırılmaları ve değişen varyans durumunu da modelleyen esnek bir yapıya sahiptir. Uygulanan birim kök test sonuçlarına göre Türkiye ortalamasına ve İstanbul iline doğru stokastik yakınsama tespit edilememiştir. Bu sonuç, iller arasındaki gelir farklılıklarının süregelen bir özellik taşıdığını ve uygulanan bölgesel kalkınma politikalarının yakınsamayı sağlama noktasında beklenen etkiyi oluşturamadığını ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: Bölgesel kalkınma, gelir yakınsaması, panel birim kök testleri, Karavias Tzavalis panel birim kök testi

INTER-PROVINCIAL RELATIVE INCOME CONVERGENCE IN TÜRKİYE: EVIDENCE FROM PANEL UNIT ROOT TESTS

Abstract

One of fundamental objectives of regional development policies is to ensure that economic growth progresses in a balanced manner across the entire country, thereby establishing a coherent national development structure. In the context of Türkiye, the convergence of regional growth rates and the emergence of similar levels of socioeconomic development are considered essential components of a balanced growth approach. This study employs GDP per capita data for Türkiye’s 81 provinces over period 2004-2023. Stochastic convergence of provincial income levels toward both the national average and province of Istanbul is examined using Karavias and Tzavalis (2014) panel unit root test. Given the interconnected nature of provincial economies, cross-sectional dependence tests were conducted, and the results indicate a high degree of correlation among provincial income levels. Accordingly, a second-generation panel unit root test that accounts for cross-sectional dependence was employed. Considering the structure of the dataset characterized by a large cross-section (N) and a relatively short time dimension (T) the Karavias and Tzavalis (2014) test emerges as one of the most appropriate approaches in the literature, as it treats the time dimension as fixed while accommodating large cross-sectional units. This test not only incorporates a correction for cross-sectional dependence but also offers a flexible framework that allows

¹ İstanbul Üniversitesi, SBE, Ekonometri Bölümü Doktora Öğrencisi, sezerbelliler@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-8141-6347

² Harran Üniversitesi, Ortak Dersler Koordinatörlüğü, nigarbabayeva1001@gmail.com, ORCID ID: 0009-0003-6627-6878

for structural breaks and heteroskedasticity. The empirical findings reveal no evidence of stochastic convergence toward either the national average or Istanbul. This outcome suggests that income disparities across provinces persist over time and that regional development policies implemented during the period have not generated the expected convergence effects.

Keywords: Regional development, income convergence, panel unit root tests, Karavias and Tzavalis panel unit root test

GİRİŞ

Bölgesel kalkınma sürecinde ekonomik büyümenin ülke geneline dengeli biçimde yayılması, yalnızca ekonomi açısından değil, aynı zamanda sosyal bütünleşme, iç göç dinamikleri ve siyasal istikrar açısından da önemlidir. Bu nedenle, aynı ülke sınırları içerisinde yer alan bölgelerin veya illerin zaman içerisinde benzer gelir düzeylerine yakınsayıp yakınsamadığı hem iktisadi büyüme teorilerinin geçerliliğinin incelenmesinde hem de bölgesel kalkınma politikalarının etkinliğinin değerlendirilmesinde temel bir gösterge olarak kabul edilmektedir (Barro ve Sala-i-Martin, 1992; Bernard ve Durlauf, 1996).

Türkiye, iller arası ekonomik yapı ve üretim kapasitesi farklılıklarının belirgin olduğu ülkelerden biridir. Sanayi, hizmetler ve ihracata dayalı büyüme yapısının yoğunlaştığı batı ve kuzeybatı illeri ile tarım ağırlıklı, düşük katma değerli üretimin öne çıktığı doğu ve güneydoğu illeri arasında uzun süredir devam eden yapısal ayrışma bulunmaktadır (Doğruel ve Doğruel, 2003; Filiztekin, 2009). Bu ayrışma, illerin kişi başına düşen gelir düzeylerinin zaman içerisinde birbirine yakınsamasını zorlaştırmakta ve bölgesel kalkınma sorununu kalıcı hâle getirmektedir. Göreli gelir farklılıklarının devam etmesi, düşük gelirli illerden yüksek gelirli merkezlere yönelik göçü artırmaktadır. Bu durum büyük şehirlerde işsizlik, çarpık kentleşme ve sosyal uyum sorunlarını beraberinde getirmektedir (Yamak ve Yamak, 1999).

Türkiye, bölgelerarası kişi başına düşen gelir farklılıkları bakımından birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerden ayrılan özgün bir yapıya sahiptir. Ülke genelinde üretim, sanayi, hizmetler ve dış ticaret faaliyetlerinin belirli coğrafi alanlarda yoğunlaşması; buna karşılık bazı bölgelerde ekonomik faaliyetlerin sınırlı kalması, iller arası gelir düzeylerinde belirgin ve kalıcı farkların oluşmasına neden olmaktadır. Ayrıca Türkiye’de bölgesel kalkınma politikalarının uzun yıllardır uygulanmasına rağmen, bu politikaların iller arası göreli gelir yakınsamasını ne ölçüde sağlayabildiğine ilişkin bulgular net değildir. Bu durum, Türkiye’yi bölgelerarası göreli gelir dinamiklerinin incelenmesi açısından uluslararası literatürde dikkat çekici bir örnek hâline getirmektedir.

Bu çalışma, iller arası göreli gelir düzeylerinin zaman içindeki yakınsama davranışını incelemektedir. Kişi başına düşen gayrisafi yurt içi hasıla (GSYİH), bireyler arasındaki gelir dağılımını yansıtmaktan ziyade, bölgelerin veya illerin ortalama ekonomik performansını temsil etmektedir. Bu nedenle analiz, Gini katsayısı veya gelir payları gibi dağılım temelli göstergelere dayanan eşitsizlik literatüründen farklı olarak, gelir yakınsaması (income convergence) literatürü çerçevesinde ele alınmaktadır (Baumol, 1986; Barro, 1991).

Yakınsama hipotezi, düşük gelirli bölgelerin zaman içerisinde daha hızlı büyüyerek yüksek gelirli bölgeleri yakalayabileceğini öne süren neoklasik büyüme teorisine dayanmaktadır (Solow, 1956; Barro ve Sala-i-Martin, 1992). Ampirik literatürde yakınsama, β -yakınsaması ve σ -yakınsaması gibi farklı yaklaşımlarla test edilmekle birlikte, zaman serisi ve panel birim kök testlerine dayanan stokastik yakınsama yaklaşımı özellikle göreli gelir farklarının uzun dönemde kalıcı olup olmadığını değerlendirme açısından önemli bir çerçeve sunmaktadır (Carlino ve Mills, 1993; Bernard ve Durlauf, 1996).

Türkiye üzerine yapılan ampirik çalışmalar, iller veya bölgeler arasında gelir yakınsamasına ilişkin bulguların kullanılan yöntem, dönem ve veri yapısına bağlı olarak önemli ölçüde farklılaştığını göstermektedir. Bazı çalışmalar mutlak veya koşullu yakınsamanın varlığına işaret ederken (Doğruel ve Doğruel, 2003; Zeren ve Yılancı, 2011), diğerleri iller veya bölgeler arasında kalıcı ayrışma ve kulüp yakınsaması bulgularına ulaşmaktadır (Filiztekin, 2009; Aksoy vd., 2019; Karahasan, 2020). Bu çeşitlilik, Türkiye’de iller arası görelî gelir dinamiklerinin homojen bir yapıya sahip olmadığını ve zaman içerisinde farklılaşabildiğini ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte, mevcut literatürde iller düzeyinde stokastik gelir yakınsamasını, yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ikinci nesil panel birim kök testleriyle ele alınan çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Özellikle Türkiye gibi iller arası ekonomik etkileşimlerin güçlü olduğu bir ülkede, yatay kesit bağımlılığını göz ardı eden yöntemlerin yanıltıcı sonuçlar üretebileceği bilinmektedir.

Bu çalışma, söz konusu literatür boşluğunu doldurmayı amaçlamaktadır. Türkiye’nin 81 iline ait 2004–2023 dönemini kapsayan dolar bazında kişi başına GSYİH verileri kullanarak, iller arası görelî gelir yakınsaması analiz edilmektedir. Analizde iki farklı referans noktası ele alınmaktadır: (1) illerin Türkiye ortalamasına göre görelî gelir düzeyleri ve (2) ekonomik faaliyetlerin önemli bir bölümünü bünyesinde barındıran İstanbul iline göre görelî gelir düzeyleri. Bu yaklaşım, hem ulusal ölçekte genel yakınsama eğilimini hem de merkez–çevre ilişkilerini birlikte değerlendirme imkânı sunmaktadır.

2004–2023 dönemi, Türkiye’de bölgesel kalkınma politikalarının etkilerinin, önemli yapısal ve makroekonomik kırılmalar eşliğinde incelenebildiği bir zaman aralığını kapsamaktadır. 2004 yılında yürürlüğe giren yatırım teşvik düzenlemeleri, ilerleyen yıllarda uygulanan bölgesel destek sistemleri, 2008 küresel finans krizi, 2018 döviz kuru şoku ve COVID-19 pandemisi gibi önemli makroekonomik kırılmalar, iller arası görelî gelir dinamiklerinin test edilmesini özellikle anlamlı kılmaktadır.

Metodolojik olarak çalışmada, yatay kesit bağımlılığı, değişen varyans ve yapısal kırılmalar dikkate alınarak, sabit zaman boyutu ve büyük yatay kesit varsayımı altında geliştirilen Karavias ve Tzavalis (2014) panel birim kök testi kullanılmaktadır. Bu yönüyle çalışma, Türkiye’de iller arası görelî gelir yakınsamasını güncel ve esnek bir ekonometrik çerçevede ele alarak literatüre metodolojik bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

Çalışmanın birinci bölümünde iller arası gelir yakınsaması literatürü özetlenmekte; ikinci bölümde veri seti ve kullanılan ekonometrik yöntemler açıklanmakta; üçüncü bölümde ampirik bulgular sunulmakta ve tartışılmaktadır. Son bölümde ise elde edilen sonuçlar genel bir değerlendirmeye tabi tutulmakta ve politika çıkarımları ile gelecek çalışmalara yönelik önerilere yer verilmektedir.

1. TEORİK ÇERÇEVE

Bölgelerarası gelir farklılıkları, aynı ülke sınırları içerisinde yer alan bölgelerin kişi başına düşen gelir düzeyleri arasında gözlenen kalıcı eşitsizlikler olarak tanımlanmaktadır. Bu farklılıklar, ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği açısından önemli olduğu kadar, sosyal refah, göç dinamikleri ve siyasal istikrar üzerinde de belirleyici etkilere sahiptir. Literatürde, bölgelerarası gelir farklılıklarının derinleşmesi, düşük gelirli bölgelerde yatırımların azalmasına, göçün artmasına ve sosyal eşitsizliklerin büyümesine yol açarken; gelir farklılıklarının azalması, toplumsal bütünleşme ve dengeli kalkınma için olumlu bir gösterge olarak değerlendirilmektedir (Yamak ve Yamak, 1999: 27; Doğruel ve Doğruel, 2003: 291). Bu nedenle, bölgelerarası gelir farklarının zaman içindeki seyrinin incelenmesi, hem iktisadi

büyüme teorilerinin test edilmesi hem de bölgesel kalkınma politikalarının etkinliğinin değerlendirilmesi açısından önem taşımaktadır.

Bölgesel gelir farklılıklarının zaman içindeki değişimini açıklamaya yönelik temel yaklaşımlardan biri, neoklasik büyüme modeline dayanan yakınsama hipotezidir. Solow'un (1956) geliştirdiği model, azalan verimler varsayımı altında, üretim faktörlerinin daha yüksek getiri sağlayan az gelişmiş bölgelerde yoğunlaşacağını öngörmektedir. Bu süreçte, düşük gelir seviyesine sahip ekonomiler sermaye yatırımlarından daha yüksek verim elde edecek, böylece uzun dönemde yüksek gelirli ekonomilerle aralarındaki farkı kapatacaktır. Bu mekanizma, faktör hareketliliği ve teknolojik yayılma aracılığıyla bölgelerarası gelir farklılıklarının azalmasına, yani yakınsamaya yol açmaktadır (Barro ve Sala-i Martin, 1992: 241).

Yakınsama, literatürde farklı türleriyle ele alınmaktadır. Bunlardan ilki **β -yakınsamasıdır**. β -yakınsaması, başlangıç gelir seviyesi düşük olan ekonomilerin daha hızlı büyüme oranlarına sahip olmasını ifade eder. Eğer büyüme oranı ile başlangıç gelir düzeyi arasında negatif bir ilişki varsa, β -yakınsama gerçekleşmektedir (Baumol, 1986: 1079; Barro, 1991: 407). Literatürde β -yakınsaması iki alt başlık altında ele alınmaktadır:

- **Koşulsuz (Mutlak) β -Yakınsama:** Ekonomilerin yapısal özellikleri dikkate alınmaksızın, başlangıç gelir düzeyi düşük olan ülkelerin/zengin olmayan bölgelerin daha hızlı büyüyeceğini öngörür. Burada temel varsayım, tüm ekonomilerin aynı uzun dönemli dengeye sahip olmalarıdır (Barro ve Sala-i Martin, 1992: 224; Galor, 1996: 1058). Başka bir ifadeyle, başlangıçtaki sermaye stokundaki farklılıklar dışında belirleyici faktörler dikkate alınmaz.
- **Koşullu β -Yakınsama:** Teknoloji düzeyi, tasarruf oranı, nüfus artışı gibi yapısal farklılıkların hesaba katıldığı ve yalnızca benzer özelliklere sahip ekonomiler arasında yakınsamanın gerçekleşebileceğini savunur (Barro ve Sala-i Martin, 1992: 241; Sala-i Martin, 1995: 1022). Bu yaklaşımda ekonomilerin farklı uzun dönem denge noktalarına sahip oldukları kabul edilir.

İkinci yaklaşım ise kişi başına gelir dağılımı varyansının veya standart sapmasının zamanla azalmasını ifade eden **σ -yakınsamasıdır**. Bu durumda bölgeler veya ülkeler arasındaki gelir eşitsizliklerinin giderek daraldığı kabul edilir. Ancak σ -yakınsamanın gerçekleşmesi için β -yakınsamanın varlığı gerekli, fakat tek başına yeterli değildir (Sala-i Martin, 1995: 1020).

Bunların dışında literatürde **kulüp yakınsaması** ve **ıraksama** kavramları da tartışılmaktadır. Kulüp yakınsaması, benzer yapısal özelliklere sahip ülke veya bölgelerin kendi içlerinde ayrı bir yakınsama süreci yaşadıklarını, farklı kulüpler arasında ise eşitsizliklerin devam ettiğini belirtir (Galor, 1996: 1056-1058). İraksama ise, bazı bölgelerin sürekli olarak geri kalması ve gelir farklılıklarının zamanla artması anlamına gelmektedir.

Yakınsama hipotezinin sınanmasında kullanılan yöntemlerden biri de **birim kök** testleridir. Birim kök testleri esas olarak serilerin zaman içerisinde durağan olup olmadığını belirlemek amacıyla geliştirilmiş ekonometrik araçlardır. Bununla birlikte, referans birime (ülke, bölge veya İstanbul gibi ekonomik merkezlere) göre oluşturulan fark serilerinin durağanlık yapısını incelemek, stokastik yakınsamanın değerlendirilmesine imkân tanımaktadır. Bu çerçevede fark serilerinin durağan çıkması, gelir farklarının uzun dönemde ortalamaya dönme eğilimi gösterdiğini ve dolayısıyla yakınsamanın gerçekleştiğini; durağan olmaması ise uzun dönemli sapmaların kalıcı olduğunu ifade eder. Nitekim Bernard ve Durlauf (1996:162) ile Carlino ve Mills (1993:337), birim kök temelli durağanlık analizlerinin bölgeler veya ülkeler arasındaki gelir farklılıklarının zamanla azalmasını değerlendirmede önemli bir yöntemsel temel sunduğunu vurgulamaktadır.

Bu yaklaşımın en önemli avantajı, her bir bölge veya il için ayrı ayrı yakınsama testi yapma imkânı sunmasıdır. Ayrıca panel birim kök testleri, yatay kesit bağımlılığı ve heterojenlik gibi sorunları da dikkate alarak, daha güçlü ve güvenilir ampirik sonuçlar üretmektedir (Im, Pesaran ve Shin, 2003: 54; Pesaran, 2003: 266).

Bu bağlamda, birim kök testleri yalnızca yakınsamanın varlığını ortaya koymakla kalmamakta, aynı zamanda gelir farklılıklarının kısa ve uzun vadede kalıcı olup olmadığına ilişkin önemli ipuçları da vermektedir. Dolayısıyla, bölgelerarası yakınsamanın incelenmesinde panel birim kök testleri hem teorik hem de metodolojik açıdan son derece uygun bir araçtır.

Yakınsama analizinde kullanılan yöntemler çeşitlidir. **Kesit analizleri** (Barro ve Sala-i Martin, 1992: 224), bir ülke veya bölgenin başlangıç gelir seviyesi ile büyüme oranı arasındaki ilişkiye odaklanır. **Panel veri yaklaşımları** (Islam, 1995: 1128), hem zaman hem de yatay kesit boyutunu dikkate alarak daha güçlü ampirik sonuçlar sağlar. **Dağılım yaklaşımı** (Quah, 1993: 429), gelir dağılımının zaman içindeki seyrini inceleyerek yakınsama kulüplerinin varlığını ortaya koyar. **Zaman serisi analizleri** (Bernard ve Durlauf, 1996: 170; Carlino ve Mills, 1993: 341) ise bölgelerarası gelir farklarının durağanlığını sınavarak yakınsama/ıraksama durumunu test eder.

Yakınsamanın gerçekleşebilmesi için düşük gelirli bölgelerin zengin bölgelere kıyasla daha hızlı büyümesi gerekmektedir. Bu noktada kamu harcamaları kritik bir rol oynamaktadır. Eğer kamu harcamaları, düşük gelirli bölgelerin büyüme oranlarına zengin bölgelere göre daha fazla katkıda bulunuyorsa, bu durum bölgelerarası gelir farklarının zaman içinde azalmasına ve dolayısıyla yakınsamaya hizmet eder.

Kamu harcamalarının büyümeye ve gelir farklılıklarının kapanmasına olan etkisi, miktarından çok kompozisyonuna bağlıdır. Altyapı, eğitim ve sağlık gibi alanlara yönlendirilen harcamalar, düşük gelirli bölgelerin üretim kapasitesini artırarak büyüme hızlarını yükseltebilir. Özellikle beşerî sermaye yatırımları (okuryazarlık oranları, eğitim düzeyi, sağlık göstergeleri) bölgelerarası verimlilik farklılıklarını azaltarak uzun vadede gelir yakınsamasını destekler (Hemming, 1991: 17). Buna karşılık, kamu harcamalarının daha çok gelişmiş bölgelerde yoğunlaşması veya vergi yükü yoluyla özel sektörü baskılaması, gelir farklılıklarının daha da derinleşmesine neden olabilir.

Ampirik literatürde de benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Örneğin, 1970-1989 döneminde 73 ülkeyi kapsayan bir çalışmada kamu yatırımlarının ve sosyal harcamaların büyümeye katkıda bulunduğu ve gelir dağılımı üzerinde olumlu etkiler yarattığı gösterilmiştir (Kelly, 1997: 60). Glomm ve Ravikumar'ın (1997: 201) bulgularına göre; ulaştırma ve iletişim yatırımları ile büyüme arasında pozitif bir ilişki, eğitim yatırımları ile büyüme arasında yine pozitif bir ilişki saptanmıştır. Ancak toplam kamu yatırımlarının büyüme üzerinde negatif etkiler yarattığı da belirtilmiştir. Bu farklılık, kamu harcamalarının bileşiminin gelir farklılıklarının kapanmasında belirleyici olduğunu göstermektedir.

Dolayısıyla, bölgelerarası gelir eşitsizliklerinin azaltılması yalnızca özel sektör yatırımlarına değil, aynı zamanda kamu harcamalarının nasıl ve hangi bölgelerde kullanıldığına da bağlıdır. Kamu harcamaları düşük gelirli bölgelerde üretim faktörlerini daha verimli hale getirdiğinde, gelir farklılıkları zaman içinde daralacak ve bölgelerarası yakınsama süreci hızlanacaktır.

Türkiye bağlamında yapılan çalışmalar, yakınsama konusunda kesin bir uzlaşıya işaret etmemektedir. Örneğin, Tansel ve Güngör (1999: 11-12) işgücü verimliliğinde hem mutlak hem de koşullu yakınsamanın varlığını saptarken, Filiztekin (1998: 18) yalnızca koşullu yakınsamanın olduğunu belirtmiştir. Karaca (2004: 7) ise β ve σ -yakınsamanın olmadığını öne

sürmüştür. Öztürk (2004) zaman serisi yöntemlerini kullanarak iller ve bölgeler bazında farklı sonuçlar elde etmiştir. Bu çeşitlilik, kullanılan yöntemlere, kapsanan döneme ve dikkate alınan değişkenlere bağlı olarak sonuçların değişebildiğini göstermektedir.

Türkiye üzerine yapılan diğer bazı çalışmalar da literatürde dikkat çekmektedir. Örneğin, Temel, Tansel ve Güngör (2005: 85) çalışmalarında Markov-zinciri yöntemini kullanarak kişi başına verimliliğin iller arasındaki dağılımını incelemişlerdir. Sonuç olarak, sanayileşmiş iller ile tarımsal iller arasında iki ayrı “yakınsama kulübü” bulunduğunu ortaya koymuşlardır. Bu bulgu, Türkiye’de bölgelerarası farklılıkların yalnızca mutlak yakınsamayla açıklanamayacağını, aksine yapısal özelliklerin yakınsama sürecini belirleyici rol oynadığını göstermektedir.

Buna karşılık, bazı çalışmalar yakınsamanın gerçekleşmediğini vurgulamaktadır. Erk, Ateş ve Direkçi (2000: 11), 1979–1997 dönemini kesit yaklaşımıyla ele almış ve bölgeler arasında yakınsama olmadığını tespit etmiştir. Benzer biçimde, Berber, Yamak ve Artan (2000: 58) da 1975–1997 dönemi için aynı sonucu ortaya koymuştur. Bu bulgular, σ -yakınsama açısından yapılan incelemelerle de desteklenmektedir. Nitekim, Gezici ve Hewings (2004: 126) 1979–1997 dönemi için, Altınbaş, Doğruel ve Güneş (2002) ise 1987–1997 dönemi için kişi başına gelir varyansının zaman içerisinde azalmadığını, dolayısıyla bölgelerarası gelir eşitsizliklerinin devam ettiğini göstermiştir.

Öte yandan, Doğruel ve Doğruel (2003: 316)’in 1987–1999 dönemini kapsayan panel veri analizi, β -yakınsamanın var olduğunu; yani büyüme hızı ile başlangıç gelir düzeyi arasında negatif ilişkinin bulunduğunu, fakat σ -yakınsamanın olmadığını ortaya koymaktadır. Bu durum, bölgeler arasında büyüme farklılıklarının gelir eşitsizliklerini kısa vadede azaltabilse de uzun vadede tam anlamıyla ortadan kaldırmaya yetmediğini göstermektedir.

Sonuç olarak, teorik ve ampirik literatür, bölgelerarası yakınsamanın mutlak ve otomatik bir süreç olmadığını, yapısal özellikler, politika tercihleri ve dışsal şoklar gibi faktörlerin yakınsama sürecini etkileyebileceğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle Türkiye örneğinde yakınsama hipotezinin değerlendirilmesi, yalnızca akademik açıdan değil, aynı zamanda bölgesel kalkınma politikalarının etkinliği açısından da önem arz etmektedir.

1.1. Literatür Taraması

Yakınsama hipotezi, ülkeler arası ve ülke içi bölgesel gelir farklılıklarının zaman içinde azalıp azalmadığını test eden geniş bir ampirik yazın üretmiştir. Uluslararası çalışmalar; yatay kesit, panel regresyon, zaman serisi ve (panel) birim kök testleri gibi çeşitli yöntemlere dayanarak farklı dönem ve örneklem için çoğunlukla yakınsama bulsa da örneklem genişledikçe kulüp yakınsaması veya ıraksama bulgularına da sıkça rastlanmaktadır. Türkiye yazınında ise yöntem ve dönem seçimlerine duyarlı biçimde hem yakınsama hem de ıraksama sonuçları rapor edilmiştir. Aşağıdaki tablolar, çalışmada yararlanacağımız ana bulguları özetlemektedir.

Tablo 1: Ülkeler Arası / Uluslararası Yakınsama Literatürü

Yazar(lar) (Yıl)	Ülke/Bölge (Dönem)	Yöntem	Ana Bulgular
Baumol (1986)	16 OECD ülkesi (1870–1979)	Yatay Kesit	Yakınsama var; geniş örneklemde kulüpler olası.

Dowrick and Nguyen (1989)	24 OECD ülkesi (1950–1985)	Yatay Kesit	Savaş sonrası dönemde kişi başına GSYH/TFP yakınsaması var.
Barro (1991)	98 ülke (1960–1985)	Yatay Kesit	Büyüme ile başlangıç geliri negatif; beşerî sermaye ise pozitifdir.
Mankiw, Romer and Weil (1992)	98 ülke (petrol dışı), (1960–1985)	Yatay Kesit	OECD’de mutlak; genel olarak koşullu β -yakınsama saptanmıştır.
Caselli, Esquivel and Lefort (1996)	93 ülke (1965–1985)	Panel Veri Analizi	Durağan duruma hızlı yakınsama ($\sim\%10$) tespit edilmiştir.
Bernard and Jones (1996)	ABD eyaletleri ve 7 sektör (1963–1989)	Panel Birim Kök Testi	Yakınsama var; imalat ve madencilik belirleyici.
Evans and Karras (1996)	ABD’de 48 eyalet (1970–1986)	Panel Birim Kök Testi	Yüksek yakınsama var; faktör/teknoloji hareketli.
Kocenda and Papell (1997)	AB ülkeleri (1959–1994)	Panel Birim Kök Testi	Mekanizma dâhil ülkelerde daha hızlı yakınsama var.
Lee, Pesaran and Smith (1997)	102/61/22 ülke grupları (1960–1989)	Panel Regresyon	Heterojen teknoloji $\rightarrow$ yakınsama hızı değişiyor.
Hofer and Wörgötter (1997)	Avusturya 9 bölge/84 ilçe (1961–1989/86)	Zaman Serisi	Bölge ve ilçe düzeyinde yakınsama var.
Fleissig and Strauss (2001)	15 OECD + 10 Avrupa ülkesi (1900–1987 ve 1948–1987)	Panel Birim Kök Testi	Erken dönem yok; 1948 sonrası $\%4$ – $\%9$ arası hız.
Kocenda (2001)	11 Orta-Doğu Avrupa (1991–1998)	Panel Birim Kök Testi	Baltiklerde yüksek; reel gelir en hızlı yakınsıyor.
Crespo-Cuaresma Dimitz and Ritzberger-Grunwald (2002)	AB (1960–1998)	Panel Regresyon	Fakirlerin yakalaması; yakınsama $\%3.5$ – $\%5.5$ ’tir.

Dobson, Goddard and Ramlogan (2003)	80 ülke (1960–1995)	Panel Birim Kök Testi	Afrika/Latin Amerika’da bölge-içi yakınsama var.
Drennan, Lobo and Strumsky (2004)	ABD’de 318 şehir (1969–2001)	Zaman Serisi (Birim Kök Testi)	İraksama tespit edilmiştir.
Saraçoğlu and Doğan (2005)	AB ve aday ülkeler (1985–2004)	Panel Birim Kök Testi	Üyelerde ıraksama; adaylarda yakınsama tespit edilmiştir.
Guetat and Serranito (2005)	Orta Doğu ve Kuzey Avrupa, (1960–1990/2000)	Panel Birim Kök Testi	Çoklu ülke gruplarında yakınsama tespit edilmiştir.
Dahlhaus (2007)	32 OECD/AB, (1950–2006)	Panel (birim kök + faktör) Testi	YKB dikkate alınmazsa yok; faktör yaklaşımıyla var.
Lau (2010)	ABD eyaletleri	Doğrusal ve Doğrusal Olmayan Birim Kök Testi	Beta ve sigma yakınsaması saptanmıştır.
Liew and Ahmad (2009)	Nordik ülkeleri	Doğrusal Olmayan Birim Kök Testi	Yakınsama var.
Beyaert and Camacho (2008)	12 Avrupa ülkesi	Doğrusal Olmayan Panel Birim Kök Testi	Yakınsama saptanmıştır; ancak 3 ülke daha eklendiğinde yakınsama kayboluyor
Evans and Kim (2005)	17 Asya ülkesi	Dinamik Rassal Katsayılı Panel Veri Modeli	Yakınsama var.
Strazicich, Lee and Day (2004)	15 OECD ülkesi	Birim Kök Testi	Stokastik yakınsama var.
Li and Papell (1999)	16 OECD ülkesi	Birim Kök Testi	10’u deterministik, 14’ü stokastik yakınsama olarak tespit edilmiştir.
Loewy and Papell (1996)	ABD’de 8 eyalet	Yapısal Kırılmalı	Yakınsama var.

		Birim Kök Testi	
--	--	-----------------	--

Kaynak: Tablo yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 2: Türkiye’de Bölgeler ve İller Arası Yakınsama Literatürü

Yazar(lar) – Yıl	Ülke/Bölge – Dönem	Yöntem	Ana Bulgular
Duru ve Kuştepeli (2024)	Türkiye, NUTS-1 (2012–2020)	Birim Kök Testi, PCA, β and σ Yakınsama Analizleri	Mutlak ve koşullu yakınsama var; dijitalleşme endeksleri pozitif etki, σ yakınsama var, birim kökte yok.
Sakarya, Baran and İpek (2024)	Türkiye, İller (2004–2022)	Phillips-Sul Kulüp Yakınsama Analizi	2005–2016 yakınsama, 2017–2022 ıraksama; düşük gelirli illerde hizmetler öne çıkıyor.
Özgül ve Karadağ (2015)	Türkiye, NUTS-2 bölgeleri (1990–2001)	β and σ Yakınsama Analizleri	Yakınsama var.
Abdioğlu ve Uysal (2013)	Türkiye, İstanbul ve NUTS-2 Bölgeleri (2004–2008)	Panel Birim Kök Testi	25 alt bölge İstanbul’la yakınsamamaktadır.
Erlat (2005)	Türkiye, Coğrafi bölgeler (1975–2001)	Panel Birim Kök Testi (ADF, CADF)	Çoğu bölgede yakınsama yok; Akdeniz ve İç Anadolu’da var.
Ersungur ve Polat (2006)	Türkiye, NUTS-1 bölgeleri (1987–2000)	Doğrusal Olmayan Regresyon, β Yakınsama Analizi	Kriz yıllarında zayıf yakınsama; normalde fark artıyor.
Sağbaş (2002)	Türkiye, 67 il (1986–1997)	β and σ Yakınsama Analizleri	Kamu harcamaları ile yakınsama arasında ilişki yok.
Yamanoğlu (2008)	Türkiye, 67 il (1990–2001)	Doğrusal Olmayan EKK, β Yakınsama Analizi	1990–95’te sonuçsuz; 1995–2001’de güçlü yakınsama tespit edilmiştir.

Yoloğlu (2021)	Türkiye, İlçeler (1985–2004)	β and σ Yakınsama Analizleri	İlçeler arası σ -yakınsama yok; bazı kümelerde β -yakınsama, bazı gelişmiş merkezlerde iraksama var.
Zeren ve Yılandıcı (2011)	Türkiye, NUTS-2 bölgeleri (1991–2000)	Rassal Katsayılı Panel Testi	Ortalama düzeyde hem mutlak hem koşullu β -yakınsama, 9 bölgede mutlak yakınsama, 1 bölgede koşullu β yakınsama anlamsız.
Filiztekin (2009)	Türkiye, İller (1980-2000)	Doğrusal Olmayan EKK Testi ve Panel Sabit Etki	İller arası ayrışma var; yakınsama zayıftır.
Gündem (2017)	Türkiye, NUTS-2 bölgeleri (1987-2001 ve 2004-2011)	β (koşulsuz and koşullu) Yakınsama Analizi, Mekânsal (SAR, SEM)	Yakınsama var.
Öz (2017)	Türkiye, İller (2004-2014)	Doğrusal Olmayan EKK	Gelir yakınsaması var; beşerî sermaye eklenince hız artırıyor.
Aksoy, Taştan and Kama (2019)	Türkiye, İller (1987-2001 ve 2004-2017)	Phillips-Sul Kulüp Yakınsaması	Mutlak/koşullu yakınsama yok; kulüp yakınsama var.
Bolkol (2023)	Türkiye, NUTS-2 bölgeleri (2004-2017)	Sabit Etkili Panel Regresyon, β Yakınsama Analizi	2008 krizi döneminde yakınsama var; U şeklinde ilişki tespiti, Batı bölgesi olumlu, genelde olumsuz etki.
Çapar and Yayla (2019)	Türkiye, NUTS-2 bölgeleri (2003-2016)	β Yakınsama Analizi ve Mekânsal Etki Analizi, Yatay Kesit	Gelir yakınsaması var.
Doğan and Kındap (2019)	Türkiye, NUTS-2 (2004–2011)	β and σ Yakınsama Analizleri	Gelir yakınsaması mevcuttur.
Karahasan (2020)	Türkiye, Bölgeler (1975-2017)	Markov Zinciri Analizleri ve Mekânsal	Ortalama yakınsama yok; kulüp yakınsaması var.

		Gecikmeli Koşullandırma	
Konat (2021)	Türkiye, Bölgeler (2006-2019)	Panel Birim Kök Testi	Yakınsama yok, gelir eşitsizliği ve dengesizliği var.
Öztürk and Gültekin (2021)	Türkiye (2004–2017)	Mutlak β and σ Yakınsama Analizleri	Yakınsama var; 2008 krizi etkili.
Yazgan and Ceylan (2021)	Türkiye, NUTS-2 (2004–2020)	Phillips-Sul Kulüp Yakınsaması	8 yakınsama kulübü, 1 ıraksama kulübü var.
Yiğitli (2022)	Türkiye	β Yakınsama Analizi	İşsizlik oranlarında yakınsama
Aşık, Karakoç and Pamuk (2023)	Türkiye, 58 il (1913, 1927, 1939, 1950, 1964, 1970, 1980 ve 1991 yılları)	β Yakınsama Analizi ve Theil Ayrıştırma	Gelir yakınsaması var; sektörler arası farklar ters U biçimindedir.
Karaş and Karas (2023)	Türkiye, Bölgeler (2004-2020)	Panel Eşik Birim Kök Testi (TAR), Evans-Karras Doğrusallık Yakınsama Testi	Gelir yakınsaması için yeterli kanıt yok; maliye politikası odaklıdır.
Kartal and Karşıyakalı (2023)	Türkiye, 26 NUTS-2 Bölgesi (2004–2020)	Phillips-Sul Kulüp Yakınsaması	5 yakınsama kulübü var; genel yakınsama yok.
Ursavaş and Mendez (2023)	Türkiye, İller (2007-2019)	Doğrusal Olmayan Dinamik Faktör Modeli	İl bazında yakınsama yok; 6 kulüp var.

Kaynak: Tablo yazar tarafından oluşturulmuştur.

Yapılan literatür incelemesi gerek uluslararası gerekse Türkiye bağlamında, yakınsama hipotezine ilişkin bulguların yöntem, dönem ve mekânsal kapsam farklılıklarına bağlı olarak çeşitlilik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Uluslararası literatürde bazı çalışmalar (Baumol, 1986; Barro and Sala-i Martin, 1992) yakınsama eğilimlerini desteklerken, Quah (1993) ve Bernard and Durlauf (1996) gibi araştırmalar daha çok kulüp yakınsaması veya ıraksama olgularına işaret etmektedir. Türkiye literatüründe ise sonuçların daha da heterojen olduğu görülmektedir. Örneğin, Karaca (2004) iller arasında uzun dönemde ıraksamaya dikkat çekerken, Zeren ve Yılcı (2011) NUTS-2 bölgelerinde mutlak ve koşullu yakınsamanın

varlığını tespit etmiştir. Yine yakın dönemde Phillips ve Sul (2007) yaklaşımıyla yapılan çalışmalar (Yazgan and Ceylan, 2021; Sakarya, Baran and İpek, 2024) farklı kulüp yapılarının ortaya çıktığını ve dönemlere göre yakınsama eğilimlerinin değiştiğini göstermektedir. Genel olarak, Türkiye’de yakınsama konusunda tek yönlü ve kesin bir bulgudan söz etmek güçtür; ekonomik krizler, bölgesel sanayi yoğunlaşmaları, dijitalleşme göstergeleri ve kamu politikaları gibi faktörlerin yakınsamanın yönünü ve hızını belirleyen unsurlar olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, çalışmamızın da katkıda bulunmayı hedeflediği üzere, panel birim kök testleri gibi yöntemlerle bölgesel gelir farklılıklarının daha kapsamlı analiz edilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

2. VERİ SETİ VE YÖNTEM

2.1. Veri Seti

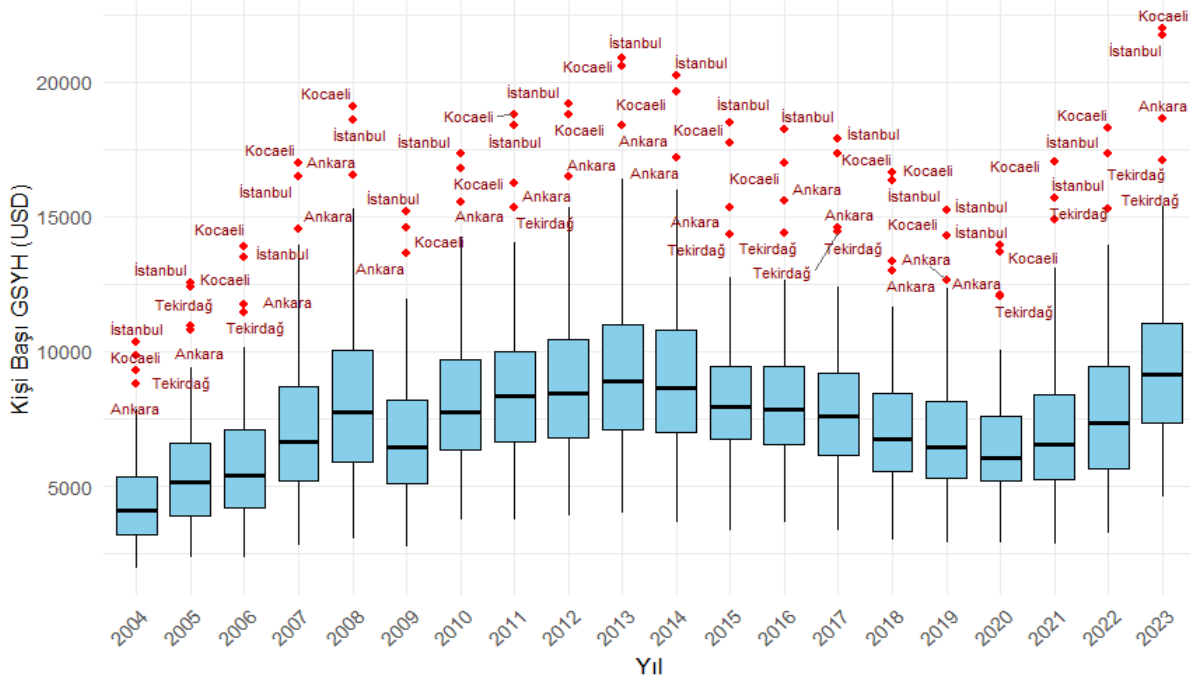
Çalışmada Türkiye’nin 81 iline ait 2004-2023 yıllarını kapsayan dolar bazında kişi başı gayri safi milli hasıla verileri kullanılmıştır. Çalışmada iller arası stokastik gelir yakınsaması araştırılacaktır. Türkiye’nin en kalabalık ve gelirden en yüksek pay alan İstanbul iline doğru yakınsamanın varlığı analiz edilecektir. Ayrıca, bölgeler arasındaki gelir farklılıklarının azalıp azalmadığının belirlenebilmesi için Türkiye ortalamasına doğru kişi başı GSYİH yakınsaması araştırılacaktır. Bu bağlamda, İstanbul ili ve Türkiye için oluşturulan veri setleri aşağıdaki gibi ifade edilmektedir.

$$z_{it} = \ln\left(\frac{y_{it}}{y_{istanbul,it}}\right)$$

$$v_{it} = \ln\left(\frac{y_{it}}{y_{turkiye,it}}\right)$$

Burada z_{it} verisi, bütün illerin kişi başı GSYİH verilerinin İstanbul iline oranlanıp doğal logaritmasının alınmasıyla elde edilmiştir. v_{it} ise bütün illerin kişi başı GSYİH verilerinin Türkiye ortalamasına oranlanıp doğal logaritmasının alınmasıyla elde edilmiştir.

Şekil 1: Yıllar İtibarıyla İller Bazında Gelir Dağılımı (Üst Sapan İller, 81 İl, 2004-2023)

Kaynak: Şekil yazar tarafından oluşturulmuştur.

Yukarıdaki şekilde yıllar itibariyle illerin dolar bazında kişi başı GSYİH verilerinin kutu diyagramı verilmiştir. Kutuların ortasında yer alan çizgi ilgili yıla ait 81 ilin kişi başı GSYİH ortalamasını göstermektedir. Kutuların yukarı kısmında gösterilen iller ise yukarıya doğru sapan değerleri temsil etmektedir. Örneğin, 2004 yılına ait kişi başı GSYİH verileri incelendiğinde en yüksek gelir düzeyine sahip iller sırayla Ankara, Kocaeli ve İstanbul'dur. Ayrıca kutu grafiklerin boyutları ilgili yıla ait gelir düzeylerinin saçılımını ifade etmektedir. Bu bağlamda incelendiğinde daha büyük kutu grafikleri ilgili yıla ait gelirin varyansının daha yüksek olduğunu göstermektedir. Örneğin 2004 yılına ait kutu grafiğinin boyutu diğer bütün yılların kutu grafiklerine göre daha dar alanı kaplamaktadır. Dolayısıyla 2004 yılı için 81 ilin gelir dağılımının daha homojen olduğu, başka bir ifadeyle iller arasındaki gelir farklılıklarının görece daha düşük seviyelerde seyretmesi olarak ifade edilebilir. Kutu grafiklerinin genişlemesiyle iller arasındaki gelir dağılımının heterojenliği artmaktadır. Yıllara göre gelir farklılıklarının daha iyi analiz edilebilmesi için tanımlayıcı istatistiklerin oluşturulması gereklidir. Aşağıdaki tabloda her yıl için gelir değişkenine ait tanımlayıcı istatistiklere yer verilmiştir. Analizde iller bazında gelir farklılıklarını gösteren tanımlayıcı istatistiklere alandan tasarruf etmek için yer verilmemiştir. Kullanılacak ekonometrik teknikler, panel zaman serileri modelleri olduğu için yıllar bazında tanımlayıcı istatistiklerin oluşturulması daha gerekli görülmüştür.

Tablo 3: Yıllar Bazında Gelir Seviyesine Tanımlayıcı İstatistikler

YIL R	ORTALAM A	MEDYAN	S. SAPMA	MINİMUM	MAKSİMUM	D.K. (%)
2004	4520,86	4112,44	1830,52	1949,54	10331,55	40,49
2005	5546,43	5148,19	2229,62	2375,62	12524,15	40,20
2006	5962,19	5403,51	2243,32	2364,40	13877,23	40,98
2007	7280,51	6645,69	2987,80	2817,07	16992,87	41,04
2008	8280,74	7732,91	3356,36	3062,37	19104,21	40,53
2009	6874,91	6475,61	2625,13	2766,70	15184,90	38,18
2010	8255,36	7748,57	2886,36	3777,88	17326,22	34,96
2011	8717,37	8330,41	3111,54	3735,35	18791,86	35,69
2012	9000,19	8430,41	3144,40	3896,24	19167,73	34,94
2013	9560,14	8878,77	3408,72	3995,15	20882,71	35,66
2014	9257,47	8626,23	3288,66	3652,53	20245,74	35,92
2015	8414,58	7934,98	2903,53	3373,56	18477,78	34,51
2016	8318,01	7869,79	2828,40	3654,13	18231,64	34,00
2017	8076,65	7597,01	2870,84	3333,56	17896,88	34,43

2018	7361,00	6766,64	2658,01	2984,22	16624,38	36,11
2019	6953,34	6435,96	2415,85	2913,92	15259,13	34,74
2020	6666,37	6037,43	2231,47	2915,69	13925,33	33,47
2021	7210,88	6542,84	2806,98	2870,52	17054,96	38,93
2022	7953,69	7349,51	3015,90	3274,77	18269,32	37,92
2023	9822,10	9139,66	3513,08	4598,29	21984,87	35,77

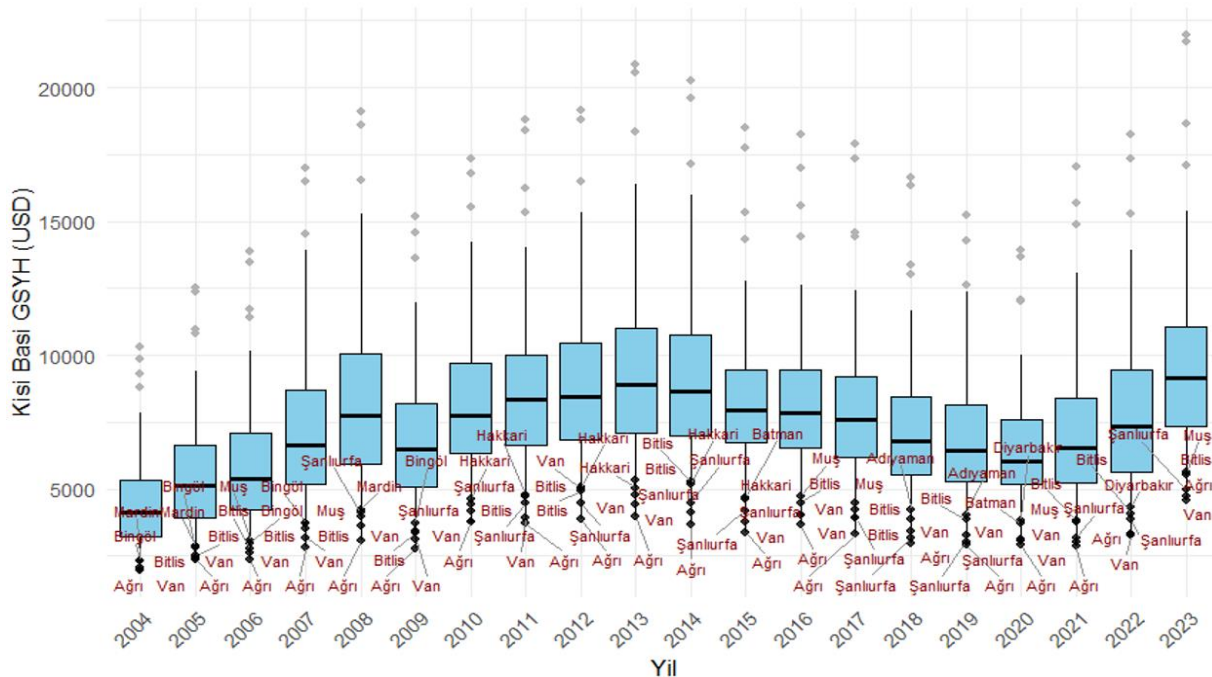
Kaynak: Tablo yazar tarafından oluşturulmuştur.

Yukarıdaki tabloda yıllar itibariyle 81 ilin kişi başı GSYİH düzeylerine ait tanımlayıcı istatistiklere yer verilmiştir. S. sapma: standart sapmayı, D.K: yüzdelik cinsinden değişkenlik katsayısını göstermektedir.

Veri setinde ölçü birimlerinin veya veri setlerinin farklılık gösterdiği durumlarda, değişkenlik katsayısının kullanılması daha tutarlı sonuçlar vermektedir. Bu nedenle iller arasındaki gelir farklılıklarının en aza indiği yıl %33,47'lik değişkenlik katsayısıyla 2020 yılı olarak belirlenmiştir. Gelir farklılıklarının en yüksek olduğu dönem ise %41,04 değişkenlik katsayısıyla 2007 yılı olarak belirlenmiştir.

Şekil 1’de ortalama üstü gelire sahip olan şehirlerin kutu grafiklerine yer verilmiştir. Ortalamanın altında olan, bir başka ifadeyle aşağıya doğru sapan illere ait kutu grafiği şekil 2’de gösterilmiştir.

Şekil 2: Yıllar İtibarıyla İller Bazında Gelir Dağılımı (Alt Sapan İller)

Kaynak: Şekil yazar tarafından oluşturulmuştur.

Yukarıdaki grafikte, kişi başına düşen gelirden her yıl için aşağıya doğru sapmalı 5 ile yer verilmiştir. Türkiye ortalamasının altında kalan iller incelendiğinde Şanlıurfa, Ağrı, Van, Bitlis, Hakkâri illeri öne çıkmaktadır. Bu iller, 2004-2023 dönemi boyunca hemen her yıl ortalamasının altında seyreden gelir düzeyleriyle düşük gelir grubunda yapısal bir kalıcılık sergilemiştir. Alt sapan değerler arasında gözlemlenen diğer iller ise Batman, Bingöl, Mardin, Muş, Adıyaman ve Diyarbakır olmaktadır.

2.2. Yatay Kesit Bağımlılığı Testleri

Yakınsamanın analiz edilebilmesi için kullanılacak olan panel birim kök testleri belirlenmeden önce serilerin yatay kesit bağımlılığının araştırılması gereklidir. Panel birim kök testleri, yatay kesit bağımlılığını dikkate alma durumlarına göre birbirlerinden ayrılmaktadır. Panel birim kök testlerinin literatürdeki ilk örnekleri yatay kesit bağımlılığını dikkate almamaktadır. Yatay kesit bağımlılığını dikkate almayan ilk testler birinci nesil panel birim kök testleri olarak sınıflandırmaktadır. Birimler arası korelasyonunun bir başka deyişle yatay kesit bağımlılığının bulunduğu durumlarda birinci nesil panel birim kök testlerinin kullanılması birtakım sorunlara yol açmaktadır. Literatürde ilk olarak, O'Connell (1998) tarafından yatay kesit bağımlılığının dikkate alınmamasının birinci nesil panel birim kök testlerinde ortaya çıkardığı sonuçlar tartışılmaya başlanmıştır. Birimler arası korelasyonun bulunduğu durumlarda kullanılan birinci nesil panel birim kök testlerinde boyut bozulmaları gözlemlenmektedir. Gerçekleştirilen simülasyon sonuçlarına göre %5 olarak nominal belirlenen nominal boyut yatay kesit bağımlılığı dikkate alınmadığı durumlarda %50'lere kadar yükselmektedir (O'Connell, 1998: 1). Bir başka ifadeyle, panelin gerçekte birim köklü olduğu durumda yanlışlıkla reddedilme oranı %50'lere kadar çıkmaktadır. Bu da kabul edilebilecek nominal oranın (%5) yaklaşık on katına tekabül etmektedir.

Yatay kesit bağımlılığını test etmek için literatürde en çok kullanılan testler sırasıyla Breusch Pagan (1980), Pesaran (2004), Pesaran (2015) testleridir. Breusch Pagan (1980) testi zaman boyutu T 'nin yatay kesit birim sayısına göre (N) daha büyük olduğu durumlar için geliştirilmiştir. Fakat yatay kesit birim sayısının (N) büyük olduğu durumlarda Breusch Pagan (1980) testi de önemli ölçüde boyut bozulması göstermektedir (Baltagi vd., 2017: 8).

Panel veri analizinde kullanılan yatay kesit bağımlılık testlerinde Pesaran'ın (2004) CD testi literatürde önemli bir dönüm noktasını göstermektedir. Çünkü Pesaran (2004), Breusch Pagan (1980) testinde büyük N durumunda karşılaşılan boyut bozulma sorununu gidermek için LM testinin ölçeklendirilmiş versiyonuna dayanan basit ama etkili bir test önermiştir (Baltagi vd., 2012: 164).

N 'in büyük olduğu durumlarda yatay kesit birimleri arasında tam bağımsızlığın olduğu şeklinde ifade edilen temel hipotez, Pesaran (2015) tarafından oldukça kısıtlayıcı bulunmuştur. Bu nedenle temel hipotez, zayıf yatay kesit bağımlılığının olduğu yönünde yeniden tanımlanmıştır. Yatay kesit birimleri arasındaki korelasyonun yüksek olduğu durumda veya birtakım güçlü ortak faktörlerin tüm birimleri etkilediğinde bilindik CD testleri boyut bozulmalarına maruz kalmaktadır (Judois ve Reese, 2022). Bu nedenle Judois ve Reese (2022) ortak faktörlerin modele etkisinin fazla olduğu durumları dikkate alan yeni bir test geliştirmiştir. Bu testin küçük örneklem özellikleri iyi olmasına rağmen normal dağılıma uygunluk göstermeyen hatalar ve mekânsal ağ ilişkileri durumunda boyut bozulmaları sergilemektedir. (Pesaran ve Xie, 2022). Bu nedenle Pesaran ve Xie (2022) çalışmasında ifade edilen eksiklikleri giderecek düzeltilmiş bir CD^* test istatistiği geliştirmiştir. Pesaran (2004) CD, Judois ve Reese (2022) ve Pesaran ve Xie (2022) test istatistikleri sırasıyla aşağıdaki gibi ifade edilmektedir (Pesaran ve Xie, 2022: 5-9):

$$CD = \sqrt{\frac{2T}{n(n-1)}} \left(\sum_{i=1}^{n-1} \sum_{j=i+1}^n \hat{\rho}_{ij,T} \right)$$

$$CD_w = \sqrt{\frac{2}{Tn(n-1)}} \sum_{t=1}^T \sum_{i=2}^n \sum_{j=1}^{i-1} (w_i e_{it})(w_j e_{jt})$$

$$CD^*(\theta_n) = \frac{CD + \sqrt{\frac{T}{2}} \theta_n}{1 - \theta_n}$$

Pesaran ve Xie'nin (2022) geliştirdiği $CD^*(\theta_n)$ istatistiğinde sapma parametresi " θ_n " olarak gösterilmiştir. Ayrıca sapma parametresi $\theta_n = 1 - \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \alpha_{i,n}^2 = 1 - w_n^2$ olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla $w_n^2 - 1 = -\theta_n$ ve $w_n^2 = 1 - \theta_n$ eşitlikleri yazılabilmektedir. Bu test istatistiğinde sapma ve varyans sırasıyla $E(CD) \approx -\sqrt{\frac{T}{2}} \theta_n$, $Var(CD) \approx (1 - \theta_n)^2$ olarak gösterilmektedir. Pesaran ve Xie'nin (2022) geliştirdiği test istatistiğinden de anlaşıldığı üzere pay kısmında standart CD testine ek olarak $\sqrt{\frac{T}{2}} \theta_n$ terimi ile sapma düzeltmesi yapılmakta, payda kısmında $1 - \theta_n$ ile varyans normalizasyonu gerçekleştirilmektedir.

Tablo 4: Yatay Kesit Bağımlılık Testleri Sonuçları

	CD	CD^w	CD^{w+}	CD^*
z_{it}	236.80 (0.000)	-3.00 (0.003)	13282.50 (0.000)	0.17 (0.863)
v_{it}	13.09 (0.000)	0.71 (0.476)	5067.71 (0.000)	1.02 (0.306)

Kaynak: Tablo yazar tarafından oluşturulmuştur.

Yukarıdaki tabloda her iki değişken için gerçekleştirilen yatay kesit test sonuçlarına yer verilmiştir. Bu tabloda z_{it} değişkeni, 80 ilin İstanbul iline olan yakınsamasını ölçmektedir. v_{it} değişkeni ise illerin Türkiye'nin genel ortalamasına olan stokastik yakınsamasını göstermektedir. CD olarak gösterilen test Pesaran (2015) ve Pesaran (2021) yatay kesit bağımlılık testlerini ifade etmektedir. CD^w ve CD^{w+} sırasıyla Juodis ve Reese (2022) ile Fan vd. (2015) yaklaşımını uygulayan yatay kesit bağımlılık testlerini göstermektedir. En sonda gösterilen CD^* ise Pesaran ve Xie'nin (2022) yatay kesit bağımlılık testinin sonuçlarını vermektedir. Yatay kesit bağımlılık test sonuçları incelendiğinde her iki değişken için CD, CD^{w+} testlerine göre yatay kesit bağımlılığın olmadığını ifade eden temel hipotez reddedilmiştir. Ayrıca z_{it} değişkeni için CD^w testine göre de yatay kesit bağımlılığın olmadığını ifade eden temel hipotez reddedilmiştir. Pesaran ve Xie'nin (2022) testinde ortak faktör yüklerinin etkisi yok edildiği için hiçbir değişkende yatay kesit bağımlılığı bulunamamıştır. Pesaran ve Xie (2022) testi ortak faktörlerin etkisini elimine ettiği için birimler arasındaki mekânsal ilişkileri ön plana çıkarmayı amaçlamaktadır. Değişkenlerde mekânsal etki bulunmadığı için Pesaran ve Xie (2022) test istatistiğinde yatay kesit bağımlılığın bulunmadığını ifade eden temel hipotez reddedilememiştir. Pesaran (2015), Pesaran (2021),

Juodis ve Reese (2022) testlerine göre yatay kesit bağımlılığına dair güçlü bulgular elde edildiği için ikinci nesil panel birim kök terslerinin kullanılması uygun bulunmuştur.

2.3. Karavias Tzavalis (2014) Panel Birim Kök Testi

Tek bir zaman serisi değişkeni için oldukça geniş bir birim kök testi literatürü bulunmasına rağmen panel birim kök testleri incelendiğinde nispeten daha küçük bir alan bulunmaktadır. Özellikle kırılmalı panel birim kök tersleri incelendiğinde literatürde sadece birkaç test bulunmaktadır (Bai ve Carrion-i Silvestre, 2009, Carrion-i Silvestre vd., 2005, Chan ve Pauwels 2011, Bahmani-Oskooee vd., 2014). Ayrıca panel birim kök testleri genellikle zaman boyutunu (T) büyük, yatay kesit boyutunu (N) ise küçük olduğu durumları dikkate almaktadır. Bu bağlamda geliştirilen panel birim kök testleri, uyguladıkları Monte Carlo simülasyonlarında T'nin N'den daha hızlı bir şekilde arttığını varsaymaktadır. Harris ve Tzavalis (1999), N'in T'den büyük olduğu panellerde geleneksel panel birim kök testlerinin uygulanması durumunda ciddi boyut bozulmalarının ortaya çıkacağını ve testlerin istatistiksel gücünde belirgin azalmalar gözleneceğini belirtmiştir. Karavias ve Tzavalis (2014) N'in T'ye göre daha büyük olduğu zaman çalışabilen heterojen yeni bir kırılmalı panel birim kök testi geliştirmiştir. Bu test, kırılma tarihlerinin bilindiği ve bilinmediği durumlarda da kullanılabilir. Karavias Tzavalis (2014) testi, O'Connell (1998) yöntemini kullanarak yatay kesit bağımlılığını dikkate almaktadır. Ayrıca hata terimlerinin normal dağılmama ve değişken varyanslı olma durumunu da dikkate almaktadır. Öncelikle kırılma tarihinin bilindiği durumda test istatistiği aşağıdaki iki modeli dikkate almaktadır:

$$y_i = \phi y_{i-1} + (1 - \phi) \left(\alpha_i^{(\lambda)} e^{(\lambda)} + \alpha_i^{(1-\lambda)} e^{(1-\lambda)} \right) + u_i$$

$$y_i = \phi y_{i-1} + \phi \beta_i e + (1 - \phi) \left(\alpha_i^{(\lambda)} e^{(\lambda)} + \alpha_i^{(1-\lambda)} e^{(1-\lambda)} \right) + (1 - \phi) \left(\beta_i^{(\lambda)} \tau^{(\lambda)} + \beta_i^{(1-\lambda)} \tau^{(1-\lambda)} \right) + u_i$$

Yukarıda açık formları yazılmış denklemlerin ilki sabitte kırılmayı temsil eden M_1 modelini, ikincisi ise sabit ve trendde kırılmayı ifade eden M_2 modelini göstermektedir. Burada kırılma noktası λ olarak ifade edilmektedir. Sabitteki kırılma $e^{(\lambda)}$ olarak gösterilmekte olup $t \leq T_0$ iken 1 değerini, $t > T_0$ durumunda ise 0 değerini almaktadır. $e^{(1-\lambda)}$ için $t > T_0$ olduğunda 1, $t \leq T_0$ iken 0'dır. Trenddeki kırılmayı gösteren $\tau^{(\lambda)}$ için $t \leq T_0$ olduğunda t , $t > T_0$ iken 0'dır. $\tau^{(1-\lambda)}$ parametresi $t > T_0$ ise t , diğer durumda 0'dır. Kırılma noktasının bilindiği durumda ve hata terimleri seri korelasyonsuz ise test istatistiği asimptotik olarak normal dağılıma uygunluk göstermektedir. Test istatistiği aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

$$Z(\lambda) \equiv \sqrt{N}(\hat{\phi} - 1 - B(\lambda)) \xrightarrow{L} N(0, C(k, \sigma_u^2, \lambda))$$

Yapısal kırılma tarihinin bilinmediği durumlarda, kırılma noktasını belirlemek amacıyla Perron ve Vogelsang'ın (1992) ile Zivot ve Andrews'ın (1992) tekil zaman serileri için geliştirdikleri prosedürler veya De Wachter ve Tzavalis'in (2012) panel veri yapısına uyarladıkları yöntem kullanılmaktadır. Burada yapısal kırılma, alternatif hipotez altında $H_a: \phi < 1$ tanımlanmaktadır. Bir başka ifadeyle serinin durağan olduğunu ifade eden alternatif hipotez altında yapısal kırılmanın gerçekleştiği gösterilmektedir. Serinin birim köklü olduğu durumda yapısal kırılma tespit edilemeyeceği için böyle bir durumda kırılma tarihinin yorumlanması anlamsız olacaktır. Kırılma noktasının bulunması için öncelikle serinin başından ve sonundan bir miktar zaman serisi gözlemi çıkartılmaktadır. Bu çıkartma işlemi "kırpma" olarak isimlendirilmektedir. Zaman serisinin başında ve sonunda yanıtıcı kırılma noktalarının bulunmaması için kırpma işlemi önem arz etmektedir. Örneğin kırpma parametresi 0.15 olarak tanımlandığında zaman serisi gözleminin %15-%85 aralığındaki değerleri için kırılma noktası

aranmaktadır. Kırılma noktasının tespiti için t istatistiğinin minimizasyonuna dayanan ardışık test prosedürü (sequential testing procedure) izlenmekte olup aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır:

$$z \equiv \min_{\lambda \in I} C(k, \sigma_u^2, \lambda)^{-1/2} Z(\lambda) < c_{min, \alpha}$$

Yapısal kırılma noktasının bilinmediği ve hata terimlerinin otokorelasyonlu olduğu durumda tanımlanan $Z^*(\lambda)$ istatistiği aşağıdaki gibi ifade edilmektedir.

$$z^* \equiv \min_{\lambda \in I^*} \Omega_{11}^{-1}(k, \sigma_u^2, \lambda) Z^*(\lambda)$$

Hata terimlerinin seri korelasyon içermesi veya kırılma noktasının örneklem içinde bilinmeyen bir tarihte gerçekleşmesi durumlarında, test istatistiğinin limit dağılımı analitik olarak türetilmediği için kritik değerler bootstrap simülasyonlarıyla elde edilebilmektedir.

Yapılan Monte Carlo simülasyon sonuçlarına göre zaman boyutu (T) arttıkça testin gücünün arttığı belirlenmiştir. Bir başka ifadeyle testteki güç artışı T arttığında N'nin artışına göre daha büyük olmaktadır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde panelin zaman boyutunu arttırmak panele ek bir yatay kesit birim eklemekten daha faydalı olmaktadır. Otoregresif parametre olan AR (1) parametresi 1 olarak ele alınarak testin boyutu belirlenmiştir. Nominal boyut 0.05 olarak alınmış olup yapılan simülasyonlar sonucunda boyut bozulmalarının olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Simülasyon sonuçlarına göre testin boyutu nominal değer olarak belirlenen %5'e oldukça yakın değerler vermiş olup boyut bozulmaları gerçekleşmemiştir. Testin gücünün değerlendirildiği simülasyonlarda otoregresif parametre 0.95 veya 0.90 olarak alınmıştır. Kırılma tarihinin bilindiği ve bilinmediği durumlar için de simülasyonlar gerçekleştirilmiş olup sonuçlara göre kırılma tarihinin bilinmediği durumlarda testin gücü kırılma tarihinin bilindiği duruma göre bir miktar daha yüksek çıkmıştır. Bu durum geleneksel kırılmalı birim kök literatürüne uyumludur.

Tablo 5: Karavias Tzavalis (2014) Panel Birim Kök Test Sonuçları

		Test İstatistiği	Bootstrap Kritik Değer	p- değeri
v_{it}	Sabit Terim	-0.0232	-0.0541	0.86
	Sabit + Trend	-0.0255	-0.0586	0.91
z_{it}	Sabit Terim	-0.3375	-0.3872	0.14
	Sabit + Trend	-0.1885	-0.7276	1.00

Not: v_{it} : 81 ilin kişi başı GSYİH değerinin Türkiye ortalamasına yakınsamasını göstermektedir. z_{it} : 80 ilin kişi başı GSYİH değerinin İstanbul iline olan yakınsamasını göstermektedir.

Kaynak: Tablo yazar tarafından oluşturulmuştur.

Yukarıdaki tabloda Karavias Tzavalis (2014) birim kök testi sonuçlarına yer verilmiştir. Uygulanan birim kök testi, yatay kesit bağımlılığı ile hata terimlerindeki değişen varyansı dikkate almakta ve zamanı bilinmeyen iki adet yapısal kırılmayı içermektedir. Sadece sabit terimli, sabit terimli ve trendli durumu gösteren iki farklı modelin sonuçları raporlanmıştır. Kırılma tarihi bilinmeyen model ele alındığı için kritik değerler bootstrap simülasyonları yardımıyla hesaplanmıştır. Bootstrap simülasyonları 500 adet iterasyon ile gerçekleştirilmiştir. Paneli oluşturan birimlerin hata terimlerine yönelik değişen varyans testleri de yapılmış olup yerden tasarruf etmek amacıyla ilgili testlerin sonuçları raporlanmamıştır. Test sonuçlarına göre değişen varyans sorunu tespit edilmiştir. Bu nedenle, birim kök testleri değişen varyansı dikkate

alacak şekilde modifiye edilmiş olup daha doğru sonuçların elde edilmesi amaçlanmıştır. Birim kök testi sonuçlarına göre her iki panelin birim köklü olduğunu ifade eden temel hipotez reddedilememiştir. Panel birim kök testinin temel hipotezi serilerin birim köklü olduğunu ifade etmekte, alternatif hipotez ise serilerin yapısal kırılmalı durağan olduğunu göstermektedir. Her iki panel için de birim kök hipotezi reddedilemediği için yapısal kırılma tarihleri raporlanmamıştır.

Karavias Tzavalis (2014) panel birim kök testinin sonuçlarının diğer yatay kesit bağımlılığını dikkate alan birim kök testleriyle tutarlılığını ve sağlamlığını test etmek için Pesaran (2007) testi de uygulanmış olup sonuçları Tablo 6’da raporlanmıştır.

Tablo 6: Pesaran (2007) Panel Birim Kök Testi Sonuçları

		t-bar	%10 için kritik değer	%5 için kritik değer	%1 için kritik değer	Zt bar	p değeri
v_{it}	Sabit Terim	-1.376	-2.00	-2.07	-2.18	3.095	0.99
	Sabit + Trend	-2.223	-2.51	-2.57	-2.70	0.601	0.726
z_{it}	Sabit Terim	-1.669	-2.00	-2.07	-2.18	0.525	0.70
	Sabit + Trend	-2.244	-2.51	-2.57	-2.70	0.403	0.657

Not: v_{it} : 81 ilin kişi başı GSYİH değerinin Türkiye ortalamasına yakınsamasını göstermektedir. z_{it} : 80 ilin kişi başı GSYİH değerinin İstanbul iline olan yakınsamasını göstermektedir.

Kaynak: Tablo yazar tarafından oluşturulmuştur.

Pesaran (2007) panel birim kök testi sonuçları incelendiğinde hem Türkiye geneli ortalamasına göre hem de İstanbul ortalamasına göre panelin birim köklü olduğunu ifade eden temel hipotez reddedilememiştir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde Pesaran (2007) panel birim kök testi de Karavias Tzavalis (2014) testiyle benzer sonuçlar sağlamaktadır.

3. TARTIŞMA

Bu çalışmada elde edilen bulgular, Türkiye’de iller arası görelî gelir düzeylerinin 2004–2023 döneminde hem Türkiye ortalamasına hem de İstanbul iline doğru stokastik bir yakınsama sergilemediğini göstermektedir. Panel birim kök testlerinden elde edilen sonuçlar, iller arasındaki görelî gelir farklarının zaman içerisinde kalıcı bir yapı arz ettiğine işaret etmektedir. Bu bulgu, Türkiye’de bölgesel kalkınma politikalarının uzun dönemde iller arası görelî gelir yakınsamasını sağlamada sınırlı bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Elde edilen sonuçlar, Türkiye üzerine yapılan ve iller veya bölgeler arasında gelir yakınsamasının zayıf veya bulunmadığını rapor eden çalışmalarla büyük ölçüde örtüşmektedir. Özellikle Filiztekin (2009), Konat (2021) ve Karahasan (2020), Türkiye’de bölgesel gelir dinamiklerinin homojen bir yakınsama süreci izlediğini ve belirli bölgelerde kalıcı ayrışma eğilimlerinin bulunduğunu vurgulamaktadır. Benzer biçimde Phillips ve Sul yaklaşımını kullanan çalışmalar da genel bir yakınsamadan ziyade kulüp yakınsaması veya dönemsel ıraksama bulgularına ulaşmaktadır (Aksoy vd., 2019; Yazgan ve Ceylan, 2021).

Buna karşılık, bazı çalışmalar belirli dönemlerde veya belirli bölge grupları için gelir yakınsamasının varlığını tespit etmiştir (Doğruel ve Doğruel, 2003; Zeren ve Yılcı, 2011). Ancak bu farklılıklar, kullanılan yöntemlerin yatay kesit bağımlılığını dikkate alıp almamasına, ele alınan dönemlere ve mekânsal düzeye bağlı olarak değişmektedir. Bu çalışmada yatay kesit

bağımlılığını, yapısal kırılmaları ve değişen varyansı dikkate alan ikinci nesil bir panel birim kök testinin kullanılması, elde edilen sonuçların daha güçlü bir çerçevede değerlendirilmesine imkân tanımaktadır.

Bu çerçevede elde edilen bulgular, Türkiye’de iller arası göreceli gelir farklılıklarının kısa vadeli dalgalanmalardan çok, yapısal dinamikler tarafından şekillendiğine işaret etmektedir. Sanayi ve hizmet faaliyetlerinin belirli illerde yoğunlaşması, beşerî sermaye birikimindeki bölgesel farklılıklar ve kamu yatırımlarının mekânsal dağılımı, yakınsamanın sınırlı kalmasında etkili faktörler olarak değerlendirilebilir. Bu yönüyle çalışma, Türkiye’de bölgesel kalkınma politikalarının etkinliğine ilişkin literatüre, stokastik yakınsama perspektifinden yeni ve tamamlayıcı kanıtlar sunmaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bölgesel kalkınma politikalarının en önemli hedeflerinden biri, bölgeler arasında ekonomik büyümenin eşgüdümlü biçimde gerçekleşerek ulusal ölçekte dengeli bir kalkınma yapısının oluşturulmasıdır. Türkiye özelinde, illerin ekonomik büyüme hızlarının birbirine yakınsaması ve benzer düzeylerde seyretmesi, dengeli kalkınma anlayışının doğal bir beklentisidir.

Bu çalışmada, Türkiye’yi oluşturan illerin kişi başına GSYİH değerlerinin stokastik yakınsaması incelenmiştir. İstanbul’un toplam ekonomik faaliyetlerin %30,4’ünü bünyesinde barındırması, iller arası gelişmişlik farklarının en belirgin şekilde İstanbul ile diğer iller arasında ortaya çıktığını göstermekte; bu nedenle analizde yakınsama hareketinin İstanbul referans alınarak değerlendirilmesi metodolojik olarak uygun bulunmuştur. Ayrıca, illerin Türkiye ortalamasına yakınsamasının analiz edilmesi, ulusal ölçekte bölgesel gelir farklılıklarının zaman içindeki seyrini değerlendirmek ve kalkınma politikasının etkinliğini ölçmek açısından tamamlayıcı bir rol üstlenmektedir.

Çalışmanı veri setini 81 ilin 2004-2023 yılları arasındaki dolar cinsinden kişi başı GSYİH değerleri oluşturmuştur. İllerini gelirleri arasında ilişki olduğu düşünülerek panel birim kök analizi uygulanmadan önce yatay kesit bağımlılığı araştırılmıştır. Paneli oluşturan birimler (iller) arasında yatay kesit bağımlılığının bulunduğu dair güçlü kanıtlar elde edilmiştir. Bu nedenle yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ikinci nesil bir panel birim kök testine ihtiyaç duyulmuştur. Veri setinin 81 yatay kesit ve 20 dönemden oluşması, sabit T–büyük N varsayımı altında çalışan ikinci nesil panel birim kök testlerinin kullanılmasını gerekli kılmıştır. Bu nedenle, T’nin sabit, N’nin ise büyük olduğu paneller için geliştirilen ve yatay kesit bağımlılığını dikkate alan Karavias ve Tzavalis (2014) testi tercih edilmiştir. Karavias ve Tzavalis (2014) panel birim kök testi yapısal kırılmaları ve değişen varyansı dikkate alması gibi esnek özellikleri sayesinde önemli avantajlara sahiptir.

Mevcut literatürde Türkiye’nin iller bazındaki gelir dinamiklerini inceleyen çalışmalar bulunsa da bu araştırma kullanılan yöntem itibarıyla belirgin bir yenilik sunmaktadır. Benzer veri setini ele alan bazı çalışmalar olmakla birlikte, bilindiği kadarıyla stokastik yakınsamayı ikinci nesil panel birim kök testlerinden Karavias ve Tzavalis (2014) yaklaşımıyla değerlendiren bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu yöntem, sabit T–büyük N yapısına sahip panel veri setleri için geliştirilmiş güncel bir test olması ve yatay kesit bağımlılığı ile yapısal kırılmaları dikkate alabilmesi bakımından literatüre önemli bir metodolojik katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla bu çalışma hem kullanılan modern ekonometrik yaklaşım hem de Türkiye’nin iller düzeyindeki gelir yakınsama dinamiklerini yeniden değerlendiren analitik çerçevesiyle literatüre özgün bir katkı sunmaktadır.

Analiz sonuçları, illerin gelirlerinin İstanbul'a ve Türkiye ortalamasına doğru stokastik bir yakınsama sergilemediğine işaret etmektedir. Bu bulgu, iller arasındaki gelir farklarının kalıcı nitelikte olduğunu ve mevcut bölgesel kalkınma politikalarının yakınsama yaratma konusunda yeterli düzeyde etkili olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla, bölgesel eşitsizliklerin azaltılabilmesi için beşerî sermayenin güçlendirilmesi, üretim yapısının çeşitlendirilmesi, büyük ölçekli kamu yatırımlarının dezavantajlı bölgelere yönlendirilmesi ve özel sektörün bölgesel dağılımını teşvik eden mekanizmaların geliştirilmesi gerekmektedir. Özellikle altyapı yatırımlarının iyileştirilmesi, lojistik erişilebilirliğin artırılması ve yenilik kapasitesinin desteklenmesi, uzun vadede iller arası gelir makasının daralmasına katkı sağlayacaktır. Bu çerçevede elde edilen bulgular, dengeli ve kapsayıcı bir ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için bölgesel politikaların daha hedefli, bütüncül ve sürdürülebilir bir yaklaşımla yeniden ele alınmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Stokastik gelir yakınsaması literatürü, gelişmeye açık bir araştırma alanı olup, yeni ekonometrik tekniklerin geliştirilmesiyle birlikte öneminin artması beklenmektedir. Özellikle bölge ve il düzeyinde gerçekleştirilen çalışmaların doğası gereği güçlü mekânsal etkileşimler içermesi, bu tür analizlerin mekânsal boyutunun dikkate alınmasını gerekli kılmaktadır. Bu çerçevede, stokastik yakınsama olgusunun mekânsal panel birim kök testleri kullanılarak incelenmesi, iller arası gelir dinamiklerinin daha kapsamlı biçimde analiz edilmesine imkân tanıyacaktır. Gelecek çalışmalarda mekânsal bağımlılığı ekonometrik tekniklerle modelleyen bu tür yöntemlerin kullanılması, hem metodolojik açıdan literatüre katkı sağlayacak hem de bölgesel kalkınma politikalarının mekânsal etkilerinin daha sağlıklı değerlendirilmesine olanak sunacaktır.

KAYNAKÇA

- ABDİOĞLU, Zehra ve Taner Uysal (2013). "Türkiye'de Bölgelerarası Yakınsama: Panel Birim Kök Analizi", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 27, Sayı: 3, ss. 125-143.
- AKSOY, Tolga, Hüseyin Taştan and Özge Kama (2019). "Revisiting Income Convergence in Turkey: Are There Convergence Clubs?", *Growth and Change*, Volume: 50, Issue: 3, pp. 1185-1217.
- ALTINBAŞ, Sevgi, Fatma Doğruel ve Merih Güneş (2002). "Türkiye'de Bölgesel Yakınsama: Kalkınmada Öncelikli İller Politikası Başarılı mı?", *VI. ODTÜ Uluslararası Ekonomi Kongresine sunulan tam metin bildirisi*, 11-14 Eylül, Ankara, ss. 1-21.
- AŞIK, Güneş, Ulaş Karakoç and Şevket Pamuk (2023). "Regional Inequalities and the West–East Divide in Turkey Since 1913", *The Economic History Review*, Issue: 76, pp. 1305-1332.
- BAHMANİ-OSKOOEE, Mohsen, Tsangyao Chang and Tsungpao Wu (2014). "Revisiting Purchasing Power Parity in African Countries: Panel Stationary Test with Sharp and Smooth BreAaks", *Applied Financial Economics*, Volume: 24, Issue: 22, pp. 1429-1438.
- BAI, Jushan and Josep Lluís Carrion-i-Silvestre (2009). "Structural Changes, Common Stochastic Trends, and Unit Roots in Panel Data", *The Review of Economic Studies Limited*, Volume: 76, pp. 471-501.
- BALTAGİ, Badi H., Qu Feng and Chihva Kao (2012). "A Langrage Multiplier Test for Cross-Sectional Dependence in a Fixed Effects Panel Data Model", *Journal of Econometrics*, Issue: 170, pp. 164-177.

- BALTAGİ, Badi H., Chihva Kao and Fa Wang (2017). “Asymptotic Power of the Sphericity Test Under Weak and Strong Factors in a Fixed Effects Panel Data Model”, *Econometric Reviews*, Volume: 36, Issue: 6-9, pp. 853-882.
- BARRO, Robert J. (1991). “Economic Growth in a Cross-Section of Countries”, *Quarterly Journal of Economics*, Issue: 106, pp. 407–443.
- BARRO, Robert J. and Xavier Sala-i-Martin (1992). “Convergence”. *Journal of Political Economy*, Volume: 100, Issue: 2, The University of Chicago Press, pp. 223–251.
- BAUMOL, William J. (1986). “Productivity Growth, Convergence and Welfare: What the Long Run Data Show?”, *American Economic Review*, Volume: 76, Issue: 5, American Economic Association, pp. 1072-1085.
- BERBER, Metin, Rahmi Yamak ve Seyfettin Artan (2000). “Türkiye’de Yakınlaşma Hipotezinin Bölgeler Bazında Geçerliliği Üzerine Ampirik Bir Çalışma: 1975-1997”. *9. Ulusal Bölge Bilimi ve Bölge Planlama Kongresi Bildiriler Kitabı*, ss. 51- 59.
- BERNARD, Andrew and Charles Jones (1996). “Productivity and Convergence Across U. S. States and Industries”, *Empirical Economics*, Issue: 21, pp. 113-135.
- BERNARD, Andrew B. and Steven N. Durlauf (1996) “Interpreting Tests of the Convergence Hypothesis”. *Journal of Econometrics*, Issue: 71, pp.161-173.
- BEYAERT, Arielle and Maximo Camacho (2008). “Tar Panel Unit Root Tests and Real Convergence”, *Review of Development Economics*, Volume: 12, Issue: 3, pp. 668-681.
- BOLKOL, Hakkı Kutay (2023). “Regional Income Convergence in Turkey: An Empirical Analysis from an Endogenous Growth Perspective”, *Panoeconomicus*, Volume: 70, Issue: 1, pp. 127-153.
- BREUSCH, Trevor S. and Adrian R. Pagan (1980). “The Lagrange Multiplier Test and its Applications to Model Specification in Econometrics”, *The Review of Economic Studies*, Oxford University Press, Volume: 47, Issue: 1, pp. 239-253.
- CARLİNO, Gerald A. and Leonard O. Mills (1993). “Are U.S. Regional Incomes Converging? A Time Series Analysis”, *Journal of Monetary Economics*, Issue: 32, pp. 335-346.
- CARRİON-İ-SİLVESTRE, Josep Lluís, Tomás Barrio-Castro and Enrique López Bazo (2005). “Breaking the Panels: An Application to the GDP Per Capita”, *The Econometrics Journal*, Oxford University Press, Volume: 8, Issue: 2, pp. 159-175.
- CASELLİ, Francesco, Gerardo Esquivel and Fernando Lefort (1996). “Reopening the Convergence Debate: A New Look at Cross-Country Growth Empirics”, *Journal of Economic Growth*, Volume: 1, Issue: 3, pp. 363-389.
- CHAN, Felix and Laurent Pauwels (2011). “Model Specification in Panel Data Unit Root Tests with an Unknown Break”, *Mathematics and Computers in Simulation*, Volume: 81, Issue: 7, pp. 1299-1309.
- CRESPO-CUARESMA, Jesus, Maria Antoinette Dimitz and Doris Ritzberger-Grunwald (2002). “Growth, Convergence and EU Membership”, *National Bank of Austria Working Paper*, Issue: 62, pp. 1-31.
- ÇAPAR, Uğur ve Nihal Yayla (2019). “Türkiye’de Bölgelerarası Gelir Dağılımı Yakınsaması: Mekansal Ekonometrik Analiz”, *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, Sayı: 25, ss. 283-302.

- DAHLHAUS, Tatjana (2007). “Testing for Output Convergence”, Unpublished master thesis.
- DE WACHTER, Stefan and Elias Tzavalis (2012). “Detection of Structural Breaks in Linear Dynamic Panel Data Models”, *Computational Statistics & Data Analysis*, Volume: 56, Issue: 11, pp. 3020-3034.
- DOBSON, Stephen, John Goddard and Carlyn Ramlogan (2003). “Convergence in Developing Countries: Evidence from Panel Unit Root Tests”, *University of Otago Economics Discussion Papers*, Issue: 305, pp. 1-27.
- DOGAN, Tayyar and Ahmet Kındap (2019). “Regional Economic Convergence and Spatial Spillovers in Turkey”, *International Econometric Review*, Volume: 11, Issue: 1, pp. 1-23.
- DOĞRUEL, Fatma ve A. Suut Doğruel (2003). “Türkiye’de Bölgesel Gelir Farklılıkları ve Büyüme”, (Ed: A.H. Köse, F. Şenses ve Yeldan, E.), *İktisat Üzerine Yazılar I: Küresel Düzen, Birikim, Devlet ve Sınıflar*Korkut Boratav’a Armağan içinde, İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 287- 318.
- DRENNAN, Matthew, Jose Lobo and Deborah Anne Strumsky (2004). “Unit Root Test of Sigma Income Convergence Across US Metropolitan Areas”, *Journal of Economic Geography*, Issue: 4, pp. 583-595.
- DURU, Bengisu ve Yeşim Rabia Kuştepelı (2024). “Dijitalizasyonun Türkiye’de Bölgesel Ekonomik Yakınsama Üzerindeki Etkisi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, Cilt: 25, Sayı: 2, ss. 74-86.
- ERK, Nejat, Sanlı Ateş and Tuba Direkçi (2000). “Convergence and Growth within GAP Region (South Eastern Anatolia Project) and Overall Turkey’s Regions”, *IV. ODTÜ Uluslararası Ekonomi Kongresi*, 13-16 Eylül, Ankara, pp.1- 31.
- ERLAT, Haluk (2005) “Türkiye’de Bölgesel Yakınsama Sorununa Zaman Dizisi Yaklaşımı”, (Ed. Haluk Eralat) *“Bölgesel Gelişme Stratejileri ve Akdeniz Ekonomisi”*, Ankara, Türkiye Ekonomi Kurumu, ss. 251-276.
- ERSUNGUR, Mustafa Ş. ve Özgür Polat (2006). “Türkiye’de Bölgeler Arasında Yakınsama Analizi”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 2, ss. 335–343.
- EVANS, Paul and Georgios Karras (1996). “Convergence Revisited”, *Journal of Monetary Economics*, Volume: 37, Issue: 2, pp. 249-265.
- EVANS, Paul and Ji Uk Kim (2005). “Estimating Convergence for Asian Economies Using Dynamic Random Variable Models”, *Economics Letters*, Volume: 86, Issue: 2, pp. 159-166.
- FAN, Jianqing, Yuan Liao and Jiawei Yao (2015). “Power Enhancement in High-Dimensional Cross-Sectional Tests”, *Econometrica*, Volume: 83, Issue: 4, pp. 1497-1541.
- FİLİZTEKİN, Alpay (1998). “Convergence Across Industries and Provinces in Turkey”, *Koç University Working Paper*, Issue: 8, pp. 1-27.
- FİLİZTEKİN, Alpay (2009). “Türkiye’de Bölgesel Farklar”, *Yerel Kalkınmanın Yönetimi Uluslararası Konferansı Bildiri Kitabı*, İstanbul Politikalar Merkezi (İPM), İstanbul, ss. 1-17.

- FLEİSSİĞ, Adrian and Jack Strauss (2001). "Panel Unit Root Tests of OECD Stochastic Convergence", *Review of International Economics*, Volume: 9, Issue: 1, pp. 153-162.
- GALOR, Oded (1996). "Convergence? Inferences from Theoretical Models", *The Economic Journal*, Volume: 106, Issue: 437, pp. 1056-1069.
- GEZİCİ, Ferhan and Geoffrey J. D. Hewings (2004). "Regional Convergence and the Economic Performance of Peripheral Areas in Turkey", *Review of Urban and Regional Development Studies*, Volume: 16, Issue: 2, pp. 113- 132.
- GLOMM, Gerhard and B. Ravikumar (1997). "Productive Government Expenditures and Long-Run Growth", *Journal of Economic Dynamics and Control*, Issue: 21, pp. 183-204.
- GUETAT, Imene and Francisco Serranito (2005). "Using Panel Unit Root Tests to Evaluate the Income Convergence Hypothesis in Middle East and North Africa Countries", *Maison des Sciences Économiques*, Issue: 3, pp. 1-49.
- GÜNDEM, Firat (2017). "Is There Income Convergence Between NUTS 2 Territories in Turkey? A Spatial Statistical and Spatial Econometrics Contribution", *Sosyoekonomi Dergisi*, Volume: 25, Issue: 34, pp. 145-160.
- HARRİS, Richard D. and Elias Tzavalis (1999). "Inference for Unit Roots in Dynamic Panels Where the Time Dimension is Fixed", *Journal of Econometrics*, Volume: 91, Issue: 2, pp. 201-226.
- HEMMİNG, Richard (1991). "Public Expenditure, Stabilization and Structural Adjustment", (Eds: Hemming Richard and Chu K.) *Public Expenditure Handbook*, IMF, Washington, D.C., pp. 14-18.
- HOFER, Helmut and Andreas Wörgötter (1997). "Regional Per Capita Income Convergence in Austria", *Regional Studies*, Volume: 31, Issue: 1, pp. 1-12.
- IM, Kyung So, Hashem M. Pesaran and Yongcheol Shin (2003). "Testing for Unit Roots in Heterogeneous Panels", *Journal of Econometrics*, Issue: 115, pp. 53-74.
- ISLAM, Nazrul (1995). "Growth Empirics: A Panel Data Approach", *Quarterly Journal of Economics*, Volume: 110, Issue: 4, Oxford University Press, pp. 1127-1170.
- JUODİS, Arturas and Simon Reese (2022). "The Incidental Parameters Problem in Testing for Remaining Cross-Section Correlation", *Journal of Business & Economic Statistics*, Volume: 40, Issue: 3, pp. 1191-1203.
- KARACA, Orhan (2004). "Türkiye’de Bölgelerarası Gelir Farklılıkları: Yakınsama var mı?", *Tartışma Metni, Turkish Economic Association*, Ankara, Sayı: 7, ss. 1-16.
- KARAHASAN, Burhan Can (2020). "Can Neighbor Regions Shape Club Convergence? Spatial Markov Chain Analysis for Turkey", *Letters in Spatial and Resource Sciences*, Volume: 13, Issue: 2, pp. 117- 131.
- KARAŞ, Göksel and Ebru Karas (2023). "Testing Convergence of Fiscal Policies in Regions of Türkiye", *Ekonomika*, Volume: 102, Issue: 1, pp. 26-40.
- KARAVİAS, Yiannis and Elias Tzavalis (2014). "Testing for Unit Roots in Short Panels Allowing for a Structural Break", *Computational Statistics and Data Analysis*, Volume: 76, pp. 391-407.

- KARTAL, Tansu ve Başak Karşıyakalı (2023). “Türkiye’de Bölgesel Gelir Eşitsizliği: Düzey-2 Bölgeleri Bazında Yakınsama Analizi”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 59, ss. 61-82.
- KELLY, Trish (1997). “Public Expenditures and Growth”, *Journal of Development Studies*, Volume: 34, Issue: 1, pp. 60-84.
- KOCENDA, Evzen (2001). “Macroeconomic Convergence in Transition Countries”, *Journal of Comparative Economics*, Issue: 29, pp. 1-23.
- KOCENDA, Evzen ve David H. Papell (1997). “Inflation Convergence within the European Union: A Panel Data Analysis”, *International Journal of Finance and Economics*, Volume: 2, Issue: 3, pp.189-198.
- KONAT, Gökhan (2021). “Is There Income Inequality Convergence Between Regions in Turkey? Panel Data Analysis”, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 2, ss. 375-381.
- LAU, Chi Keung Marco (2010). “Convergence Across the United States: Evidence from Panel Estar Unit Root Test”, *International Advances in Economic Research*, Volume: 16, Issue: 1, pp. 52-64.
- LEE, Kevin, Hashem M. Pesaran and Ron Smith (1997). “Growth and Convergence in a Multi Country Empirical Stochastic Solow Model”, *Journal of Applied Econometrics*, Issue: 12, pp. 357-392.
- Lİ, Qing and David H. Papell (1999). “Convergence of International Output Time Series Evidence for 16 OECD Countries”, *International Review of Economics and Finance*, Volume: 8, Issue: 3, pp. 267-280.
- LİEW, Venus Khim-Sen and Yusuf Ahmad (2009). “Income Convergence: Fresh Evidence from the Nordic Countries”, *Applied Economics Letters*, Volume: 16, Issue: 12, pp. 1245-1248.
- LOEWY, Michael B. and David H. Papell (1996). “Are U.S. Regional Incomes Converging? Some Further Evidence”, *Journal of Monetary Economics*, Volume: 38, Issue: 3, pp. 587-598.
- MANKİW, N. Gregory, David Romer and David N. Weil (1992). “A Contribution to the Empirics of Economic Growth”, *Quarterly Journal of Economics*, Issue: 107, pp. 407–438.
- O’CONNELL, Paul G.J. (1998). “The Overvaluation of Purchasing Power Parity”, *Journal of International Economics*, Issue: 44, pp. 1-19.
- ÖZ, Sumru (2017). “Is There an Income Convergence Across Provinces of Turkey?”, Working Paper No. 1711, Koç University, *TÜSİAD Economic Research Forum*, Istanbul, pp. 1-17.
- ÖZGÜL, Seda ve Metin Karadağ (2015). “Regional Convergence in Turkey Regarding Welfare Indicators”, *Sosyoekonomi Dergisi*, Cilt: 23, Sayı: 24, ss. 38–50.
- ÖZTÜRK, Ahmet ve Leventcan Gültekin (2021). “Türkiye’de İller Arası Ekonomik Yakınsama: 2008 Küresel Krizinin Rolü”, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 39, Sayı: 2, ss. 253-270.

- ÖZTÜRK, Lütfü (2004), “Ekonomik Liberalizasyonun Bölgesel Eşitsizliğe Etkisi: Bölgeler, Alt Bölgeler ve İller Üzerine Bir Uygulama”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- PERRON, Pierre and Timothy J. Vogelsang (1992). “Nonstationarity and Level Shifts with an Application to Purchasing Power Parity”, *Journal of Business & Economic Statistics*, Volume: 10, Issue: 3, pp. 301-320.
- PESARAN, Hashem M. (2003). “A Simple Panel Unit Root Test in the Presence of Cross-Section Dependence”, *Cambridge Working Papers in Economics Journal*, No. 0346, University of Cambridge, pp. 265-312.
- PESARAN, Hashem M. (2004). “General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels”, *Cambridge Working Papers in Economics*, Published: 2021. Volume: 60, Issue: 1, pp. 13-50.
- PESARAN, M.H. (2007). “A Simple Panel Unit Root Test in the Presence of Cross Section Dependence”, *Journal of Applied Econometrics*, Volume: 22, pp. 265-312.
- PESARAN, Hashem M. (2015). “Testing Weak Cross-Sectional Dependence in Large Panels”, *Econometric Reviews*, Volume: 34, Issue: 6-10, pp. 1089-1117.
- PESARAN, Hashem M. (2021). “General Diagnostic Tests for Cross-Sectional Dependence in Panels”, *Empirical Economics*, Volume: 60, Issue: 1, pp. 13-50.
- QUAH, Danny (1993), “Empirical Cross-Section Dynamics in Economic Growth”, *European Economic Review*, Volume: 37, North Holland, pp. 426-434.
- SAĞBAŞ, İsa (2002). “Türkiye’de Kamu Harcamalarının Yakınsama Üzerine Etkisi”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 2, ss. 137-148.
- SAKARYA, Burçhan, Vildan Baran ve Mubina İpek (2024). “Türkiye’de İller Arasında Gelir Farklılıkları: Kulüp Yakınsama Analizi”, *Bölgesel Kalkınma Dergisi*, Cilt: 02, Sayı: 01, ss. 9-27.
- SALA-İ-MARTÍN, Xavier (1995). “The Classical Approach to Convergence Analysis”, *The Economic Journal*, Yale University, Economic Growth Center (EGC), Volume: 106, Issue: 437, pp. 1019–1036.
- SARAÇOĞLU, Bedriye ve Nükhet Doğan (2005). “Avrupa Birliği ve Avrupa Birliğine Aday Ülkelerin Yakınsama Hipotezi”, *VII. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu*, 26-27 Mayıs, İstanbul, ss. 1-9.
- SOLOW, Robert M. (1956). “A Contribution to the Theory of Economic Growth”, *The Quarterly Journal of Economics*, Oxford University Press, Volume: 70, Issue: 1, pp. 65-94.
- STRAZİCICH, Marc C., Junsoo Lee and Edward Day (2004). “Are Incomes Converging Among OECD Countries? Time Series Evidence with Two Structural Breaks”, *Journal of Macroeconomics*, Volume: 26, Issue: 1, pp. 131-145.
- TANSEL, Aysit and Nil Demet Güngör (1999), “Economic Growth and Convergence: An Application to the Provinces of Turkey, 1975-1995”, ERC Working Paper No.98/9, *Economic Research Center*, Middle East Technical University, pp. 1-39.

- TEMEL, Temel, Aysit Tansel and Nil Demet Güngör (2005), “Convergence of Sectoral Productivity in Turkish Provinces: Markov Chains Model”, *International Journal of Applied Econometrics and Quantitative Studies*, Volume: 2, Issue: 2, pp. 65-98.
- URSAVAŞ, Uğur and Carlos Mendez (2023). “Regional Income Convergence and Conditioning Factors in Turkey: Revisiting the Role of Spatial Dependence and Neighbor Effects”, *The Annals of Regional Science*, Issue:71, pp. 363–389.
- XİE, Yimeng and Hashem M. Pesaran (2022). “A Bias-Corrected CD Test for Error Cross-Sectional Dependence in Panel Data Models with Latent Factors”, *Available at SSRN 4198155*, pp. 1-73.
- YAMAK, Nebiye ve Rahmi Yamak (1999). “Türkiye’de Gelir Dağılımı ve İç Göç”, *D.E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, ss. 16-28.
- YAMANOĞLU, Kemal Buğra (2008). “Türkiye’de Sosyo-Ekonomik Faktörlerin İller Arası Yakınsama Üzerine Etkileri”, *İstatistikçiler Dergisi*, Sayı: 1, ss. 33-49.
- YAZGAN, Şekip ve Reşat Ceylan (2021). “Türkiye’de Düzey-2 Bölgeleri Arasında Kişi Başı Gelir Yakınsama Kulüpleri Var mıdır?”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 35, Sayı: 4, ss. 1497-1519.
- YOLOĞLU, Ali Cenap (2021). “Türkiye’de Yakınsama ve Bölge İçi Eşitsizlikler: İlçe Düzeyinde Sosyo-Ekonomik Gelişme Endeksi Aracılığı ile Bir Değerlendirme”, *Planlama Dergisi*, Cilt: 31, Sayı: 1, ss. 12–30.
- ZEREN, Fatma ve Veli Yılcı (2011). “Türkiye’de Bölgeler Arası Gelir Yakınsaması: Rassal Katsayılı Panel Veri Analizi Uygulaması”, *Business and Economics Research Journal*, Volume: 2, Issue: 1, pp. 143-151.
- ZİVOT, Eric and Donald W. K. Andrews (1992). “Further Evidence on the Great Crash, the Oil-Price Shock, and the Unit-Root Hypothesis”, *Journal of Business & Economic Statistics*, Volume: 10, Issue: 3, 251-270.